

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

İŞİTME ENGELLİLERE YÖNELİK KUR’AN KURSLARINDA
“ALLAH’A İMAN VE DUA-TÖVBE” ÜNİTE KAZANIMLARININ
GERÇEKLEŞME DÜZEYİ

Yüksek Lisans Tezi

Hilal YAZICI

Ankara 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

İŞİTME ENGELLİLERE YÖNELİK KUR’AN KURSLARINDA
“ALLAH’A İMAN VE DUA-TÖVBE” ÜNİTE KAZANIMLARININ
GERÇEKLEŞME DÜZEYİ

Yüksek Lisans Tezi

Hilal YAZICI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Halise Kader ZENGİN

Ankara 2024

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

İŞİTME ENGELLİLERE YÖNELİK KUR'AN KURSLARINDA “ALLAH'A İMAN
VE DUA-TÖVBE” ÜNİTE KAZANIMLARININ GERÇEKLEŞME DÜZEYİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Halise Kader ZENGİN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Doç. Dr. Halise Kader ZENGİN
- 2- Prof. Dr. Cemal TOSUN
- 3- Dr. Öğr. Üyesi Vahdeddin ŞİMŞEK

Tez Savunması Tarihi

10.09.2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Halise Kader ZENGİN danışmanlığında hazırladığım, “İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kurslarında “Allah’a İman ve Dua-Tövbe” Ünite Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi (Ankara. 2024)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 01/10/2024

Hilal YAZICI

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TABLolar	IV
KISALTMALAR.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII

BÖLÜM I

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı	5
3. Araştırmanın Önemi	5
4. Araştırmanın Soruları	9
5. Araştırmanın Sınırlılıkları	10
6. Sayıtlar	10

BÖLÜM II

İŞİTME ENGELLİLER VE KUR'AN KURSU EĞİTİMİ

1. Engellilik ve İşitme Engellilik.....	12
2. İşitme Engelli Bireylerin Gelişimsel Özellikleri	17
2.1. Bilişsel Gelişim	17
2.2. Dil Gelişimi	21
2.3. Sosyal-Duygusal Gelişim	24
3. İşitme Engelli Bireylerin Eğitimlerinde Kullanılan Yaklaşımlar	26
3.1. Sözel Dile Dayalı Yaklaşımlar	26
3.1.1. Geleneksel Sözel Yaklaşım	26
3.1.2. Doğal İşitsel-Sözel Yaklaşım	27
3.2. İşaret Diline Dayalı Yaklaşımlar	28
3.2.1. Total (Tüm Dil) Yaklaşımı	30
3.2.2. İki Dil (Bilingual) Yaklaşımı.....	31
4. İşitme Engellilerin Eğitiminde Yaygın Din Eğitimi	33
5. İşitme Engellilerin Yaygın Din Eğitiminde Kur'an Kursları.....	37

BÖLÜM III

YÖNTEM

1. Araştırmanın Modeli.....	43
2. Çalışma Grubu	44
3. Verilerin Toplanması	48
4. Verilerin Analizi	51

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

1. Allah’a İman Ünitesinin Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi.....	53
1.1. Allah’ın Sıfatları.....	60
1.2. Allah’a İmanın Gereği.....	69
1.3. Esmâü’l-Hüsna (Allah’ın Güzel İsimleri).....	77
1.4. Allaha İman Ünitesi ile İlgili Gerçekleşen ve Gerçekleşmeyen Kazanımların Değerlendirilmesi.....	82
2. Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe Ünitesindeki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi.....	87
2.1. Dua Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi.....	87
2.1.1. Duanın Anlam ve Önemi.....	94
2.1.2. Dua Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar	98
2.1.3. Kur’an’dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri.....	103
2.2. Tövbe Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi	106
2.2.1. Tövbenin Anlam ve Önemi	112
2.2.2. Tövbe Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	116
2.2.3. Kur’an’dan ve Peygamberlerden Tövbe Örnekleri	118
2.3. Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe Ünitesi ile İlgili Gerçekleşen ve Gerçekleşmeyen Kazanımların Değerlendirilmesi	123

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Sonuçlar.....	130
2. Öneriler	132
KAYNAKÇA	135
EKLER.....	147

EK 1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	147
EK 2. Aydınlatılmış Onam Formu.....	149
EK 3. Etik Kurul Onay Belgeleri.....	151
ÖZET.....	153
ABSTRACT	154

TABLÖLAR

Tablo 1: İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı- Üniteleri	40
Tablo 2: Çalışma Grubundaki Öğrenciler Hakkında Demografik Bilgiler	45
Tablo 3: Çalışma Grubundaki Öğrenciler Hakkında Kişisel Bilgiler	46
Tablo 4: Çalışma Grubundaki Öğrencilerin Geçmişte Din Eğitimi Alıp Almama Durumları	47
Tablo 5: Allah'ın Zati ve Subuti Sıfatları Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	62
Tablo 6: “Allah'ın Zati Sıfatlarını Bilir.” Kazanımının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	68
Tablo 7: “Allah'ın Subuti Sıfatlarını bilir.” Konu Kazanımının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	69
Tablo 8: Allah'a İmanın Gereği Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	70
Tablo 9: Allah'a İmanın Gereği Konu Kazanımının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	77
Tablo 10: Esmâü'l-Hüsna Konusu ile İlgili Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	78
Tablo 11: Esmâü'l- Hüsna (Allah'ın Güzel İsimleri) ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	81
Tablo 12: Allah'a İman Ünitesiyle İlgili Değerlendirme Puanları	82
Tablo 13: Duanın Anlam ve Önemi Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	95
Tablo 14: Duanın Anlam ve Önemi ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	98
Tablo 15: Dua Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	99
Tablo 16: Dua Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlarla İle İlgili Kazanımların Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	102
Tablo 17: Kur'an'dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri (Fatiha Suresi ve Rabbenâ Duaları) Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	103
Tablo 18: Rabbenâ Duaları ve Fatiha Suresi ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	104

Tablo 19: Kur'an'dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri (Ashab-ı Kehf'in Duası ve Hz. Peygamberin Muaz Bin Cebel'e Öğrettiği Dua) Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	105
Tablo 20: Yeni işlenen Dualarla ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	106
Tablo 21: Tövbe Anlam ve Önemi ile İlgili Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	112
Tablo 22: Tövbenin Anlam ve Önemi ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	115
Tablo 23: Tövbe Ederken Dikkat Edilecek Hususlarla İlgili Konu Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	116
Tablo 24: Tövbe Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	118
Tablo 25: Kur'an'dan ve Peygamberlerden Tövbe Örnekleri Verme Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu	119
Tablo 26: Kur'an'dan ve Peygamberlerden Tövbe Örnekleri ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi	122
Tablo 27: Allah'a Yakarış: Dua ve Tövbe Ünitesi ile İlgili Puanları	123
Resim 1: İşaret Dili ile Şifa-Bulgur-Trabzon Kelimelerinin Gösterimi	3

KISALTMALAR

ASHB: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Bkz: Bakınız

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

Ed: Editör

İE: İşitme Engelli

İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi

KKÖ: Kur'an Kursu Öğreticisi

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

RG: Resmî Gazete

STK: Sivil toplum kuruluşu

TİD: Türk İşaret Dili

TİDDKS: Türk İşaret Dili Dinî Kavramlar Sözlüğü

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

ÖNSÖZ

2016 yılında Ankara Müftülüğü İl Engelli Koordinatörü olarak görevlendirildiğimde, nasıl farklı bir alana; özellikle de işitme engelliler söz konusu olduğunda, yabancıysa olduğum bir dünyaya adım attığımı hemen idrak edememiştim. Zamanla bu yeni dünyayı keşfedip; içinde bulundukları bütün dezavantajlarına rağmen onlarla iletişim kurmaya gayret eden; din eğitimi- öğretimi ve manevi destek ile onların hayatlarına dokunmaya gönüllü olan bir ekibin içinde yer aldım. İşitme engelli bireylerle sağlıklı iletişim kurabilmek için işaret dili öğrendim. Görev sorumluluk alanımda olduğu için haftanın en az bir gününü, işitme engellilere din eğitimi veren Kur'an kurslarında, onlara yönelik dersler ve çeşitli aktiviteler içerisinde geçirdim. Alanda çalışan birçok arkadaşımınla birlikte çeşitli programlar ve geziler düzenledik. 2018 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen "İşitme Engellilere Yönelik Umre Ödüllü Yarışma" neticesinde dereceye giren öğrencilere rehberlik etmek için görevlendirilip kutsal topraklara gittiğimiz umre yolculuğu benim için farkındalığının daha da arttığı bir sefer oldu. Umre boyunca hep düşündüm ve döndükten sonra işitme engellilere yönelik Kur'an kurslarında öğretici olan arkadaşlarıma şöyle sordum:

"İslam inancının merkezinde yer alan; zerreden kürreye her şeyi yarattığına inandığımız yüce Allah'a inanmak, O'nu tanımak, O'nunla bağ kurmak olan dua ve tövbe etmek gibi konularda; işiten ve konuşan öğreticiler olarak biz, işaret dili ile bir şeyler anlatıyoruz da, acaba işitme engelliler neyi, ne kadar anlıyor?"

İşte böylesi duygu ve düşüncelerin neticesinde bu çalışmaya başladım. Hiç kuşkusuz yapılan her akademik çalışma çeşitli zorluklarla geçirilen uzun bir zaman ve emeğin neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma da Ankara Müftülüğü engelli koordinatörü olarak görevlendirildiğim 2016 yılı Mayıs ayından itibaren işitme engelli bireyler arasında elde ettiğim tecrübe ve üzerine iki yıllık akademik bir çalışma sürecinin neticesiyle ortaya çıkmıştır.

Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, temel problemi, araştırma soruları, araştırmanın amacı, önemi ve literatürü ile araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde teorik çerçeve açıklanmış; engellilik ve işitme engellilik, işitme engelli bireylerin gelişimsel özellikleri, işitme engelli bireylerin eğitiminde kullanılan yaklaşımlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın işitme engellilere yönelik yaygın din eğitimi hizmetleri ile Kur'an kurslarında verilen din eğitimi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmada kullanılan yöntem başlığında,

araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama teknikleri ve verilerin analizine yönelik açıklamalar yapılmıştır. Bulgular ve yorumlardan oluşturulan dördüncü bölümde, sözlü sınav amacıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen verilere yer verilmiş ve ilgili literatür bağlamında veriler yorumlanmıştır. Sonuç ve öneriler bölümünde ise araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Yine bu başlık altında ilgili kurum ve kuruluşlar ile araştırmacılara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Çalışma sürecinin başından sonuna kadar araştırmanın tüm aşamalarında özenle ve engin bir sabırla bana rehberlik eden danışman hocam Doç. Dr. Halise Kader ZENGİN'e çok teşekkür ederim. İlahiyat fakültesinden mezuniyetimden çeyrek asır sonra yüksek lisansa beni kabul eden ve araştırmanın geliştirilebilmesi konusunda desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Cemal TOSUN'a ve çalışmaya sunduğu katkılardan dolayı değerli hocam Dr. Vahdettin ŞİMŞEK'e teşekkür ederim. Ayrıca uzun yıllardır işitme engelliler alanında büyük bir özveri ile gönüllü olarak çalışan ve bu araştırmaya katkı sağlayan kıymetli Kur'an kursu hocalarıma da teşekkürü borç bilirim.

Son olarak uzun soluklu bu çalışma sürecinde kendilerine ayırmam gereken vakitlerinden feragat eden ve daimî destekleri ile yanımda olup beni yüreklendiren kıymetli annem, babam, biricik eşim ve sevgili çocuklarıma sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Hilal YAZICI

Ankara - 2024

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, amacı, önemi, soruları, sayıltıları ve sınırlılıkları ortaya konulmuş, konuyla ilgili araştırmalar sunulmuştur.

1. Araştırmanın Problemi

İşitme duyarlılığını kısmen veya tamamen kaybetmesi nedeniyle özel eğitime ihtiyacı olan işitme engelli bireyler sosyolojik, psikolojik ve kültürel özellikleri itibarıyla diğer bireylerden ayrılmaktadır. Bilgi ediniminin en kolay yolu olan işitme duyusundan yoksun olmaları dolayısıyla birtakım konuları algılamada ve anlamlandırmada güçlükler yaşamaktadırlar. Fakat tüm insanlar gibi işitme engelli bireyler de içinde yaşadıkları sosyokültürel ortamdaki diğer insanlarla sağlıklı bağlar kurabilmek ve aynı zamanda hayatı anlamlandırmak, yaşamla ilgili sorularına cevap bulabilmek için din eğitime ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca hayatlarını sınırlayan engelleri sebebiyle psikolojik sıkıntılar çekmekte veya sosyalleşme açısından bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda dua, namaz, sabır ve tevekkül gibi dinî inanç, tutum ve davranışlarla, engelliliğin getirdiği sorunlarla baş etmeye çalışmaktadırlar (Bahçekapılı, 2012: 252). Bu nedenle birçok işitme engelli birey, çeşitli kademelerdeki okullar ile Kur'an kursları, camiler ve bazı sivil toplum kuruluşlarında örgün veya yaygın anlamda sunulan din eğitime ilgi göstermektedir.

Ülkemizde yaygın din eğitimi faaliyetlerini üstlenen Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından söz konusu ilgi ve ihtiyacın farkındalığı ile 2003 yılında "Engellilere Yönelik Din Hizmetleri Komisyonu" kurulmuş ve değişik engel gruplarının yanı sıra işitme engellilere yönelik çalışmalar da başlatılmıştır (Karagöz, 2003: 3). Özellikle 2014-2015 yıllarında din görevlilerine işaret dili eğitimi verilmesinden sonra ivme kazanan işitme engellilere yönelik yaygın din eğitimi faaliyetleri; Kur'an kursları, cami içi din hizmetleri ve Diyanet TV programları kapsamında devam etmektedir. Son olarak "İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı" 24.08.2021 tarihli Başkanlık onayı ile kabul edilmiş ve Kur'an kurslarında 2021-2022 öğretim yılı itibarıyla uygulanmaya başlanmıştır.

Her ne kadar işitme engellilere yönelik din eğitimi-öğretimi alanındaki çalışmalar son yıllarda ivme kazansa da bu durum; eğitim-öğretim açısından, diğer engellilik türlerine kıyasla, içinde bulundukları imkân ve sınırlılıklar göz önüne alındığında, işitme engellilerin dezavantajlı bir grup olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle doğuştan işitme engelli olan ve sadece işaret dili ile iletişim kurabilen bireylerin ihtiyaç duydukları ve istedikleri bilgilere ulaşabilmeleri diğer insanlar kadar kolay olmamaktadır. Üstelik zihinsel gelişim süreçleri işiten bireyler gibi ilerlemediği için her okuduklarını kolayca anlamaları da pek mümkün değildir. İşitme engellilere yönelik ilkökul, ortaokul ve lise düzeyindeki öğrenciler ile yapılan birçok araştırmada, işitme engellilerin okuduğunu anlama ve yazılı anlatım becerilerinin normal işiten bireylere göre düşük olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Girgin, 1997: 146-147; Erdiken, 2003: 94; Makaroğlu, 2012: 61-62; Tiryaki, 2014: 139-143; Özkan ve Yücel, 2021: 25-30). Bu yüzden yaygın veya örgün eğitim-öğretimde diğer bireylere yönelik uygulamalar, ileri derecede işitme kaybı olanlar için çoğu zaman bir anlam ifade etmemekte, çevrelerindeki işaret dili bilen kişiler vasıtasıyla ve işaret dilinin kapsam ve sınırlılıkları doğrultusunda bilgiye ulaşabilmektedirler.

İslam inanç eğitim-öğretimi açısından her birey için öğrenilmesi-kavranılması gereken ilk konunun “Allah’a iman” olduğu hiç şüphe götürmeyen bir gerçektir. Çünkü İslâm düşüncesinin merkezinde, kavrayabildiğimiz ya da hayal edebildiğimiz her şeyden daha büyük ve aşkın ama yine de bize şah damarımızdan daha yakın; Rahman ve Rahim olan, sonsuz kudret sahibi, tek Tanrı hakikati bulunmaktadır (Hayta, 2006: 44). Her insan için doğru şekilde kavranıp anlamlandırılması gereken bu “Tanrı hakikati” anlayışı doğrultusunda; “Allah’a iman”, “dua” ve “tövbe” konularında işitme engelli bireylerin öğrenmelerinin neliği, tarafımızca araştırılması gereken bir durum olarak merak uyandırmaktadır.

Aslında din eğitimi alanındaki soyut kavramların öğreniminin değişik yaş ve bilgi-kültür düzeyindeki normal bireyler için bile, çoğu zaman ne kadar zorlayıcı olduğu dikkate alınınca, zihinsel gelişimleri normal bireylerden farklı olan (Peterson ve Siegal, 2000: 127) işitme engelliler açısından “Allah’a iman” konusunun öğreniminin oldukça zor olabileceği düşünülebilir. Dil gelişimi ve bilişsel gelişim soyut kavram öğrenimini etkiler. Bilişsel düzeyde gelişmemiş olan bireyler, somut alanda takılıp kalırken bilişsel olarak gelişenler kavramları daha kolay öğrenirler. Bilindiği gibi soyut kavramlar, (Tanrı, Cin, Şeytan vb. varlıklar ya da mutluluk, sevinç, zekâ, doğruluk vb. gibi kavramlar) duyu organları ile algılanamadığından herkes için tam olarak aynı şeyleri ifade etmeyebilir. Dolayısıyla bunları tanımlamak, öğrenmek ve tasvir etmek somut kavramlara göre çok daha zor olmaktadır (Akyürek, 2003: 249). Bu konuda gerçekleştirilen birtakım araştırmalarda, kavram öğreniminde bilişsel gelişimin dil

gelişimiyle sıkı bir ilişkisi olduğundan dolayı, işiten ve konuşan normal bireylerin bilişsel gelişiminin işitme engellilere oranla çok daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Büyükköse (2012: 61-67) tarafından yapılan bir araştırmada; normal işiten çocuklar ile işitme engelli çocukların temel ilişkisel kavram bilgilerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi sonucunda, 6 ila 8 yaş aralığındaki işitme engelli çocukların, küçük yaş aralığındaki (3 ila 6 yaş arası) normal işiten çocuklardan daha düşük ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, işitme engelli çocukların kavram gelişiminde sadece normal işiten akranlarının değil, daha küçük yaştaki normal işiten çocukların da gerisinde kaldığını göstermiştir.

İşitme engellilerin din eğitim ve öğretimi noktasında yukarıda ifade edilen imkân ve sınırlılıklarına ilâve olarak işaret dilinin de kendi içinde birçok sınırlılıkları mevcuttur. Kavramlara karşılık gelen işaretler, işitenlerin kullandığı kelimelere kıyasla çok daha az sayıdadır. Kimi zaman birden fazla kavram aynı işaretle ifade edilmekte ve aradaki fark dudak okuma veya cümle içindeki konumuna göre anlaşılabilmektedir. Örneğin: Trabzon, bulgur ve şifa kelimelerinin işareti aşağıdaki resimde gösterildiği gibi aynı şekildedir (https://orgm.meb.gov.tr/dosyalar/00012/tid_sozluk.pdf).

İşaret dili, gelişim süreci devam eden bir dildir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sosyokültürel hayata yansması ile bütün insanların hayatına çok farklı kavramların girmesi ve günlük dilde kullanımının yaygınlaşması durumuna benzer bir durum işaret dili için de geçerlidir. İşitme engelli toplumu açısından, karşılaştıkları yeni kavramları karşılayacak işaretleri belirleme çabası ve bu yeni işaretlerin kabul görüp kullanımının yaygınlaşması bir

süreç halinde devam etmektedir. İşaret dilinin bu gelişim süreci özellikle dinî kavramların kabul görmesi ve yaygınlaşması alanında da görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından işitme engellilere yönelik yaygın eğitim faaliyetlerinin ivme kazanması sonrasında 2013 yılında basılmış olan ‘İşaret Dili Dinî Kavramlar Sözlüğü’nün, 2023 yılında güncellenerek yeniden basılmış olması da bu durumun göstergesidir. Yine Başkonak (2021) editörlüğünde çıkarılan Türk İşaret Dili Din Terminolojisi de bahse konu gelişim sürecine örnek olarak değerlendirilebilir.

Görüldüğü gibi sahip oldukları psikolojik, kültürel ve eğitim özellikleri itibarıyla birçok problemle karşı karşıya olan işitme engellilerin bu durumlarına; soyut kavram öğreniminin zorluğu ve işaret dilinin kapsam ve sınırlılığından kaynaklanan problemler de eklenmektedir. İşitme engelli bireylerin, emsalleri olan diğer engelsiz bireylere göre, genel eğitim hakları kapsamındaki din eğitimi haklarından tam anlamıyla yararlanamadıkları düşünülmektedir. Bu nedenle engelli bireylerin dinî bilgileri öğrenme boyutunun yeterli olup olmadığının tespiti, bu sorunun çözümü açısından önemli görünmektedir (Özdemir, 2016: 11).

Bu çalışmada, bilgiye ulaşma noktasında yukarıda ifade edilen imkân ve sınırlılıkları içerisindeki farklı yaş ve eğitim seviyesindeki işitme engelli yetişkinlerin, çocukluk yıllarından itibaren kendilerine anlatılan ama görünmeyen Allah’ı; çevrelerindeki insanların etkisi, yönlendirmeleri veya korkutmalarıyla nasıl imgeledikleri de göz önünde tutularak (Bedir, 2017: 736), Kur’an kursunda Allah’a iman ve dua-tövbe konularında aldıkları eğitimin onlara herhangi bir katkısının olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Din eğitimi “Bireyin dinî davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme denemeleri süreci” (Tosun, 2017: 23) olarak tanımladığımıza göre, istekli olarak Kur’an kursuna devam eden yetişkin işitme engelli bireylerin, “Allah’a iman ve dua-tövbe kavramları” hakkında yeni öğrendikleri ile geçmişe ait yanlış veya eksik öğrenmişliklerini revize edip edemedikleri; Allah’a sevgi-güven duygularında ve içtenlikle dua-ibadet etme durumlarında herhangi bir değişiklik olup olmadığı, İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları Özel Öğretim Programı bağlamında araştırılmıştır. Bu itibarla araştırmanın problem cümlesi; “İşitme engellilere yönelik Kur’an kurslarına devam eden yetişkin bireyler açısından ‘Allah’a iman ve dua-tövbe’ ünite kazanımları gerçekleşmiş midir? Hangi düzeyde gerçekleşmiştir?” şeklinde belirlenmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, işitme engelli yetişkin bireylerin, İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'ndaki "Allah'a İman" ve "Allah'a Yakarış: Dua-Tövbe" ünitelerindeki kazanımların ne kadarını gerçekleştirdikleri, ne öğrendikleri ve konuları nasıl anlamlandırdıkları Ankara ili örneğinde incelenerek; işitme engellilere yönelik din eğitimi alanında yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktır.

Bu doğrultuda alt amaçlar şöyle sıralanabilir:

1. İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Eğitim Programı İtikat dersindeki "Allah'a İman" ünite kazanımlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmek.
2. İbadet dersindeki "Allah'a Yakarış: Dua ve Tövbe" ünite kazanımlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmek.
3. Öğrencilerin Kur'an kurslarına devam sürelerinin ya da din eğitimi konularındaki önceki öğrenmişliklerinin, kazanımlara herhangi bir katkısının olup olmadığını tespit etmek.
4. Öğrencilerin yaşları, mezuniyetleri, cihaz kullanıp kullanmama durumları, yakın çevreleri ile iletişimlerinin araştırma konusuna daha belirgin olması beklenen bir etkisinin olup olmadığını tespit etmek.
5. İşitme engellilere yönelik din eğitimi-öğretimi programları üzerinde çalışan uzmanlara ve araştırmacılara veriler sunmak.

3. Araştırmanın Önemi

2016 yılı mayıs ayından itibaren tarafımca Ankara Müftülüğü Engelli koordinatörü olarak görev yapılan yıllar boyunca; işitme engelli bireylerin arasında elde edilen tecrübe ile onların eğitim-öğretiminde yaşanan çeşitli problemlerin farkındalığıyla çözüm arayışına girilmiştir. En uygun çözüm olarak, işitme engellilere yönelik din eğitimi alanında yapılacak çalışmalara katkı sağlamak için akademik bir çalışma gerçekleştirmek yönünde görülmüştür. Bu araştırmanın önemi, işaret dili bilen ve alanda uzun zamandır görev yapan bir araştırmacı tarafından işitme engellilere yönelik yaygın din eğitimindeki eksikliklerin, ihtiyaçların ve sıkıntıların farkındalığı ile çalışmanın gerçekleştirilmesidir. Bununla birlikte işitme engelli

yetişkinlerin, inanç, dua ve tövbe öğrenim düzeylerini ortaya koyan bu çalışma, alanında ilk olma özelliği taşımaktadır.

Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi ve İslâm Araştırmaları Merkezi'nin İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanında, (2024 haziran ayı itibarıyla) Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Alanında işitme engellileri konu edinen tezlerin araştırılması sonucunda; tamamlanmış sekiz çalışma tespit edilmiştir (ayrıca devam eden yedi çalışma bulunmaktadır). Araştırma konumuzun önemini daha iyi ifade etmek için geçmişte yapılan akademik çalışmaların konu içeriği tez konumuz kapsamında incelenmiştir:

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'ndaki İşitme Engellilerle İlgili Akademik Çalışmalar

Din Eğitimi Bilim Dalı başlığında işitme engellileri konu edinen ilk çalışma, Başkonak (2016) tarafından yapılan *“Türkiye’deki Lise Mezunu İşitme Engellilerin Din Eğitiminde Karşılaştıkları Güçlüklerin Öğrenci ve Eğitimci Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi”* konulu doktora tezidir. Bu çalışmada, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında verilen din eğitim-öğretim programları ve kitaplarının, işitme engelli öğrencilerin eğitim seviyelerine uygun olmadığı; vaaz-hutbe çevirisi yapılan camilerin, işitme engelli bayanlara yönelik Kur'an kurslarının, işitme engelli çocuklara yönelik 4-6 yaş Kur'an kurslarının ve İşitme Engelliler İlkokulu, Ortaokulu ve Özel Eğitim Meslek Liselerinin sayılarının da yetersiz olduğu şeklinde ulaşılan sonuç işitme engellilerin din eğitimine ulaşma noktasındaki problemlerini ortaya koymuştur.

Özkan'ın (2017) *“İşitme Engelliler Ortaokullarında Görev Yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Karşılaştığı Problemler”* adlı çalışmasında ise işitme engelliler alanıyla ilgili problemler, MEB'e bağlı görev yapan öğretmenlerin cephesinden ifade edilmiştir. Araştırma sonucunda işitme engelliler ortaokullarında göreve başlayan DKAB öğretmenlerinin alanla ilgili yeterli düzeyde eğitim almadan göreve başladıkları, bu nedenle öğrencilerle iletişim kurmada zorlandıkları; öğretmen ve öğrencilerin yeterli seviyede Türk işaret dili bilmemesinin de bu sorunu artırdığı görülmüştür.

Aynı şekilde Kaya (2019) tarafından gerçekleştirilen *“İşitme ve Görme Engellilere Yönelik Yaygın Din Eğitimi Veren Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri ve Beklentileri (İstanbul Müftülüğü Örneği)”* konulu çalışmada da DİB mensuplarının bakış açısıyla alandaki sorunlar ifade edilmiştir. Çalışmada işitme ve görme engelli bireylere yönelik yürütülen eğitim ve din hizmetleri faaliyetlerinin faydalı olmakla beraber ihtiyacı tam olarak karşılamadığı;

alandaki din görevlilerinin gerekli donanımına sahip olmadığı ve personel sayısının yetersiz olduğu, ayrıca işitme ve görme engelli bireylerin eğitiminde kullanılan eğitim materyalleri konusunda sıkıntılar olduğu tespit edilmiştir.

Önel'in (2022) "*Özel Eğitim Meslek Liselerindeki İşitme Engelli Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Karşılaştıkları Problemler (Kayseri, İzmir, Samsun İli Örneği)*" başlıklı yüksek lisans çalışmasında, işitme engelli öğrencilerin, işiten akranları ile aynı müfredata tabi tutulduğu, öğretmenlerin işaret dili kullanımında yeterli donanımına sahip olmadıkları ve ders kitaplarındaki konuların öğrenmeyi kolaylaştırıcı şekilde ele alınmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin okul dışında dinî bilgiye ulaşmak istediklerinde işaret dili bilen din görevlisi bulmakta zorluk yaşadıkları da tespit edilmiştir.

Son olarak Yüce (2022) tarafından yapılan "*İşitme Engelli Bireylerin Diyanet İşleri Başkanlığının Sunduğu Din Hizmetlerine Yönelik Görüşleri*" isimli çalışmada; "toplumun her kesimine din hizmeti götürmek" mottosuyla yola çıkan Diyanet İşleri Başkanlığının sunduğu hizmetlerden işitme engelli bireylerin yeterince faydalanamadığı, işitme engellilerin dinimizi ve dinin gereklerini öğrenme noktasında birçok sorunla karşılaştığı, sosyal medya ve diğer medya kanallarında işitme engellilere yönelik din hizmetlerinin yetersiz bulunduğu, dolayısıyla işitme engellilere yönelik din hizmetlerinin daha profesyonel bir şekilde sürdürülmesi gerektiği konusunda ulaşılan sonuç da alandaki sıkıntıları özetlemektedir.

Din Eğitimi Bilim Dalı başlığında yapılan bu beş çalışmaların yanı sıra, Din Psikolojisi alanında işitme engellileri konu edinen üç çalışma gerçekleştirilmiştir (Obuz, 2015; Ulu Dikilitaş, 2022; Gündoğan, 2023). Din eğitimi başlığında yapılan tezlerde genellikle işitme engelliler ve alandaki öğretmenlerin karşılaştıkları güçlük ve problemlerin tespiti ön plana çıkmaktadır. Din psikolojisi alanındaki tezlerde ise daha ziyade dinî başa çıkma teması işlenmiştir.

İşitme engellilerle ilgili yukarıdaki araştırmalar haricinde, genel anlamda engellileri konu edinen akademik çalışmaların içeriğinde, işitme engellilerin din eğitimi konusunun çok sınırlı ve yüzeysel işlendiği görülmüştür. Örneğin:

Etbaş (1999), "*Özürlü Çocukların Din Eğitimi*" başlıklı yüksek lisans çalışmasında; engelli okullarında DKAB dersinde öğretmenlerin uyguladıkları yöntemler, ders programının muhtevası ve öğrencilerle sürdürülen ilişkiler hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca engelli okullarının mevcut durumu ve problemleri, engelli çocukların ailelerinin din eğitimi gibi birçok konuda dört ildeki 13 engelli okulundaki öğretmenlerle görüşmüş, iki ilçedeki 100 engelli

ailesine anket çalışması uygulamış, sonuçlarını grafik ve tablolar hâlinde sunmuştur. Aslında çok farklı başlıklarda birçok konuya değinen bu araştırma; alana yönelik biraz dağınık ve çok genel bir çalışma olmakla beraber, engelliler alanında yapılan ilk çalışma olması hasebiyle önem arz eder.

Musayev (2013), “*Engelli Bireylerin Din Eğitimi*” isimli doktora çalışmasında farklı engel gruplarındaki engellilerin yaşadıkları durumu kabullenmelerinde din eğitiminin ve dinî değerlerin önemini araştırmıştır. Bu araştırma ile engelli bireylerin din eğitiminin nasıl olacağı, din eğitiminde öncelikli konuların neler olacağı ile ilgili bir durum tespiti yapılarak gerekli teklif ve önerilerde bulunulmuştur.

Karasu (2013), “*Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi Sürecinde Engelliler*” isimli yüksek lisans tezinde engelli öğrencilere eğitim verilen okullardaki öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda, DKAB dersi çerçevesinde engellilere yönelik din eğitimini ele almış; engelli bireyler için kullanılan kavramları, bu bireylerin sınıflandırılmalarını, her sınıfın özelliklerini ve bu özelliklere uygun eğitimin nasıl verilebileceğini tartışmıştır.

Özdemir (2013) ise “*Engellilerin Din Eğitimi İmkân ve Yeterlilikleri (Isparta Örneği)*” isimli araştırmasında, DKAB derslerinin engellilerin din eğitimine katkısı, ibadetlerle ilgili bilgilerin öğrenilmesinin önemi, ibadetlerin yapılışı esnasında karşılaşılan fizikî engeller ve engellilere yönelik dinî yayınların yeterliliğiyle ilgili istatistiksel sonuçlara yer vermiştir.

Son olarak Bilici (2016), “*Engellilerde Dini Tutum ve Davranışlar (Van Örneği)*” adlı yüksek lisans tezinde, 13 yaş ve üzeri 96 engelliye uyguladığı anket neticesinde, dinî tutum ve davranışların, engellilerin ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu fakat engellilerin, dinî eğitim ve öğretim faaliyetlerinden yeterince faydalanamadıklarını tespit etmiştir.

Görüldüğü gibi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı başlığında, engelliler alanında genel anlamda ve işitme engellilere özel olarak yapılan araştırmalarda, tez konumuz ile ilgili benzer bir çalışma yer almamaktadır. Bu çalışma, alanında ilk olma özelliği taşımaktadır

Ayrıca uluslararası kaynakların incelenmesi sonucunda işitme engellilere din eğitimi vermeye yönelik bazı çalışmalara (Lewis, 2017; Mohd, Mokhtar ve Nizaita, 2018; Pavlova, 2020) ulaşılmıştır. Fakat bu araştırmaların içeriğinde de yetişkin işitme engellilerin iman, dua-tövbe konularındaki din eğitimine dair araştırmamıza yön verecek ayrıntılı bir bulguya ulaşılamamıştır.

İslam inanç ve ibadet eğitiminin temeli olan “Allah’a İman” ve “Allah’a Yakarış: Dua-Tövbe” konusunun işitme engelliler özelinde araştırıldığı bu çalışmanın literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

4. Araştırmanın Soruları

Bu çalışmanın temelini, “İşitme engellilere yönelik Kur’an kurslarına devam eden yetişkin bireylerin ‘Allah’a iman ve dua-tövbe’ ünitelerindeki kazanımları gerçekleşmiş midir? Hangi düzeyde gerçekleşmiştir?” sorularına cevap aramak oluşturmaktadır. Araştırmanın bu temel problemi bağlamında araştırma soruları şu şekilde sıralanmıştır:

1. İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları Özel Eğitim Programı İtikat dersindeki “Allah’a İman” ünitesinde yer alan kazanımların gerçekleşme düzeyi nedir?

1.1- Öğretim sonucunda “Allah’ın zati ve subuti sıfatlarını sayar, anlamlarını bilir ve işaretleye/yazıyla ifade eder.” kazanımı gerçekleşmiş midir?

1.2- Öğretim sonucunda “Allah’a inanmanın gereğini kavrar.” kazanımı gerçekleşmiş midir?

1.3- Öğretim sonucunda “Allah’ın en güzel isimlerine ‘Esmâü’l-Hüsna’ dendiğini ve sayısının 99 olduğunu bilir. Esmâü’l-Hüsna’dan örnekler verir.” kazanımı gerçekleşmiş midir?

2. İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları Özel Eğitim Programı İbadet dersindeki “Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe” ünitesinde yer alan kazanımların gerçekleşme düzeyi nedir?

2.1- Öğretim sonucunda “Duanın anlam ve önemini bilir.” kazanımı gerçekleşmiş midir?

2.2- Öğretim sonucunda “Dua ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.” kazanımı gerçekleşmiş midir?

2.3- Öğretim sonucunda “Kur’an’dan ve peygamberlerden dua örneklerini bilir ve işaretleye/yazıyla ifade eder.” kazanımı gerçekleşmiş midir?

2.4- Öğretim sonucunda “Tövbenin anlam ve önemini bilir.” kazanımı gerçekleşmiş midir?

2.5- Öğretim sonucunda “Tövbe ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.” kazanımı gerçekleşmiş midir?

2.6- Öğretim sonucunda “Kur’an’dan ve peygamberlerden tövbe örneklerini bilir ve işaretlerle/yazıyla ifade eder.” kazanımı gerçekleşmiş midir?

3. İşitme engelli öğrencilerin yaşları, mezuniyetleri, cihaz kullanıp kullanmama durumları, yakın çevreleri ile iletişimleri gibi kişisel özelliklerinin ve ayrıca dini konularda önceki öğrenmişliklerinin kazanımlara etkisi var mıdır?

4. Kur’an kursu eğitimine yeni başlayan işitme engelli öğrenciler ile uzun süredir devam eden öğrenciler arasında “Allah’a iman” ve “dua-tövbe” konularındaki kazanımların gerçekleşme düzeyinde belirgin bir fark var mıdır?

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma;

1. 2022-2023 eğitim-öğretim yılı,

2. Ankara ilinde, Çankaya Müftülüğü’ne bağlı işitme engellilere yönelik bir Kur’an kursuna devam eden; hiç işitmeyen veya ağır işitme engelli olup işaret dili ile iletişim kurabilen 25-65 yaş aralığındaki 12 kadın öğrenci,

3. İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları Özel Eğitim Programı İtikat dersindeki “Allah’a İman” ve İbadet dersindeki “Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe” ünite konularının kazanımlarının araştırılması ile sınırlandırılmıştır.

6. Sayıtlar

Araştırma kapsamında işitme engelli öğrencilere uygulanan yarı yapılandırılmış mülakatta;

1. Öğrencilerin kullanılan işaret dili kavramları, işaret dili tercümanı olan araştırmacı ve Kur’an kursu öğreticilerinin anladığı kavramsal çerçevede veya yakın anlamda anladıkları,

2. Öğrencilerin kendilerine yöneltilen soruları samimi bir şekilde cevapladıkları varsayılmıştır.

BÖLÜM II

İŞİTME ENGELLİLER VE KUR'AN KURSU EĞİTİMİ

1. Engellilik ve İşitme Engellilik

Engellilik kavramıyla ilgili geçmişten bugüne değin birçok tanımlama yapılmıştır. Günümüzde çoğunlukla “engellilik” kavramıyla ifade edilen bu olgu; geçmişte “sakatlık”, “özürlülük” gibi kelimelerle karşılanmış ve bu doğrultuda çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Engellilik kavramı ile ilgili uluslararası bir sınıflandırma getirme amacıyla Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 1980 yılında yayınlamış olduğu bildirgesinin 3. maddesinde, ‘Uluslararası sakatlık, Özürlülük ve Engellilik Sınıflaması’ (ICIDH) olarak; engelliliğin sağlık boyutuna ağırlık veren bir sınıflandırmayla üç ayrı kategoride kavramları açıklamıştır (WHO, 1980: 14).

1. Sakatlık (Impairment): Psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı veya fonksiyon kaybı ya da bunların normalden sapması hâlidir. Bu tanım özellikle organ düzeyindeki bozuklukları ifade eder.

2. Özürlülük (Disability): Sakatlık sonucu oluşan yetersizlikten dolayı herhangi bir yeteneğin normale oranla kısıtlanması, azalması ya da kaybedilmesidir. Bu tanım davranışsal, iletişimsel, durumsal özürlüler olarak nitelendirilir ve bireysel düzeydeki fiziksel ve zihinsel yeti kaybını ifade eder.

3. Engellilik (Handicap): Sakatlık veya özürlülük nedeniyle kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel düzeyine göre normal kabul edilen yaşam gereklerini yerine getirmesini sınırlayan veya engelleyen bir bozulma veya sakatlıktan kaynaklanan dezavantaj durumudur.

Dünya Sağlık Örgütü’nün bu bildirgesinin 1980 yılında yapılan ilk sınıflandırmasında engellilik, “handicap” kelimesi ile tanımlanmışken 2001 yılındaki sınıflandırmasında engellilik için “disability” kelimesi kullanılmıştır (Özateş Gelmez, 2018: 193). Bu durum; engelliliği adlandırmak, nitelemek veya tanımlamak konusunda ve engellilik olgusuna bakış açısında zaman içerisinde değişimler olmasının normal olduğunu göstermektedir. Ülkemizde de buna benzer bir süreç yaşanmıştır.

Ülkemizde konuyla ilgili çıkan kanunda ilk olarak “özürlü” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. 1 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürlüler Kanunu ile, bu alanda ihtiyaç duyulan temel ilkelerin ve esasların belirlenmesi sağlanmıştır. Söz konusu kanunun 3. maddesi c bendinde, özürlü; “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlanmıştır. Türkiye’de engellilere ilişkin sınıflandırma çalışmalarında, Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilen ve uluslararası bir sınıflandırma sistemi olan işlevsellik yeti yitimi ve sağlığın uluslararası sınıflandırmasının esas alınmasından sonra, 30 Mart 2013 tarihinde yeniden düzenlenen 28603 sayılı “Özürlülük Ölçütü, Özürlülük Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkındaki Yönetmelik”, engelli bireylerin tanımlanması ve sınıflandırılmasıyla ilgili esasları yeniden belirlemiştir. Yönetmelikte “engelli” yerine yine “özürlü” kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir. Yönetmeliğin 4. maddesi c bendine göre özürlü; “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” olarak tanımlanmıştır. Bu yönetmeliğin hemen ardından yayınlanan 25.04.2013 tarihli ve 6462 sayılı kanunun 1. maddesiyle; Özürlüler Kanunu’nda yer alan bütün “özürlü” ibareleri “engelli” kelimesiyle değiştirilmiş; böylece olumsuz bir manayı ihtiva ettiği gerekçesiyle kullanılmasından imtina edilen sakat veya özürlü kelimeleri yerine, engelli kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir.

Ülkemizde engellilikle ilgili son güncel tanım 20 Şubat 2019’da Resmî Gazete’de yayınlanan 30692 sayılı Erişkinler için Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik’te: “Engelli birey; fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi ifade eder.” şeklinde yer almaktadır (www.resmigazete.gov.tr). Böylece geçmişten beri farklı tanımlamaların ve adlandırılmaların yapıldığı bu olgu ile ilgili, ilerleyen zamanlarda da farklı anlayışların gelişebileceği düşünülebilir. Zira en son Talim ve Terbiye Kurulunun 21.04.2021 tarihli ve 10 Sayılı Kararı ile onaylanan, İşitme Yetersizliği Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı’nın içeriğinde “engellilik” kelimesi yerine “yetersizlik”; “engelli” kelimesi yerine “özel gereksinimli birey” ifadesinin kullanılmasının tercih edildiği görülmüştür (MEB, 2021).

Engelliliğin tanımlanması veya adlandırılmasındaki farklılık, sınıflandırılmasında da kendisini göstermektedir. Yaygın olarak engellilik, bireylerin yaşamış oldukları engel durumlarına göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Genel olarak engellilik türlerini yedi kategoride sıralamak mümkündür (Salman, 2018: 14).

1. Görme Engelliler: Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı ya da bozukluğu olan kişilerle göz protezi kullananlar, renk körlüğü ve gece körlüğü olanlar bu gruba girmektedir.

2. İşitme Engelliler: Tek veya iki kulağında tam veya kısmi işitme kaybı olan kişilerdir. Sesleri algılama ya da fark etme kabiliyeti kısmen veya tamamen zayıflamış olanlar ve işitme cihazı kullanan kişiler bu gruba girmektedir.

3. Dil ve Konuşma Engelliler: Herhangi bir nedenle konuşamayan ya da konuşmanın hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk olan ve ses bozukluğu olan kişilerdir. İşittiği hâlde konuşamayan, gırtlığı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-çene-damak yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedir.

4. Ortopedik Engelliler: Kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon kaybı olan kişilerdir.

5. Zihinsel Engelliler: Zihinsel işlevler bakımından ortalamanın altında farklılık gösteren, bilişsel, sosyal ve pratik uyumsal becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan bireylerdir.

6. Ruhsal ve Duygusal Engelliler: Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, otizm, epilepsi, şizofreni, alkol ve madde bağımlılığı, cinsel sorunlar, kaygı ve duygu bozukluğu, bunama gibi rahatsızlıkları olan kişiler bu gruba girmektedir.

7. Süreğen Engelliler: Kronik hastalığı olan kişilerdir. Çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesine neden olan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıkları olan kişiler bu gruba girmektedir.

Araştırma konumuz işitme engellilere yönelik olduğundan genel anlamda engelliliğin ortaya çıkma nedenleri veya işitme engellilik dışındaki diğer engellilik durumları hakkında ayrıntılı açıklamalara girilmemiştir. Bu bölümde özellikle işitme engelinin tanımı, sınıflandırılması ve işitme engellilik nedenleri açıklanmıştır. İşitme engellilik hakkındaki tanımlamalar incelendiğinde işitme engeli kavramının yanı sıra işitme kaybı/yetersizliği kavramlarının da kullanıldığı görülmüştür.

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin (Resmî Gazete: 30471 sayılı ve 07.07.2018 tarihli) 4. Madde c bendine göre işitme yetersizliği olan birey, “İşitme duyarlılığının kısmen veya tamamen kaybindan dolayı özel eğitim ve destek hizmetine ihtiyacı olan birey” şeklinde tanımlanmıştır. Yine işitme engelli birey, “teknik olarak en iyi seviyede işitme cihazları ve en üst derecede eğitim olanakları sağlansa bile konuşmayı işitmeye dayalı olarak anlaması ve geliştirmesi tam olarak mümkün olmayan, belirli derecede işitsel yetersizliği olan birey” (Atay, 1999: 24) olarak tanımlanmaktadır.

İşitme engelinin sınıflandırılmasında, bireyde oluşan işitme kaybı/engeli hakkında farklı etkenler dikkate alınmaktadır. Genel olarak işitme kaybı, “tıbbi” ve “eğitsel” bakış açılarına göre sınıflandırılır. İşitme kaybının derecesini ve kulak yapısındaki işitme kaybının meydana geldiği yeri esas alan sınıflandırma “tıbbi sınıflama” şeklinde adlandırılırken kaybın oluştuğu yaşa göre yapılan sınıflandırmaya “eğitsel sınıflama” adı verilir (Adams ve Rohring, 2004: 7).

İşitme kaybının meydana geldiği yere göre yapılan sınıflama, daha çok tıp alanında kullanılan bir sınıflama türüdür. Tıbbi sınıflama kapsamında işitme kaybının derecesinin belirlenmesi; bireyin tıbbi hizmetler alması ve koklear implant, işitme cihazı vb. işitmeye yardımcı teknolojilerden yararlanma konusunda yol göstericidir (Adams ve Rohring, 2004: 120). İşitme kaybının derecesi, odyolojik değerlendirme ile elde edilen desibel (dB) sonucuna göre belirlenir. Odyoloji kısaca işitme ve denge bozukluklarının tanı, tedavi ve rehabilitasyonu ile ilgilenen bir sağlık bilimi olarak tanımlanabilir. Desibel (dB) ise sesin şiddeti, yani sesin yüksekliğini ifade eden ölçü birimidir. dB ölçümüne göre işitme kaybının sınıflandırması şöyledir:

Çok hafif düzeyde işitme kaybı (15-25 dB): Bu durumda fısıltı düzeyinde sesler işitilmez ve ünsüz harflerin bazılarını işitmede sorun olabilir.

Hafif düzeyde işitme kaybı (25-45 dB): Bu düzeyde konuşma seslerini işitmede güçlük nedeniyle, bireyler işitmeye yardımcı teknolojilere gereksinimleri olabilir.

Orta düzeyde işitme kaybı (45-65 dB): Konuşmaları anlamakta güçlük çekerler. Mutlaka işitmeye yardımcı teknolojilere gereksinim duyarlar.

İleri düzeyde işitme kaybı (65-95 dB) : Bu düzeyde çocuklar, dil gelişiminde sorunlar yaşarlar ve konuşulanları anlamaları pek mümkün değildir.

Çok ileri düzeyde işitme kaybı (95 dB ve üstü): Bu çocukların, konuşulanları ve çevreden gelen sesleri cihazla bile duyma imkanları olmaz (Kemaloğlu, 2022: 17-18).

İşitme kaybının oluştuğu yaşa göre sınıflamayı özellikle eğitim hizmeti sunan uzmanlar dikkate alırlar. İşitme yetersizliğinin sınıflandırılmasında işitme kaybının meydana geldiği yaş çok önemlidir. Çünkü işitmenin çok erken yaşta kaybı, geç yaşta kaybına oranla bireyin gelişimini daha olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle kaybın dil öncesi ya da dil sonrası dönemde oluşma durumu dikkate alınır. Dil öncesi dönem, işitme kaybının doğumdan itibaren ya da 3 yaşından önce oluşması anlamına gelir. Dil sonrası dönem ise, 5-6 yaşlarından sonra işitme kaybının ortaya çıkması durumudur (Kemaloğlu, 2022: 19).

İşitme engelli bireylerin engelliliğine neden olan etmenler genel olarak doğum öncesindeki, doğum esnasındaki ve doğum sonrasındaki nedenler olarak üç başlıkta incelenmektedir. Doğum öncesi işitme kaybı, genellikle genetik faktörlere ve annenin doğum öncesinde geçirdiği birtakım enfeksiyon hastalıklarına veya anne karnında çocuğun kulak yapısında gelişimsel kusurların meydana gelmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Genetik faktörler ve enfeksiyon hastalıklarının yanı sıra erken doğum (prematüre doğum) da işitme kaybının ortaya çıkmasında önemli nedenler arasındadır. Diğer yandan doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması, aşırı oksijene maruz kalması ve kafa travmaları da işitme kaybına neden olabilmektedir. İşitme kaybının ortaya çıkmasında doğum sonrası nedenler ise temel olarak çocuğun geçirdiği enfeksiyon hastalıkları ve maruz kaldığı travmalardır (Tüfekçioğlu, 1998: 112; Akçamete, 2005: 312-315).

Tıbbi ve teknolojik gelişmeler sayesinde günümüzde, işitme engelliliğin tanısının konması, küçük yaşlarda, hatta hemen doğum sonrası olabilmekte; böylece bu tanının konulduğu bireylerin işitme cihazları ile daha iyi işitmeleri, gerekli eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerini almaları geçmiş zamanlara nispetle daha iyi sağlanmaktadır. Çünkü işitme engelli bireyin özel eğitim ve destek eğitim ile konuşmayı öğrenmesi ve bu yolla iletişim kurması, işitme kaybının derecesine ve sağlanan erken eğitim hizmetlerinin etkinliğe bağlı olarak çeşitli düzeylerde mümkün olabilmektedir (MEB, 2008: 3).

Ülkemizde işitme engelliliğin yaygınlığı yapılan araştırma sonuçları ile ortaya konulmaktadır. Fakat işitme engellilerle ilgili istatistiksel bilgiler konusunda kesin-güncel bilgi bulunmamaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden elde edilen bilgilere göre Türkiye nüfusu 31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla 85 milyon 279 bin 553'tür. Genel nüfus bilgileri güncel olmakla beraber genel nüfus içindeki engelli bireylerin sayısını ve dağılımını tahmin eden son araştırma 2011 yılında TÜİK tarafından gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'na dayanmaktadır. 2023 Yılı Nisan ayında yayınlanan Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'nde de 2011 verileri kullanılmıştır. Nüfus ve Konut Araştırması ile Türkiye genelinde hane halklarının

yaklaşık %13'ünden bilgi derlenmiştir. Yaklaşık 9 milyon birey ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Nüfus ve Konut Araştırması'nda engellilik, tıbbi yaklaşımdan (organ kaybı, işlev bozuklukları) ziyade fonksiyonlardaki sınırlılıklara odaklanmaktadır. Örneğin işitmede çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirten kişiler en az bir engeli olan nüfus kapsamına alınmıştır. Bu araştırmaya göre, en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı %6,9 (4.876.000 kişi)'dur. Erkeklerde %5,9 olan bu oran kadınlarda %7,9'dur. Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, Türkiye genelinde işitmede zorluk yaşayanlar (İşitmeye yardımcı araç kullanmalarına rağmen işitmede çok zorlandığını belirtenler ile hiç duymadığını belirtenler dahil) sayısı 836.000 kişi ve ayrıca konuşmada zorluk yaşayanlar (3 yaş üzeri) 507.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde kamu kurum ve kuruluşlarındaki Engelli Sağlık Kurulu raporlarını esas alarak oluşturulan Ulusal Engelli Veri Sistemi'nde; çeşitli hak ve hizmetlerden yararlanmak için resmî kurumlara başvurmamış bireyler hariç, kayıtlı ve hayatta olan işitme engelli sayısı 179.867 kişi, dil ve konuşma engelli sayısı 33.686 kişidir (ASHB, 2023: 4-6).

2. İşitme Engelli Bireylerin Gelişimsel Özellikleri

Gelişim, her birey için embriyo halinden ölümüne kadar devam eden ve bireyin biyolojik, bilişsel ve sosyal, duygusal yönden geçirdiği sistematik değişimlerin tamamını kapsayan süreçtir. İşitme engelli bireyler açısından bu süreç; işitme kaybı derecesi, işitme kalıntısını kullanabilme yeteneği, cihazlandırılma veya özel eğitime başlama yaşı ve başka bir engel durumunun olup olmaması ile ilintilidir (Doğan ve Akkaya, 2022: 41-45).

Bu bölümde işitme engelli bireylerin eğitimlerini ilgilendiren bilişsel gelişim, dil ve iletişim, sosyal-duygusal gelişimleri açıklanmıştır.

2.1. Bilişsel Gelişim

Bireyin çevresindeki dünyayı anlamasını ve öğrenmesini sağlayan aktif zihinsel faaliyetlerde gelişimine bilişsel gelişim adı verilmektedir. Bebeklikten yetişkinliğe kadar çocuğun bilişsel gelişimi ile ilgili olarak eğitimcilerin çeşitli görüşleri vardır. Piaget, Bruner,

Vygotsky ve Gagne bilişsel gelişim kuramlarında çocuğun çevresindeki dünyayı değişik yaşlarda nasıl algıladığını belirlemeye çalışmışlardır.

Normal gelişim gösteren bireyler hakkında olduğu gibi engelli bireyler hakkında da bilişsel gelişim alanında birtakım araştırmalar yapılagelmiştir. Araştırma konumuz olan işitme engelli kişilerin bilişsel gelişimi ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, işitme yetersizliği olan bireylerin çocukluktan itibaren (işitme kaybına ek olarak başka bir kayıplarının olmaması durumunda) normal bir zekâ düzeyine sahip olduklarını göstermektedir. Fakat bununla beraber, işitme kaybının derecesi, kaybın olduğu yaş ve işitmeye yardımcı cihazlardan yararlanıp yararlanmama gibi faktörler, işitme yetersizliğine sahip bireylerin gelişim özelliklerini farklı bağlamlarda etkilemektedir. İşitme yetersizliği/engeli olan çocukların işitmede yaşanan sorunlardan kaynaklı işitsel ipuçlarını fark edememeleri sebebiyle dikkati yöneltme, hafızada tutma süreçlerinde sorunlar yaşayabildikleri ve işitenlere oranla daha düşük performans sergileyebildikleri görülmüştür (Açak, 2022: 72). Diğer yandan bilişsel gelişim alanı ile ilgili olarak işitme yetersizliği olan bireylerin akademik başarılarının olumsuz etkilenebildiği; bu doğrultuda işitme yetersizliği olan çocukların okuma yazma öğrenmede zorlanabildikleri saptanmıştır. İşitme engelli bireylerin okuma ve yazma becerisi üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda (Girgin, 1997: 146-147; Erdiken, 2003: 94; Makaroğlu, 2012: 61-62; Tiryaki, 2014: 139-143; Özkan ve Yücel, 2021: 25-30) işitme engelli bireylerin işiten akranlarından daha fazla yanlış yaptığı, soruları daha uzun sürede cevapladıkları, öğrenim düzeyleri fark etmeksizin hem ilkokul hem de lise mezunu işitme engelli yetişkin bireylerin benzer oranda yanlış yaptıkları yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Aynı şekilde, işitme yetersizliği olan çocukların matematiksel işlem ve problem çözme becerilerinde akranlarına oranla daha düşük performans sergiledikleri belirlenmiştir (Sümer ve Kumaş, 2027: 8; Nunes, 2020: 181-183). Araştırma sonuçları lise mezunu işitme yetersizliği olan kişilerin matematik performansının beşinci veya altıncı sınıf öğrenciler düzeyinde olduğunu (Qi ve Mitchell, 2012: 5-6), yine lise mezunu işitme engellilerin okuma becerisinin genellikle üçüncü ile dördüncü sınıf seviyesinde olduğunu (Trezek, Wang ve Paul, 2010: 5) göstermektedir. Akademik performanstaki bu sınırlılığın nedenine ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında ise işitme yetersizliğinin derecesinden ziyade bireyin çalışan bellek performansı, dille erken tanışıklık ve eğitimin niteliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

İşitme yetersizliği olan çocukların bilişsel özelliklerini inceleyen araştırmacılar, son yıllarda zihin kuramı araştırmalarına da büyük önem vermişlerdir. Bu alanda yapılan araştırmalarda, genel olarak, işiten çocukların ortalama dört yaşında kazandıkları zihin

becerilerini, işitme yetersizliği olan çocukların ortalama yedi-sekiz yaşlarına kadar kazanamadıkları ortaya konmuştur (Peterson ve Siegal, 2000: 127).

Alanyazında yapılan araştırmalarda erken yaşlarda ortaya çıkan işitme kaybının çalışan bellek/kısa süreli bellek performansını olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır (Doğan, 2011: 196-198). Burada konunun daha net anlaşılması için öncelikle, bellek mekanizmasını açıklayan “Bilgiyi İşleme Kuramı” hakkında kısaca değerlendirme yapmak yerinde olacaktır:

İnsan beyninin işleyişini bir bilgisayar sistemine benzeten bilgiyi işleme kuramı; insanların günlük yaşamlarında karşı karşıya kaldıkları, çevrelerinden gelen görsel işitsel birçok uyarandan aldıkları bilgileri işledikleri fikrine dayanmaktadır. Bilgiyi işleme kuramına göre bellek mekanizması; duysal bellek, kısa süreli bellek/çalışan bellek ve uzun süreli bellek olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Duysal bellek, duyu organlarından beyne ulaşan uyarıcıların ilk algılanmalarından sorumlu bellek mekanizmasıdır. Dışsal uyarıcılar duysal belleğe geldiğinde, burada kalış süresi bir ila dört saniye gibi çok kısa bir süredir ve bu uyarıcılardan öğrenen bireyin algı alanına giren, kendisi için uygun olan uyarıcılar kısa süreli belleğe aktarılır. Bir yetişkinde bile kısa süreli bellek bilgiyi, zihinsel tekrar yapılmadığı ya da kodlanıp uzun süreli belleğe gönderilmediği takdirde ancak en fazla 20 saniye depolayabilmektedir. Burada özellikle öğretici konumundaki kişilerin dikkat etmeleri gereken durum şudur ki aralıksız bir şekilde üst üste verilen bilgiler, bireyin algı alanına giremediğinden duysal kayıttan kısa süreli belleğe aktarılmadan kaybolmaktadır. Çünkü, birey aynı anda farklı kaynaklardan gelen uyarıcıların tümüne dikkat edip kısa süreli belleğe aktaramaz. Öğrenciler bir tür uyarıcı grubunu alırken aynı anda öğretmen başka bir tür uyarıcı grubu vermemelidir. Örneğin, çocuklar tahtadakileri yazarken öğretmen aynı anda konuşarak bazı yönergeler vermemelidir. Kısa süreli bellek; bilgiyi anlamlandıran, düzenleyen, sınıflayan, kimi zaman duysal bellekten bilgilerin üzerine eklemeler yapan, bilgiyi işleyen en aktif bellek mekanizmasıdır. Kısa süreli bellekten gelen bilgilerin eski bilgilerle ilişkilendirilerek saklandığı bellek mekanizması ise uzun süreli bellek olarak tanımlanmaktadır (Senemoğlu, 2005: 269-275).

Kısa süreli bellek ve çalışan bellek terimlerinin kullanımı ile ilgili alanyazında bir karmaşa olduğu, bu iki terimin birbirinin yerine veya farklı iki bellek türü olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple araştırmamızda “çalışan bellek/kısa süreli bellek” şeklinde iki kavram birlikte yazılarak ifade edilmesi tercih edilmiştir. Her ne kadar kısa süreli bellek ve çalışan bellek terimlerinin kullanımında böyle bir durum söz konusu olsa da aslında çalışma belleği, kısa süreli belleğin önemli bir bileşenidir ve bilginin geçici olarak depolanması ve eş

zamanlı olarak işlenmesinden sorumlu aktif bir zihinsel çalışma alanıdır. Örneğin, bir giysi almayı düşündüğümüzde, birden fazla mağaza gezip giysilerin özelliklerini ve fiyatlarını akılda tutarak bunları karşılaştırma gibi günlük hayat için gereken bilgileri geçici olarak akılda tutma görevlerini yürütmeye yardımcı olan bellek, çalışma belleğidir. (Sümer Dodur ve Kızılaslan, 2020: 111).

İşitme yetersizliği olan çocukların çalışan bellek/kısa süreli bellek performansında güçlük yaşamalarının, işitsel girdi yetersizliğine bağlı olarak erken yaşlardaki dil ediniminde yaşadıkları güçlükten de kaynaklandığı ileri sürülmektedir. İşitme yetersizliği olan öğrencilerin çalışma belleğindeki bilgileri etkin bir şekilde koordine edemedikleri ve ilişkilendiremedikleri için okuduklarını uygun bir şekilde anlamlandırmada güçlük çektikleri ve eksik bilgileri doldurmak için geçmiş bilgilerini uzun süreli bellekten getiremedikleri düşünülmektedir (Rudner, Andin ve Rönnberg, 2009'dan akt. Sümer Dodur, Kızılaslan 2020: 113).

Doğan (2011: 197-200), yaptığı çalışmada, işitme engelli çocukların çalışma belleği ve kısa süreli bellek performansını odyolojik ve eğitimsel değişkenlere göre araştırmıştır. İşitme kayıplı çocuklarda Engelli Çocuklar Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde öğrenim gören çocukların ve kısmen kaynaştırma okullarına devam eden çocukların, okul öncesi eğitim ve aile eğitimi alan çocukların, başta koklear implant olmak üzere işitmeye yardımcı teknolojiyi etkin kullanan ve erken cihazlandırılan çocukların, bu imkanlara sahip olmayan çocuklara göre çalışma belleği ve kısa süreli bellek performanslarının daha yüksek olduğu yönünde bulgulara ulaşmıştır.

Ayrıca yapılan çeşitli araştırmalarda işitme yetersizliği olan çocukların işiten akranlarına göre zihin kuramı düzeylerinin farklılaşmasında, çocukların ailelerinin ve evde kullanılan dilin önemli etmenler olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarda, çok erken dönemden itibaren işaret dili kullanan bazı çocukların işiten yaşlıları gibi testlerden geçebildikleri de gözlenmiştir. Söz konusu çocukların tümünün erken yaşta işaret dili öğrenen, işaret dilini kullanmayı tercih eden ve evde de işaret diliyle iletişim kuran çocuklar olduğu belirtilmiştir (Peterson ve Siegal, 2000: 127; Woolfe, Want ve Siegal, 2002: 774-776).

İşitme kaybı olan kişilerin bilişsel özelliklerinden kaynaklanan nedenlerden olsa gerek, işitme engelli bireylerin okula gitme düzeyi yüksek olmasına karşın büyük çoğunluğunun ortaokul ve lise mezunu oldukları görülmektedir. Herhangi bir yükseköğretim mezunu olma durumları oldukça düşüktür. Üniversiteye giden işitme engelliler ise görsel alanlarda başarılı oldukları düşünüldüğü için yapı tasarımı, resim, teknik çizim alanları ve tekstil gibi görsel

içerikli mesleklere yönlendirilmiştir (Alsancak, 2017:55). Çeşitli kaynaklarda bu tür değerlendirmeler olsa da YÖK'ün istatistik.yok.gov.tr internet adresinde yapılan araştırmada 2024 yılı itibarıyla, istatistiklere göre 54.206 engelli öğrencinin üniversitelerde öğrenimini sürdürdüğü bilgisine ulaşılmış fakat engelli öğrencilerin hangi engel durumunda olduğu, hangi fakültelere devam ettiği ve öğrenim gördükleri bölümlerin dağılımına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.2. Dil Gelişimi

İşitme engelli çocukların dil gelişimi ile ilgili problemlerden önce dil ve zihin gelişimi arasındaki ilişkileri inceleyen kuramcıların görüşlerini gözden geçirmek yararlı olacaktır.

Piaget'ye göre çocuğun dil gelişimi, zihinsel gelişimine paralel olarak gelişmektedir. Piaget doğuştan boş bir zihinle geldiğimizi düşünen davranışçıların tersine, dünyaya kalıtsal bir yetiyle geldiğimizi kabul eder, ancak çocuğun çevredeki nesneleri zihinsel işlemlere tabi tutması ve onlarla etkileşime girmesi neticesinde gelişiminin gerçekleştiğini söylemektedir. Böylece bilgiler arttıkça ya da zihin geliştikçe çocuğun dili, çevreyi anlaması ve değerlendirmesi mümkün olacaktır (Oruç, 2016: 373).

Chomsky, dil edinimi ve gelişimi konusunda biyolojik ve psikolojik temellerin etkili olduğunu savunmuştur. Bu sebepten dolayı kuramı da Psikolinguistik dil kuramı olarak anılmaktadır (Taştekin, 2016:991). Bu yüzden Chomsky'ye göre dil, sadece insana özgü ve doğuştan getirdiğimiz bir dil yetisinin dışarıdan gelen girdiyle harekete geçirilmesiyle oluşur. Bu nedenle çocuklar hangi dilin konuşulduğu yerde doğarsa o dili edinebilirler. Örneğin İşitme engelli çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar, onların dil ediniminde işaret dilini, normal işiten çocukların konuşma dilini öğrenirken geçirdikleri aşamalara benzer aşamalardan geçerek edindiklerini göstermiştir. Ayrıca, henüz işaret dili öğretilmemiş ve zihin yetilerinde sorun olmayan işitme engelli çocukların, kullandıkları işaretleri kendilerince birleştirerek birtakım kelimeler türettikleri görülmüştür (Lund, 2003: 59).

Chomsky'ye göre doğuştan sahip olunan dil yetisi, tüm dilleri işleyebilecek niteliktedir. Buradan hareketle evrensel dil bilgisi kuramını açıklamıştır. Evrensel dil bilgisi, zihne doğuştan yüklenen genel bir dil kuramı olarak tanımlanabilir. Bu durum tüm diller için genel bir iskelet yapı olarak dilin uyması gereken genel kuralları sağlamaktadır. Dil yetisi, insan türünün ortak

özelliklerindendir. Örneğin 2 yaşından önce bile sağır veya kör olmalarına rağmen dilin karmaşık yapısını iyi bir şekilde edinen insanların varlığı, sınırlı sayıdaki sözcüklerle, zihindeki dil yetisinin zengin bir dili ortaya çıkarmak için yeterli olduğunu göstermektedir. (Chomsky, 2002: 118-120).

Vygotsky ise dil gelişimi konusunda Piaget ve Chomsky'nin ortasında bir yer almıştır. Ona göre, bilişsel gelişim ve dilsel gelişim birbirine paralel ilerleyip birbirini karşılıklı beslemektedir. Vygotsky, dil ve düşünceyi başlangıçta ayırmamakta ve 2 yaşa kadar paralel geliştiğini belirtmektedir. Buna göre dil ve düşünce birleşmekte ve birbirlerini etkilemektedir. Diğer bir deyişle, dil ve düşünce arasındaki çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Düşüncenin gelişmesi dil tarafından, yani düşüncenin dilsel araçları ve çocuğun toplumsal-kültürel deneyimi tarafından belirlenmektedir. (Vygotsky, 1998:81). Vygotsky, dilin sese bağımlılığının bir zorunluluk olmadığını savunur. Buna örnek olarak da sağır dilsizlerin işaret dilini ve dudak hareketlerinden söyleneni anladıklarını verir (Vygotsky, 1998: 64).

Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: İşitme engelli bir çocuğun engelinden dolayı dille ilgili becerileri geri kalmışsa ve bilişsel gelişim için dil becerileri gerekli ise, işitme engelli çocuğun düşünme ve anlama yeteneği de engellenmiş midir? Ya da bilişsel gelişim dile bağlı değilse, işitme engelli çocuğun düşünme, anlama yeteneği normal işiten bir çocukla aynı olması mı gereklidir?

Yapılan bazı araştırmalar işitme engelli bireylerin engellerinden dolayı dil ile ilgili becerilerinin olmadığını ya da yeteri kadar gelişmediğini göstermektedir (Hallahan ve Kaufmann, 1988'den akt. Akçamete, 2003: 335). Bununla birlikte, bu çocukların işitme duyularını kullanarak sözel dili öğrenmelerinin imkânsız olduğu ancak konuşma olarak kullanabilecekleri işaret dili sistemini kolaylıkla öğrenebilecekleri vurgulanmaktadır. Böylece işitme engelli çocuklar sözel ifade kullanmadan da işaret dili aracılığıyla iletişim kurabileceklerdir. Aslında işitme engelli çocuklar da iletişim kurmaya başlar başlamaz çevrelerinde bulunan nesne ve kişileri tanımaya yönelik çaba içine girerler. Bu çocuklar belirli bir işaret sistemini öğrenmeden önce de kendilerine özel bazı jest ve mimikler geliştirerek çevrelerini tanımaya yönelirler. O halde, işitme engelli çocuklar normal işiten yaşlılarına göre bazı yönlerden farklılık gösterebilirler bile, çevrelerindeki insanlar ve nesneler ile ilgili bilgi edinebilmektedirler. Bu durum bize, çevreyle ilgili bilgilerin öğrenilmesinde mutlaka sesin duyulmasının gerekli olmadığını, ses olmadan da farklı gelişimsel alanlara yönelik becerilerin geliştirilebileceğini göstermektedir. O halde işitme engelli çocukların dilden ya da konuşmadan tamamen yoksun olduklarını söylemek hatalı olacaktır. İşaret dili aracılığıyla kuracakları

iletişimin, onların zihinsel gelişimleri üzerinde olumlu bir etkide bulunacağı düşünülmelidir. (Darıca ve Şipal, 2011:73-75).

Ayrıca daha önceden ifade edildiği gibi bilişsel gelişimle ilgili yapılan araştırmalarda; anne ve babaları işitme engelli olan çocukların, anne ve babaları normal işitmeye sahip çocuklardan daha yüksek zeka bölümüne sahip oldukları; bunun nedeninin de işitme engelli anne babaların, çocuklarıyla yaşamlarının ilk yıllarından itibaren işaret dili iletişime geçmelerine bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Peterson ve Siegal, 2000: 127; Woolfe, Want ve Siegal, 2002: 774-776). Bu sonuç, Chomsky ve Vygotsky'nin kuramlarında olduğu gibi dil ile zihinsel gelişim arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Aslında işitme yetersizliği olan bireyler de çocukluk dönemlerinden itibaren işiten akranları ile dil gelişimi açısından benzer evrelerden geçerler. Ancak işitme yetersizliği olan kişiler, yaşadıkları işitme sorunları nedeniyle akranlarına oranla dil gelişiminde geri kalırlar. İşitme yetersizliği olan kişilerde dil ve iletişim becerilerinin kazandırılmasında işitme kaybının olduğu yaş ve derecesi oldukça önemlidir. Bu nedenle kaybın, dil öncesi ya da dil sonrası dönemde oluşma durumu dikkate alınır (Akçamete, 2005: 321). Dil öncesi dönem, çocuktaki işitme kaybının doğuştan veya üç yaşından önce oluşması; dil sonrası dönem ise, beş-altı yaşlarından sonra işitme kaybının ortaya çıkması durumunu ifade eder. Araştırmalara göre işitme kaybının doğuştan veya çok erken yaşta olması, geç yaşta kaybına oranla bireyin gelişimini daha olumsuz yönde etkilemektedir (Kemaloğlu, 2022: 19). Zira doğuştan veya bebeklik döneminde işitme kaybına uğrayan çocuklar, dil öğrenimi aşamalarında işitme yetersizliği olan çocuklardan daha fazla güçlük yaşamaktadır. Çünkü bu çocuklar ses çıkardıklarında çevrelerindeki yetişkinlerden yetersiz işitsel geri bildirim ve sözel pekiştireç almaları dolayısıyla bir dil becerisi geliştirememektedir (Hallahan ve Kaufmann, 1988'den akt. Akçamete, 2003: 335).

Dil becerisi; çocuğun söylenenleri anladığı, ifadeleri kavradığı dil olan “Alıcı Dil” ve kendi söyleyeceklerini ifade ettiği “İfade Edici Dil” olmak üzere iki yönlüdür. Alıcı dil, komutların, hikayelerin ve yönlerin anlaşılmasının kritik unsurlarına ilişkin anlamadır. İfade edici dil ise isimler, sıfatlar, fiiller ve edatlar gibi uygun biçimlerin kullanıldığı dilin ifadesidir. Alıcı dil, ifade edici dilden daha önce gelişir ve daha çok duyma ve kavramayla ilgilidir. İşitme yetersizliği olan bireylerde işitme kayıpları alıcı dil becerilerinin gelişimini olumsuz yönde etkilediğinden, alıcı dilde yaşanan sorunlar ifade edici dili de olumsuz olarak etkilemektedir. Bu nedenle işitme yetersizliğinin derecesi ve yetersizliğin meydana geldiği yaş gibi etmenlerin yanı sıra işitmeye yardımcı cihazların kullanımına başlanma yaşı da bu süreci etkilemektedir

(Açak, 2022: 72). Genel olarak işitme yetersizliği olan bireylerin işitme kayıpları; onların dil becerilerinin gelişimini olumsuz yönde etkilediğinden dolayı bu kişilerin genellikle basit yapıda cümleler kurabildikleri ve cümle kurmada hata yapabildikleri görülmüştür. İşitme yetersizliği olan kişilerin, işiten akranlarına oranla sözcük dağarcığının daha sınırlı olduğu ve deyim, benzetme ve mecazları anlamakta güçlük çekebildikleri tespit edilmiştir (Tiryaki, 2014: 139-143).

Tarih boyunca işitme engelli bireylerin işiten dünyaya tam erişim sağlayabilecekleri bir konuşma dili geliştirmelerine yardımcı olmak için çabalar sarf edilmiştir. Bu çabalar, çoğu zaman sonuçsuz kalmış ve özellikle de ileri derecede kaybı olan işitme engelli çocukların hiçbir zaman normal düzeyde bir konuşma dili geliştiremediği görülmüştür. Ancak son teknolojik gelişmeler, bu çocukların konuşma dilini edinmeleri konusunda daha olumlu beklentilere yol açmıştır. Yenilikçi işitme testi prosedürleri, işitme kaybının erken tespitine olanak sağlamaktadır. Programlanabilir işitme cihazları, daha fazla çocuğun artık işitme yeteneklerini kullanmasına imkân tanımaktadır. En ileri kayıplara sahip çocuklar ise koklear implant teknolojilerinden daha fazla fayda sağlayabilmektedir. Günümüzde sağır çocukların dil gelişim süreçleri ve yaşadıkları sorunlara ilişkin araştırmalarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Spencer ve Marschark, 2006: 14-18).

2.3. Sosyal-Duygusal Gelişim

Engelli olmak, bireysel farklılıkları beraberinde getirmekte ve bu durumda olan bireylerin çoğu zaman topluma uyum sağlamalarını negatif yönde etkilemektedir. Özellikle engelleri sebebiyle birçok konuda kısıtlanmaları, başkalarının yardımına ihtiyaç duymaları, kendilerine yönelik bazı haklara ulaşım ve erişimde yaşadıkları sorunlar, engelli bireyleri rahatsız etmekte; öz güven ve öz saygılarının sarsılmasına ve çeşitli ruhsal sorunlar yaşamalarına sebep olabilmektedir. Bu sorunları yaşayan engellilerin; diğer bireylerle sağlıklı iletişim kuramamaları, kendilerini ifade etmekte güçlük çekmeleri, toplumdan dışlanmaları, engelli olmaktan dolayı ekonomik sorunlar yaşamaları vb. durumlar onları dezavantajlı kılmakta ve onların sosyal-duygusal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir.

Sosyal-duygusal gelişim, özellikle bilişsel gelişim ve dil gelişimi ile yakından ilgilidir ve diğer bireylerle girilen etkileşimle birlikte gelişip şekillenir. Bu açıdan her bireyin ailesiyle ve çevresiyle olan iletişiminin, sosyal-duygusal gelişiminde en önemli etken olduğu

yadsınamaz bir gerçektir. Fakat işitme kaybı/engeli sebebiyle bu iletişimi tam gerçekleştiremeyen birey açısından çeşitli problemler ortaya çıkmaktadır. Üstelik işitme kayıp derecesinin fazlalığına, cihazlandırılma veya özel eğitime başlama yaşındaki gecikme vb. gibi olumsuz durumlar da eklenince; bu durum onun işitme becerisini tam olarak kullanamaması dolayısıyla; çoğu zaman ailesi ve arkadaşları gibi yakın çevresiyle yeterli iletişime girememesi, sosyalleşememesi yönündeki problemleri artırmaktadır.(Akçamete, 2005: 337)

İşitme engelli çocuklar iletişimde sözel ifadeleri kullanamadıkları gibi çoğu zaman uygun yüz ifadesi ve mimikleri de kullanmada başarısız olurlar. Duygularını davranışsal olarak belirtmeler bile, çoğu zaman duygularının sebeplerini açıklayamazlar. Sonuçta bu durum, onların çeşitli duygusal durumları fark etme ve yorumlamada güçlük yaşamalarından dolayı uygun olmayan davranışları göstermelerine neden olmaktadır. Örneğin; Eve ağlayarak gelip kendini yatağının üstüne atan işitme engelli bir çocuğun, ağlama sebebini açıklayabilme ihtimali ne yazık ki oldukça düşüktür. İletişim kurma çabalarındaki bu güçlükler, işitme engelli çocuklarda özgüven eksikliği, huysuzluk ve öfke nöbetlerine yol açabilmektedir. Bu nöbetler, yere yatma, tepinme, ağlama ve ısırma gibi davranışlarla kendini gösterebilmektedir. Her ne kadar bu tür huysuzluk nöbetleri tüm çocuklarda görülse de, sıklık ve derece açısından işitme engelli çocuklarda daha yoğundur. Yapılan araştırmalarda, işitme engelli çocuklarda öfke nöbetlerinin görülme sıklığının normal işiten çocuklara oranla iki kat daha fazla olduğu saptanmıştır (Gregory, 1995'ten akt. Darıca ve Şipal, 2011: 92).

Howley ve Howe (2004: 236-237); yaptıkları araştırmada, sağır çocukların duygusal rol alma, yani kendisinden farklı bir durumdaki kişinin sahip olabileceği duyguları anlama konusunda işiten çocuklardan daha kötü performans gösterdiğini bulmuşlardır. Bu sonuçların sağır ve işiten çocuklar arasındaki sosyal deneyimlerdeki farklılıklarla ilgili olabileceğini, çünkü tüm sağır çocukların, ebeveynlerinin işitme durumundan bağımsız olarak, iletişim zorlukları yaşadıklarını öne sürmüşlerdir.

İşitme engelli çocuklar, toplumla bağlantı kurmaya başladıkları andan itibaren, sahip oldukları engelin, iletişimlerini olumsuz etkilediğini fark etmeye başlarlar. Onlar bu farkındalık düzeyini yaşarken, sosyalleşme süreçleri de normalden farklı ilerler. İşitme engelli çocuklar çoğu zaman, normal işiten bir çevrede dünyaya gelirler. Anne-babaları, kardeşleri, çevrelerinde bulunan akranları ve komşuları çoğunlukla normal işitmeye sahiptir. Sadece gitmiş oldukları özel okullarda ve eğitim merkezlerinde diğer işitme engelli çocuklarla iletişim kurabilirler. Yani işitme engelli bir birey olarak normal işiten bir dünyanın gelişim sürecine uyum sağlamak

durumunda kalırlar. Kaynaştırma eğitimi alan işitme engelli çocuklar için de durum farklı değildir. Normal işiten sınıf arkadaşları ile belirli bir seviyeye kadar iletişim kurmaya çalışırlar ama çoğunlukla arkadaş gruplarına alınmazlar. Sadece sınıf arkadaşları değil, bazen öğretmenleri bile olumsuz tutum geliştirebilir. Tüm bunlar, işitme engelli çocukların sosyal ilişkilerinde normal işiten bir çevreden yeterli destek göremediklerini, olumsuz yaşantılar ve deneyimler yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Darıca ve Şipal, 2011: 91-92).

3. İşitme Engelli Bireylerin Eğitimlerinde Kullanılan Yaklaşımlar

İşitme engelli bireylerin eğitimi konusunda tarihsel süreçte başlangıçtan bu yana sürekli yöntem tartışmaları var olagelmıştır. Geleneksel olarak, bu uyumsuzluğun aşırı uçlarını işitme engellilere sadece konuşma eğitimi verilmesi gerekliliğine inanan sözelciler (oralists) ve işitme engellilerin sadece işaret dili ile iletişim kurmaları gerektiğine inanan işaretçiler (Manualists) oluşturmuştur. Dilin kazanılması ve gelişmesi sürecinin eskiden düşünüldüğünden daha karmaşık olduğunun kabul edildiği günümüzde, işitme engellilerin eğitiminde kullanılan yöntemler geçmişte olduğundan daha fazla çeşitlenmiş olmakla beraber, “sözel dile dayalı yaklaşımlar” ve “işaret desteği alan yaklaşımlar” olmak üzere iki ana başlık kapsamında değerlendirilebilir (Tüfekçioğlu, 1989: 114; Girgin ve Kemaloğlu, 2022: 68).

3.1. Sözel Dile Dayalı Yaklaşımlar

Bu bölümde sözel dile dayalı yaklaşımlar; geleneksel sözel yaklaşım ve doğal işitsel-sözel yaklaşım olarak iki başlıkta incelenmektedir.

3.1.1. Geleneksel Sözel Yaklaşım

Geleneksel sözel yaklaşım, işitme engelli bireylerin, tüm insanlar gibi toplum içerisinde hayatlarını devam ettirebilmeleri için en yaygın iletişim biçimi olan sözel dili öğrenmesi gerektiği temeline dayanmaktadır. Sözel yaklaşımın temel amacı, konuşma algısı, üretimi ve genel olarak konuşma dili becerilerinin oluşturulmasına katkıda bulunmaktır (Spencer ve Marschark, 2006: 106-107).

Geleneksel sözel yaklaşımda, dilin öğretilbileceği düşüncesi ile yapılandırılmış dil, belli kalıplar ve belli bir sıra ile bireylere öğretilmektedir. Bu yapılandırma, konuşma eğitimi, eklemleme çalışmaları, işitme eğitimi, dudak okuma eğitimi, dil ve okuma eğitimi başlıkları altında çeşitli çalışmaların tümünü kapsamaktadır. Bu çalışmaların sonucunda işitme engelli bireyleri, ana dilini konuşabilir ve konuşulanları anlayabilir hâle getirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın uygulandığı işitme engelli çocukların gecikmeli de olsa işiten yaşlılarıyla aynı dil edinim sürecini izleyecekleri ve yakın çevrelerindeki kişilerle anlamlı etkileşime girerek dillerini geliştirebileceklerine inanılmaktadır. İşitme cihazı kullanımının yararını kabul etmekle birlikte ileri derecedeki kayıplarda, işitme duyusu yerine görme duyusunun kullanılması ile dudak okumanın öğrenilmesinin gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca sözel dil gelişimini engelleyebileceği düşüncesiyle işaret diline hiç yer verilmemesi gerektiği savunulur (Tüfekçioğlu, 1989: 119).

3.1.2. Doğal İşitsel-Sözel Yaklaşım

Doğal işitsel-sözel yaklaşım, sözel iletişim yaklaşımının bir türüdür ve işitme engelli çocukların işitme kalıntılarından yararlanarak, uygun cihazların kullanılmasıyla, doğal ve etkileşimci ortamlarda konuşma ve dil gelişimini sağlamayı amaçlar. Günümüzde bebekler ve çocukların dil edinim süreçleri hakkındaki bilgilerin artması ve teknolojik gelişmeler sonucunda daha güçlü ve işlevsel işitme cihazlarının kullanıma sunulmuş olması doğal işitsel-sözel yaklaşımın başarısının artırmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır (Girgin ve Kemaloğlu, 2022: 78).

Doğuştan işitme kaybına sahip olan çocuklar, ilk odyolojik testler sonucunda işitme kalıntısına rastlanmasa bile işitme cihazıyla donatılıp doğru bir işitme eğitimi aldıkça ve işitsel yaşantıları geliştikçe ses sinyallerine dönüt vermeye başlayıp işitme kalıntılarını kullanabilmektedir. Bu yaklaşıma göre en ileri derecede işitme kayıplı çocuk bile uygun amplifikasyon (ses hacminin/şiddetinin artırılması) yardımı ile işitme kanallarını kullanarak konuşma seslerinden oluşan sinyallerin bazılarını algılayabilecek ve bu sinyallerin yardımıyla işiten yaşlılarına göre gecikmeli de olsa ana dillerini öğrenebileceklerdir. Bu yöntemde erken teşhis, erken cihazlandırma, işitme kaybına uygun cihaz kullanımı, cihaz kullanımında sürekliliği sağlama ve erken yaşta eğitim büyük önem taşımaktadır (Girgin ve Kemaloğlu,

2022: 79). Geleneksel sözel yaklaşımda olduğu gibi doğal işitsel-sözel yaklaşım da işaret dili ile iletişim kurulmasını kabul etmez.

Bu yaklaşımlar değerlendirildiğinde sözel yaklaşımların, işitme engellilerin sözel dili kazanmalarındaki başarısının geçmişe oranla daha fazla olduğu görülse de çok ileri derecede işitme kaybı olanlara veya hiç işitemeyenlere sözel dili kazandıramayacağı düşünülmektedir. (Polat, 1995:26).

3.2. İşaret Diline Dayalı Yaklaşımlar

Bu bölümde işaret diline dayalı yaklaşımlar; total iletişim (tüm dil) yaklaşımı ve iki dil (bilingual) yaklaşımı şeklinde iki başlıkta incelenmiştir. Bu yaklaşımların daha iyi anlaşılması için öncelikle işaret dilinin ne olduğu ve önemi üzerinde durulacaktır.

İşaret dili: İşitme engelli bireylerin günlük yaşamlarında birbirleri ile iletişim kurmak ve sözlü iletişimin amaçlarını karşılamak için kullandıkları görsel bir dildir. Özellikle çok ileri derecede işitme kaybı olanlar tarafından kullanılan bir iletişim şeklidir. İşaret dili tam görsel dil olarak ifade edilip jest ve mimiklerin, vücut, el ve parmak hareketlerinin bir bütün olarak kullanılmasını gerektirir. İşaret dili, işitme engelli bireylerin birbirleri ile iletişim içinde bulunduğu ortamlarda kolaylıkla öğrenilip doğal olarak gelişmekte ve kültür aktarımı yoluyla nesilden nesle taşınmaktadır. İşaret dilleri, içinde geliştikleri kültürlerin özelliklerini de yansıtır. Bu nedenle dünyadaki bütün ülkelerdeki işitme engelli toplulukların kendi kültürlerine özgü ayrı ayrı işaret dilleri vardır. Örneğin Türk işaret dili, Amerikan işaret dili, Alman işaret dili vb. gibi. Bu işaret dilleri hem işaret hem de sözcük varlığı olarak birbirinden farklıdır. Ülkemizde kullanılan Türk işaret dili de Türk kültür, gelenek, alfabe ve işaret dili yapısına uyumlu olarak gelişmiştir (Girgin ve Kemaloğlu, 2022: 82-84).

Türk İşaret Dilinde işareti olmayan veya bilinmeyen kavramlar (özel isimler, terimsel ifadeler vb. gibi) parmak alfabesiyle gösterilir. Parmak alfabesi 29 harften oluşur. Parmak alfabesi, büyük yazılan harflerin (A, B, D, E..) iki el kullanımı ile gösterilmesi esas alınırken C, I, L, O, P, U, V harfleri tek el ile gösterilir.

Gürboğa ve Kargın'ın (2003: 60-63) çalışmasında, Ankara ilinde bulunan 25 yaş ve üzerindeki 100 işitme engelli yetiştikten elde edilen bulgulara göre işitme engellilerin günlük iletişim dili olarak en fazla işaret dilini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. İşitme kayıp

derecesine göre işitme engellilerin bir kısmının dudak okuma becerisine sahip olduğu, muhatabının yavaş ve anlaşılır bir şekilde konuşması ile onları anlayabildikleri, dudak okuma ile anlaşılmayanların da yazarak anlaşmaya çalıştıkları; bununla birlikte işaret dilinin yaygın olarak tercih edildiği belirlenmiştir. Zira birçok işitme engelli açısından, dudak okuma eğitimindeki yetersizlikler ve işitememe durumuna paralel ortaya çıkan başka iletişim problemleri de işaret dilinin kullanımını zorunlu öncelik haline getirmektedir. Bu sebeple işitme engelliler, günlük yaşamda aile bireyleriyle ve arkadaşlık ilişkilerinde iletişimde; iş yerinde, alışverişte kendilerini ifade etme boyutunda en fazla işaret dilini kullanmaktadır. İşaret dili kullanmayı tercih etme nedenleri olarak; genellikle işitme engelliler okullarında işiten bireylerden ayrı eğitim görmüş olmaları, işitme kaybı oranlarının yüksek olması veya işitme cihazı kullanmamaları görülmektedir. Bir diğer neden de bu grubun karakteristik özelliğinden dolayı kendilerini işitme engelli olarak kimliklendirmiş olup işitme engelliler kültürü içinde yaşamayı tercih etmeleridir (Açak, 2022:74). Araştırmanın yapıldığı Kur'an kursundaki işitme engelli yetişkinlerin de çoğunlukla işaret dili ile iletişim kurmayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir.

İşaret dilini erken yaşta öğrenmenin ve aile içinde işaretle iletişimin ne denli önemli olduğunu yapılan çeşitli araştırmalar (Peterson ve Siegal, 2000: 127; Woolfe, Want & Siegal, 2002: 774-776) göstermektedir. Bu araştırmalara göre çok erken dönemden itibaren işaret dili kullanan bazı çocukların işiten yaşlıları gibi birtakım testlerden geçebildikleri gözlenmiştir. İyi performans gösteren bu çocukların tümünün işaret dilini kullanmayı tercih eden ve evlerinde de yakınları ile işaret diliyle iletişim kuran çocuklar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

İşaret dilini, işitme engellilerin eğitiminde tek yöntem olarak kullanmayı savunanlar olduğu gibi karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Çünkü işaret dilini ana dili olarak öğrenen çocukların daha sonra konuşma dilini yabancı bir dil olarak algıladıkları ve buna bağlı olarak da konuşma, okuma ve yazmayı öğrenmede güçlük çektiklerine dair eleştiriler bulunmaktadır. Ayrıca işaret sistemini kullananların dili algılamada daha ziyade gözlerini kullandıkları için işitme cihazları takıyor olsalar bile, dikkatlerini işitmeye değil, gözleri ile algılamaya verdikleri için dinlemeyi öğrenemedikleri düşünülmektedir (Tüfekçioğlu, 1989: 115). İşaret dili kullanımına dair bu tür olumsuzluklar nedeniyle ülkemizde 1953 yılında işitme engelli okullarında eğitim-öğretim yöntemi olarak işaret dili kullanılmasından vazgeçilmiştir. Muhtemelen bu nedenledir ki işaret diline yönelik 1995 yılında MEB'in hazırladığı "İşaret Dili Kılavuzu"na kadar ciddi bir çalışma yapılmamıştır. İşitme engellilere yönelik okullarda işaret

dilinin kullanılmadığı bu süreçte, hiç işitemeyen veya ileri derecede işitme kaybı olan öğrencilerin eğitiminde problem oluşması sebebiyle işaret dili kullanımına tekrar geçilmiştir.

İşitme engellilere yönelik eğitim veren okullarda işaret dilinin kullanılması 2005 yılından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Zira 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da (2005) yer alan “İşitme engellilerin eğitim ve iletişimlerinin sağlanması amacıyla Türk işaret dili sistemi oluşturulur. Bu sistemin oluşturulmasına, geliştirilmesine ve uygulanmasına yönelik çalışmaların esas ve usulleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının koordinatörlüğünde, MEB ve Türk Dil Kurumu (TDK) Başkanlığınca müştereken çıkarılan yönetmelikle belirlenir.” kararına istinaden işaret dilinin okullarda resmî olarak kullanılmaya başlanmasında bir engel kalmamıştır. Ülke genelinde işaret dili birlikteliğini sağlamak ve okullardaki Türk işaret dili sözlüğü ihtiyacını karşılamak amacıyla, 2012 yılında MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından, içeriğinde 1986 kelime ve deyim yer alan “Türk İşaret Dili Sözlüğü” (TİDS) hazırlanmıştır. 2015 yılında güncellenerek işitme engelli bireylerin günlük konuşmalarında en sık kullandıkları 2607 kelimeden oluşan yeni Türk İşaret Dili Sözlüğü işitme engelli bireylerin ve eğitimcilerin kullanımına sunmuştur (<https://orgm.meb.gov.tr/www/turk-isaret-dili-sozlugu-yayimlandi/icerik/541>).

3.2.1. Total (Tüm Dil) Yaklaşımı

Total (tüm dil) yaklaşımı, İşitme engelli bireylerin kendi aralarında ve diğer insanlarla en etkili iletişimi kurabilmelerinde sözel, işitsel, yazılı ve işaret yöntemi gibi toplumda geçerli tüm iletişim biçimlerinin birleşiminden yararlanılmasını amaçlamaktadır. Bu yaklaşımın savunucuları, ileri derecede işitme kayıplı çocukların konuşmayı öğrenmelerinin gerçekçi bir beklenti olmadığını düşünmektedirler. Dolayısıyla işitme engelli çocuğun eğitiminde, işitme yetisinin eksikliğinin görme yetisi ile; işaretler, dudak okuma ve yazı ile desteklenmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Kuramsal olarak oldukça çarpıcı bir yaklaşım gibi görülmekle birlikte uygulamasında; öğrenci için, sözel, işitsel, yazılı ve işaret yöntemlerinin “uygun” olan bileşimlerinin “kim” tarafından ve “nasıl” belirleneceği net değildir. Bu sebep uygulamanın, okuldan okula, sınıftan sınıfa hatta öğretmenden öğretmene değişebileceği düşünülmektedir (Polat, 1995: 27).

Ayrıca bu yaklaşımın öne çıkan bir dezavantajı, konuşma dili hızının işaret dili hızından fazla olması ve aynı anda kullanıldığında ancak sınırlı bir dilin işaretler ile aktarılabilmesidir. Diğer bir dezavantaj ise, konuşma ile işaretleri senkronizasyon yapabilme çabası içinde konuşma hızının da düşürülmesi sonucu normal konuşma akışı içinde var olan işitsel ipuçlarının kaybolması ve çocuğun bunlardan yararlanamamasıdır (Tüfekçioğlu, 1989: 117). Sonuç olarak işitme engellilerin genel akademik başarıları ve dil standartlarını yükseltmede total yaklaşımın etkinliğinin tartışmalı olduğu görülmektedir.

3.2.2. İki Dil (Bilingual) Yaklaşımı

İşitme yetersizliği/engeli olan çocukların eğitimiyle ilgilenen düşünce ekolleri tarafından hâlihazırda savunulan yaklaşımlar kategorisinde iki dil (bilingual) yaklaşımı göreceli olarak yenidir ve son zamanlarda dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu yaklaşım hem total yaklaşıma hem de doğal işitsel-sözel yaklaşıma bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İşitme engellilerin eğitimi açısından bakıldığında; işaret dilinin ilk dil, sözel dilin ikinci dil olarak kabul edildiği bir yaklaşımdır. Bu yüzden erken yaşlarda, iki dilin de eş zamanlı olarak öğrenilmesi önerilir. Yaklaşımın çıkış noktalarından biri, işitme yeti kaybından kaynaklı işitme engellilerin, aslında engelli olmadıkları, kendilerine ait ayrı dilleri ve kimlikleri olan bir alt grup oldukları düşüncesidir. İşaret dilinin işitme engelli bireyler için iletişim ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ana dil olduğu ve işitme engelliler tarafından tercih edildiği savunulmaktadır. Çünkü hiçbir iletişim yöntemi sunulmadan kendi hâllerinde bırakılan işitme engelli çocukların bir süre sonra kendiliğinden doğal bir biçimde işaretlerle iletişim kurmaya başladıkları gözleminden hareketle işaret dilinin işitme engellilerin “biyolojik olarak tercih edilmiş” dili olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle tüm işitme engellilerin ilk dillerinin işaret dili olması gerektiği, yaklaşımın birincil ilkesini oluşturmaktadır (Polat, 1995: 29).

İki dil (bilingual) yaklaşımına göre işaret dilinin etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmasından sonra sözel dilin ve okuma yazmanın öğretilmesi gerekmektedir. Böylece, çocuğun erken bir yaşta işaret dilini öğrenerek iletişim boyutundaki tüm sorunlarının çözümlenip akademik bilgilere hazır hâle gelmiş olması amaçlanmaktadır (MEB, 2003:32-33). Bu yaklaşımla eğitim sürecini devam ettirenlerin daha başarılı olacağı savunulmaktadır. Meristo ve Hjelmquist (2009) tarafından İsveç ve Estonya’da yapılan bir araştırmada, 7-16 yaşları arasında, evde ve okulda farklı dil geçmişlerine sahip sağır çocuk gruplarına sekiz zihin

kuramı ölçümü uygulanmıştır. İki dilli yaklaşımla eğitim gören sağır ebeveynlerin sağır çocuklarının, diğer sağır çocuk gruplarına kıyasla zihin kuramı ölçümlerinde anlamlı derecede yüksek performans gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

İşitme engellilerin eğitiminde kullanılan yaklaşımlar değerlendirildiğinde, işitme engelliler topluluğunun heterojenliği göz önüne alınarak sadece bir yöntemin tüm işitme engelliler için en iyi yaklaşım olduğu düşüncesi bakış açımızı daraltabilmektedir. Günümüz eğitim anlayışı her bir öğrencinin biricik ve özgün bireyler olarak algılanması yönündedir. Bu tür bakış açısı eğitimde bireyselliği ve dolayısı ile bireysel ihtiyaçların göz önünde bulundurulmasını da beraberinde getirmektedir. İşitme kaybı olanları öncelikle “engelli” olarak görmek yerine biricik bireyler olarak algılamalıyız. Böylesi bir bakış açısı, eğitim anlayışımızda esnekliği ve zenginliği de beraberinde getirecektir.

İşitme engellilere yönelik Kur'an kurslarında kullanılan yaklaşım. Araştırma alanımız olan Kur'an kursuna devam eden işitme engellilere yönelik olarak DİB'in yaygın eğitim alanında, yukarıda açıklanan yaklaşımlardan hangisini eğitim politikası olarak belirlediğine dair net bir açıklamaya ulaşamamıştır. İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'na göre, eğitimlerde kullanılacak yöntem konusu kurs öğretmenlerine bırakıldığı anlaşılmakla beraber, sınıf ortamında işitme kaybı farklı seviyede olan öğrencilerin olabileceği varsayıldığı için programın genel uygulama ilke ve esasları başlığında şu açıklamaya yer verilmiştir:

“Öğreticilerin sözel dili kullanmaları program gereği tercih edilir. Ancak eğitici ve öğrenci işaret dili biliyorsa verilen eğitimi kolaylaştıracaktır. İşaret dili, konunun anlaşılması için bir avantaj iken sözel yöntem ise telaffuz konusunda öğrenciye katkı sağlayacaktır. Artikülasyon çalışmaları da öğrencinin çıkarmada zorlandığı sesleri daha kolay telaffuz etmesini sağlayacaktır.” (<https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/>).

Yukarıdaki paragraftaki ifadelerden dolayı söz konusu programın sözel yaklaşımı öncelediğine dair bir değerlendirmeye varılabilir. Fakat yukarıda eğitim yaklaşımları açıklanırken de ifade edildiği gibi sözel yaklaşımların, çok ileri derecede işitme kaybı olanlara veya tam işitme engellilere çok da uygun bir yaklaşım olmadığı düşünüldüğü için, özellikle de bu şartları taşıyan yetişkin Kur'an kursu öğrencilerinin olduğu sınıflarda kullanılmasının eğitim açısından uygun olmadığı da öngörülebilir. Bu itibarla, işitme engellilerin yaygın din eğitiminde, her bir işitme engellinin bireysel farklılıklarına; işitme kaybının derecesine, eğitim-

kültür geçmişine ve kişisel ihtiyaçlarına göre esnek bir eğitim yaklaşımı uygulanması daha isabetli olacaktır.

4. İşitme Engellilerin Eğitiminde Yaygın Din Eğitimi

Din olgusu birçok insan için tüm yaşam alanını kuşatan önemli bir unsurdur. Engelli bireyler de içinde bulundukları durum dolayısıyla yaşadıkları mahrumiyet ve çeşitli sorunlara çözüm konusunda dine müracaat etmektedir. Bu bağlamda sahip olunan dinî düşünce gerek engelli gerekse engelli ailesi tarafından engelliliği anlamlandırma ve engellilikten kaynaklanan bazı sorunları aşmada önemli bir işlev görmektedir. Konuyla ilgili, Ünal (2018: 1479) tarafından yapılan “*Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları*” araştırmasına göre, olumlu Tanrı tasavvuruna sahip katılımcıların engelliliğe ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Kendi engellilik durumlarını; katılımcıların %81,1’i “sınav”, %10,3’ü “sorun” ve %8,6’sı “farklılık” olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca sahip oldukları dini inancın, kendi engellerini kabullenmede ve anlamlandırmada olumlu yönde bir katkısı olduğu saptanmıştır. Aynı şekilde Amerika Birleşik Devletleri’nin güneybatısında Protestan Hristiyan kilisesine devam eden farklı türden engeli bulunan çocuklara ve ailelerine yönelik yapılan araştırma da engellilikle başa çıkmada dini inancın önemli olduğu sonucunu desteklemektedir. Bu araştırmaya göre engelli yetişkinler ve aile bireyleri, yaşamlarının engellilikten kaynaklanan onca zorluğa rağmen bir amaca hizmet ettiğine inanıp mutlu ve minnettar yaşamayı tercih etmişlerdir (Treloar, 2012: 224). Bu araştırmaların sonuçları, engellilerin ihtiyaç duyduğu dinin güçlendirici işlevini tam gerçekleştirebilmeleri için onlara yönelik doğru yöntemlerle, etkin bir şekilde din eğitimi verilmesi gerekliliğini doğurmaktadır.

Türkiye’de işitme engellilere yönelik örgün din eğitimi; MEB müfredatında yer alan zorunlu ve seçmeli din öğretimi dersleri ile verilmektedir. Örgün eğitim çağında olmayan yetişkin işitme engelli bireyler için ise DİB tarafından, camiler ve Kur’an kurslarında yaz ve kış dönemi olarak yıl boyunca yaygın din eğitimi sürdürülmektedir. Ülkemizde işitme engellilere yönelik, çeşitli sivil toplum kuruluşları vesilesiyle yaygın din eğitimi-öğretimi uygulamalarının kısmen gerçekleştirildiği bilinse de araştırma kapsamında Kur’an kurslarına devam eden işitme engelli öğrenciler incelendiği için, bu başlık altında sadece DİB’in yaygın din eğitimi-öğretimi ve din hizmetlerine yönelik faaliyetleri açıklanacaktır.

Yaygın din eğitimi ve hizmetlerini icra konusunda vazifeli kurum olan DİB, ilgili görevi 15.08.1965 tarih ve 633 sayılı DİB kuruluş ve görevleri hakkındaki kanunun 1. maddesi gereğince “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” hükümlerine göre yerine getirmektedir (DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 1965). Bu görev tanımından hareketle DİB merkez ve taşra teşkilatlarına bağlı birimlerin oldukça geniş bir alanda faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Bu kapsamda engelli bireylerin dini vecibelerini yerine getirmelerine yardımcı olmak ve bu esnada karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak maksadıyla birtakım faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü başta olmak üzere Başkanlığa bağlı bütün birimler görev alanları dâhilinde engellilere yönelik çeşitli din hizmetleri sunmaktadır.

Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün sunmuş olduğu hizmetlerin başında yaygın din eğitimi gelmektedir. Ülke genelinde ve yurt dışında açılan Kur'an kursları, Müdürlüğe bağlı Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Daha önceleri sadece müftülükler bünyesindeki cami ve Kur'an kurslarında düzenlenen kurslar, Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığının birçok kurum ve kuruluş ile yapmış olduğu müşterek çalışmalar ile engellilerin bulunduğu her yerde düzenlenmeye başlanmıştır. Farklı engel gruplarındaki bireylere yönelik Kur'an kurslarının açılması, fiziki düzenlemelerin yapılması, engel durumlarına uygun materyallerin hazırlanması gibi çalışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda engelliler gibi özel eğitim gereksinimi bulunan bireylerin eğitmenlerinin hizmet içi eğitimlerle donanımlı hale getirilmesi de ayrı bir önem taşımaktadır. Bu önem çerçevesinde 2014 ve 2015 yıllarında işitme ve görme engelli bireylere yönelik eğitimlerde bulunmak isteyen personel için Rize, Manisa ve Kastamonu'da hizmet içi eğitimler düzenlenmiştir. Ayrıca Müftülükler tarafından gönüllü personele, Halk Eğitim Merkezleri-Müftülük ortak çalışması ile işaret dili ve Braille alfabesi alanında sertifikalı programlar düzenlenmiştir. Katıldıkları eğitimler sonucunda işitme engellilere yönelik işaret dili ile din eğitimi, Kur'an öğretimi yapabilmek için sertifika alan din görevlileri tarafından, il ve ilçe müftülüklerinde işitme engellilere yönelik Kur'an kursu eğitimi ve işaret dili ile cuma hutbesi çevirileri, gönüllülük ilkesi ile devam ettirilmektedir. (<https://dinhizmetleri.diyarinet.gov.tr/sayfa/384>)

Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından kutsal topraklara ziyarete gidecek bireylere eğitimler düzenlenmektedir. Bu bağlamda engelli bireylere ve onlara hizmet sunacak personellere de özel eğitimler verilmektedir. Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün

Diyanet TV ile müşterek olarak hazırladığı işitme engellilere yönelik “Dinimi Öğreniyorum” programında hac ve umre vazifesi ile ilgili ayrıntılı bilgiler işaret dili ile anlatılmakta, söz konusu program genel müdürlüğün internet sayfasında paylaşılmaktadır (<https://hacumreegitim.hac.gov.tr/umre/>). 2018-2019 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Türkiye genelinde işitme engellilere yönelik düzenlenen umre ödüllü yarışmalarda başarılı olan yetişkin Kur’an kursu öğrencileri ödül olarak umreye gönderilmiştir. 2018 yılındaki umrede İrşat görevlisi olarak iştirak ettiğim ve 2019 yılında da sınav komisyonunda bulunduğum için söz konusu umre ödüllü yarışmalara işitme engelliler tarafından yoğun ilgi gösterildiğine tarafımda şahit olunmuştur. 2023 yılı haccında ilk defa başlatılan uygulama ile işitme engelli bireylere hac görevlerini doğru ve eksiksiz yerine getirmeleri için işaret dili tercümanı görevlendirilmesi uygulamasına başlanmıştır. 2024 yılında da aynı hizmet devam ettirilmiştir (<https://www.diyanehaber.com.tr/diyanetten-isitme-engelli-haci-adaylarina-ozel-hizmet>).

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü engelli bireylerin dini hususlarda aydınlanmasını sağlamaya önem göstermektedir. Bu kapsamda görme engelliler için Braille alfabesi, işitme engelliler için işaret dili ile eserler hazırlanmıştır. Kurum tarafından hazırlanan “İslam Engelliler Hukuku, Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam, Ayetler ve Hadisler Işığında Engelliler ve Toplumsal Emanet ve Engelliler” isimli eserler İslam dininin engellilere bakışını yansıtmaktadır. DİB Yayınları tarafından 2013 yılında ilk basımı yapılan ve 2023 yılında güncellenen Türk İşaret Dili Dinî Kavramlar Sözlüğü, işitme engelli bireylerin dini kavramları idraklerinde önemli bir kaynak görevi üstlenmiştir. Basılı bir yayın olarak ücretsiz şekilde vatandaşların istifadesine sunulan sözlüğün aynı zamanda işaretlerin video formatı www.engelsiz.diyane.gov.tr adresinde yer almıştır. Yine 2014 yılında İşitme Engelli Çocuklar İçin Din Eğitim Seti basılmıştır. DİB tarafından 2019 yılında 2 cilt halinde (Harfler ve Kelimeler) basımı yapılan İşitme Engellilere Özel Elifba, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından talepte bulunan müftülöklere ve işitme engelli bireylere ücretsiz dağıtılmaktadır.

DİB’in işitme engelli bireylere sunduğu hizmetlerden bir diğeri de Diyanet TV’de yayınlanan programlardır. İşitme engellilere özel hazırlanan “Sessiz İlmihal”, “İşaret Diliyle Cuma Hutbesi” isimli programlar haricinde; işaret dili ile anlatımı yapılan “Biz Aileyiz”, “Sohbet Tadında”, “Engelsiz Hayat” ve “Engelleri Aşalım” gibi programlar da işitme engellilerin dini konular hakkında bilgi sahibi olmasına katkıda bulunmak üzere hazırlanmıştır. Bu programlar ayrıca diğer video platformlarında da izlenebilmektedir. Son yıllarda teknolojinin gelişimi ile önem kazanan dijital platformlarda dini hizmetleri sunmak için kurulan

Dijital Yayınlar Daire Başkanlığı da Dini Yayınlar Genel Müdürlüğüne bağlı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Diyanet TV ve başkanlığın web sayfasında yer alan programlar ile engellilere birçok konuda dinî bilgiler verilmektedir.

DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü yönlendirmesi ile her yıl 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ve 10-16 Mayıs Engelliler Haftasında il ve ilçe müftülükleri tarafından çeşitli etkinliklerle ülke genelinde programlar düzenlenmektedir. Bu tarihlere denk gelen Cuma günü cami hutbe ve vaazlarında engellilikten bahsedilmektedir. Yine Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan Göç ve Manevi Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı tarafından farklı engel gruplarındaki bireylere yönelik din hizmetlerini yürütmek, yürütülen din hizmetlerinden daha etkin yararlanmalarını sağlamak ve böylece engellilerin manevi gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla 81 il müftülüğü bünyesinde engelli koordinatörlükleri oluşturulmuştur. Ayrıca nüfusu 50 bini aşan ilçe müftülükleri bünyesinde de engelli koordinatörlükleri oluşturulmuştur. Engelli koordinatörlüklerinin oluşturulması ve engelliler alanında gönüllü çalışmalara başlanmasıyla hizmet çeşitliliği ve alana yönelik farkındalık artmıştır. Bütün bu gelişmelerin ardından engelli bireyler ve ailelerine yönelik yürütülecek çalışmalara ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla 28 Haziran 2019 tarihinde “Diyanet İşleri Başkanlığı Engellilere Yönelik Manevi Danışmanlık Hizmetleri Yönergesi” (<https://hukukmusavirligi.diyane.gov.tr/kategoriler/baskanlik-mevzuati/yonergeler>) yürürlüğe girmiştir.

DİB tarafından, İl Engelli koordinatörlerine yönelik 30 Mayıs-3 Haziran 2016 tarihlerinde Afyon'da, 20-24 Mart 2018 ve 17-20 Şubat tarihleri arasında Antalya'da, hizmet içi eğitim semineri düzenlenmiştir. (<https://dinhizmetleri.diyane.gov.tr/sayfa/384>). Ankara il engelli koordinatörü olarak tarafımca iştirak edilen bu eğitim seminerleri periyodik aralıklarla devam etmektedir. Yine DİB, engellilere yönelik din eğitimi ve hizmetlerinde yaşanan problemlerin çözümleri, alanla ilgili yeni yaklaşım, yöntem ve materyallerin geliştirilmesi gibi konularda akademik çalışmalara katkı sunmaktadır. Bu kapsamda 2015 yılında “Uluslararası Engelliler Din Eğitimi, Metot ve Hizmetleri Çalıştayı”, 2016 yılında “I. Uluslararası Engellilik ve Din Sempozyumu”, 2017 yılında “Engelli İlmihali Çalıştayı” düzenlenmiştir. (<https://dinhizmetleri.diyane.gov.tr/sayfa/384>).

5. İşitme Engellilerin Yaygın Din Eğitiminde Kur'an Kursları

Hız. Peygamber devrinden günümüze kadar her dönemde çocukların yanı sıra yetişkinlerin de Kur'an ve dinî bilgiler eğitimine önem verilmiş ve bu eğitim için çeşitli kurumlar geliştirilmiştir. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Kur'an kursları, yaygın din eğitimi kurumlarının başında gelmektedir. Bu kurslar vasıtasıyla bireyler; İslam'ın temel inanç prensipleri ve ahlâk anlayışı hakkında bilgi sahibi olma, Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma ve ibadetlerin yerine getirilmesi için gerekli olan dua ve sureleri ezberleme ve Hız. Peygamberin hayatını öğrenme imkânı elde etmektedirler.

DİB'ce yürütölen yaygın din eğitimi faaliyetlerinden toplumun tüm kesimlerinin etkin bir şekilde yararlanmasını sağlamak amacıyla 28.08.2012 tarihli ve 924 sayılı Başkanlık onayı ile "İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları" uygulamaya konulmuş ve 2012-2013 eğitim-öğretim yılında tüm Türkiye genelinde uygulamaya konulmuştur. Bu öğretim programları geçen zaman içinde ortaya çıkan yeni durumlar ve ihtiyaçlar neticesinde yeniden güncellenerek 09.08.2019 tarihli ve 447474 sayılı Başkanlık onayı ile Kur'an kurslarında uygulanmaya başlamıştır.

Yetişkinlere yönelik İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursu Öğretim programlarına 11 yaş ve üzeri kişiler; gençlere yönelik kurslara ise 7-25 yaş arası öğrenciler kaydedilebilmektedir (<https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/kategoriler/birimler-mevzuat>). Her ne kadar yaz tatili döneminde yaz Kur'an kurslarına çok sayıda çocuk iştirak etse de; ülkemizde 12 yıllık zorunlu eğitim nedeniyle, normal öğretim döneminde Kur'an kurslarına devam eden öğrenciler; 4-6 yaş Kur'an kursları haricinde çoğunlukla yetişkin bireylerden oluşmaktadır. DİB tarafından yaygın din eğitime yönelik hazırlanan bu programlar ile kamuda veya özel sektörde çalışanların, çalışmayanların, yetişkinlerin veya gençlerin tercih ettiğı gün ve saatlerde istedikleri öğretim programlarına katılımları amaçlanmaktadır. İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı, haftalık 12 saat Kur'an-ı Kerim, 6 saat temel dinî bilgiler eğitiminin verildiğı toplam 18 saatlik ve 8 saat Kur'an-ı Kerim, 4 saat temel dinî bilgiler eğitimi olmak üzere toplam 12 saatlik Temel Öğretim Programları ile ayrıca isteğe göre bir ders için haftalık altı saatten oluşan Ek Öğretim Programı ile sürdürölmektedir. Günümüzde Kur'an Kursları; Kur'an-ı Kerim'in yüzünden okutulduğı kurslar, yaz Kur'an kursları, hafızlık yapılan kurslar ve camilerde Kur'an-ı Kerim eğitimi kursları olarak eğitim öğretimlerine devam etmektedirler.

Kur'an kurslarının muhatap kitlesinden biri de hiç kuşkusuz engelli bireylerdir. Zaten geçmişten günümüze değin, engelli bireyler camilerde sunulan din hizmeti ve Kur'an

kurslarında yürütülen yaygın din eğitimi hizmetlerinden imkânlar ölçüsünde istifade etmektedirler. Toplumun tüm kesimlerine yaygın din eğitimi hizmetlerini ulaştırmayı hedefleyen DİB tarafından, din eğitimine ulaşma noktasında en dezavantajlı sayılan işitme engelli bireylere yönelik de Kur'an kursları düzenlenmektedir. Kur'an kurslarında, her yıl yaklaşık 1000-1500 işitme engelli kişi (<https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/>) yaygın din eğitimi hizmeti almaktadır. İşitme engelli bireylerin beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanması, eğitimlerinin sürekliliğinin sağlanması ve Kur'an kursu öğreticileri tarafından planlı-programlı bir şekilde öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla, "İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı" (24.08.2021 tarihli Başkanlık Onayı ile) kabul edilmiş ve Kur'an Kurslarında 2021-2022 öğretim yılı itibarıyla uygulanmaya başlanmıştır.

Bu programın genel amaçları şöyle sıralanmıştır:

"Programla; işitme engelli öğrencilerin kendi seviyelerinde,

1. Kur'an ve sünnet temelinde İslam dininin hayatımızdaki yeri ve önemini bilmeleri,
2. Sağlıklı bir dinî hayat için İslam dininin itikat, ibadet ve ahlak ile ilgili esaslarını öğrenmenin önemini kavramaları,
3. İslam'ın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'i Arapça metninden doğru ve usulüne uygun parmak alfabesiyle/sesli okuyabilmeleri,
4. İbadetleri yerine getirebilecek yeterlikte dua ve sureleri parmak alfabesiyle/sesle ezbere okuyabilmeleri,
5. Rabbimize, Peygamberimize ve dinimize karşı duydukları sevgi düzeylerinin artırılması,
6. Kur'an-ı Kerim, Dini Bilgiler ve Hz. Peygamberin hayatıyla ilgili bilgi, beceri ve farkındalık düzeylerinin geliştirilmesi,
7. Sosyal ve iletişim becerilerinin geliştirilerek özgüven, sorumluluk ve hedef sahibi olmalarına katkı sağlanması,
8. İslam ahlakını yansıtan güzel davranışlar sergilemeleri hedeflenmektedir." (<https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/>)

Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan programın ünite ve ders konuları, normal bireylere yönelik hazırlanan İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Temel Öğretim Programı ile içerik

olarak neredeyse aynıdır. Her iki program da; 1. dönem 18 hafta, 2. dönem 16 hafta toplam 34 haftalık öğretim döneminden oluşur. Her ikisi de Kur'an-ı Kerim I, II ve Dini Bilgiler I, II (İtikat-İbadet-Siyer-Ahlak) derslerinden oluşmaktadır (I, birinci dönem II, ikinci dönem uygulanacak ders programlarını ifade etmektedir).

İşitme engellilere yönelik kurs programı da haftalık 18 saat veya 12 saat olarak uygulanabilmektedir. Programın 18 saat olarak uygulanması hâlinde, 12 saati Kur'an-ı Kerim öğretimine, 6 saati ise dini bilgiler öğretimine (İtikat 2 saat, İbadet 2 saat, Ahlak 1 saat ve Siyer 1 saat); haftalık 12 saat olarak uygulanması hâlinde ise, 8 saati Kur'an-ı Kerim öğretimine, 4 saati dini bilgiler öğretimine (İtikat 1 saat, İbadet 1 saat, Ahlak 1 saat ve Siyer 1 saat) ayrılmıştır. (<https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/>)

DİB Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi'ne (<https://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/kategoriler/birimler-mevzuat>) göre; işitme engellilere yönelik kurslarda işitme kaybı %40 ve üzeri olanlar kayıt yaptırabilmektedir. Yönergede, (5. Bölüm, Madde 37/5) : “Ayrı bir eğitim metodu uygulanmak durumunda olunan engellilere yönelik oluşturulacak sınıflarda sınıf mevcudu için aranan öğrenci sayıları dikkate alınmaz. Bu sınıflarda öğrenci sayısının en az 10 olması halinde ikinci bir sınıf açılabilir. Engelli öğrencilerden engelli kimlik kartı veya %40 engelli olduğuna dair belge istenir ve bir sureti kursta muhafaza edilir.” şeklinde bu durum belirtilmiştir.

Kur'an kurslarında işitme engelli bireylere verilen din eğitimi ve Kur'an öğretiminde kullanılan metotlar, onların işitme yeti kaybına göre değişiklik göstermektedir. Orta-ağır seviyede işitme engeli olan bireyler ile hafif düzeyde işitme engeli olan bireylere verilecek eğitimde farklı metotlar uygulanmaktadır. Bu eğitim, doğuştan ya da sonradan işitme kaybı yaşamış olma durumuna, yaşa, birden fazla engeli olmaya ve algı-anlama seviyelerine göre de farklılık göstermektedir. İşitme yetisini tamamen kaybetmiş ve cihazla da işitemeyenler için eğitim, genel olarak işaret dili ile verilmektedir. Duyuma kalıntısı olan işitme engellilere hem işaret dili ile hem de sözel-ışitsel yöntem ile eğitim verilmektedir. Hafif-orta işitme kaybı olan bireylere din eğitimi ve Kur'an öğretimi daha kolay yapılabilir. Doğuştan ya da sonradan işitme yetisini yitirmiş, işitme cihazı, koklear implant gibi cihazlar ile belirli bir seviyede işitebilen ve buna bağlı olarak belirli bir derecede konuşabilen veya dudak okuyabilen bireylerin eğitimi hem işaret dili hem de sözel yöntemler ile devam etmektedir (Başkonak ve Erol, 2013:156).

İşitme engellilere yönelik kurslarda ders kitabı olarak Kur'an-ı Kerim dersinde DİB tarafından iki cilt halinde (Harfler ve Kelimeler) basımı yapılan İşitme Engellilere Özel Elifba cüzünden (DİB, 2019) yararlanılmaktadır. Fakat dini bilgiler konusunda onlara özel bir ders kitabı bulunmamaktadır; işiten-konuşan bireylere yönelik hazırlanan Dinim İslam Temel Bilgiler (Aydın (ed.), 2017) kitabı kullanılmaktadır. Yetişkinlere yönelik hazırlanan İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı haricinde yaz Kur'an kurslarında uygulanmak üzere işitme engelli çocuklara yönelik hazırlanmış bir eğitim-öğretim programı da henüz mevcut değildir. Kış dönemi yetişkin işitme engellilere yönelik kurslarda çalışan öğretmenler tarafından yaz döneminde de işitme engelli çocuklara imkanlar nispetinde yaz kursları düzenlenmektedir. Belirli bir kurs programı olmasa da bu kurslarda ders kitabı olarak DİB tarafından yayınlanan ve altı kitaptan oluşan İşitme Engelli Çocuklar İçin Din Eğitimi setinden (Özkan (ed.), 2014) yararlanılmaktadır.

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'nın içeriğinde yer alan ünitelerin tamamı ve konu başlıklarından bir kısmı aşağıda tabloleştirilmiştir (tablo 1). Yapılan incelemede, işitme engellilere yönelik program ile normal işiten-konuşan bireyler için hazırlanan İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları'ndan olan Temel Öğretim Programı'nın ünite konuları ve içeriklerinin neredeyse aynı olduğu belirlenmiştir. (<https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/>). Burada konuya dikkat çekmek için bu şekilde bazı konu başlıklarına tablo halinde yer verilmiştir.

Tablo 1

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı-Üniteleri
(<https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/>)

Ünite	Kur'an-ı Kerim	İtikat	İbadet	Siyer	Ahlak
Ünite 1	Kur'an-ı Kerim'i tanıma	Yaratılış amacı	İbadet ve Teklif 1.İbadetin Anlamı 2.Neden İbadet Ederiz? 3.İbadetin Faydaları 4.İbadetin Kaynakları: Kur'an ve Sünnet 5.Mükellef Kime Denir? 6.Mükellefin Davranışları 7.Ef'âl-i Mükellefin ile İlgili Kavramlar	Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed (S.A.S) Çocukluğu	İslâm'da Ahlâk
Ünite 2	Kur'an-ı Kerim'i okumaya giriş (Harfler)	İslam'a Giriş Cümlesi: Kelime-i Tevhit ve Kelime-i Şehâdet	Temizlik ve İbadet	Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed (S.A.S)	İslâm Ahlâkının Öngördüğü Model İnsan

				Gençliği ve Evliliği	
Ünite 3	Kur'an-ı Kerim'i okumaya giriş (Kelimeler)	İman ve insan	Namaz İbadeti	Hz. Muhammed'in peygamberliği: Mekke dönemi 1.Hüzün Yılı 2.Taiflileri 3.İslam Dinini Anlatmaya Yönelik Faaliyetler 4.İsra ve Miraç 5.Akabe Biatları	İslam Ahlakına Uygun Olmayan Özellikler
Ünite 4	Yüzüne Okuma: Fatiha Sûresi Bakara Sûresi 1-5 Bakara Sûresi 285-286 Haşr Sûresi 22-24 Yasin Sûresi Mülk Sûresi Nebe Sûresi	Allah'a İman 1.Allah'ın Sıfatları 2.Allah'a imanın gereği 3.Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın Güzel İsimleri	Oruç İbadeti	Hz. Muhammed'in peygamberliği: Medine dönemi 1.Medine'deki İslam'ı Anlatma Faaliyetleri 2.Bedir, Uhut ve Hendek savaşları 3.Müşriklerle Barış Sözleşmesi Hudeybiye Barış Antlaşması 4.İslam'a Davet Mektupları	Ahlaki Görev ve Sorumluluklarımız
Ünite 5	Ezbere Okuma: Namazda okunan Dualar. Fil- Nas arası sureler	Meleklerle İman	Yardımlaşma ve Dayanışma İbadeti Olarak Zekât ve Sadaka	Mekke'nin Fethi ve Peygamber Efendimizin Vefatı	Âdâb-ı Muaşeret (Görgü Kuralları)
Ünite 6	Tecvid Bütün Tecvid kuralları	Kitaplara İman	Kâbe'ye Yolculuk: 1.Hac Nedir? 2.Haccın Önemi 3.Hacla İlgili Mekânlar 4.Haccın Yapılışı 5.Umre ve Önemi 6.Hac ile İlgili Temel Kavramlar 7.Hac ve Umre İbadetinin Bireye ve Topluma Kazandırdıkları		Mahremiyet Bilinci
Ünite 7		Peygamberlere İman	Paylaşma ve Yardımlaşma İbadeti Olarak Kurban		

Ünite 8		Ahirete İman 1.Ahiretin Anlamı 2.Ölümün Anlam ve Mahiyeti 3.Kıyamet ve Kıyamet Alametleri 4.Kabir Hayatı 5.Ahiretle İlgili Kavramlar 6.Ahirete İmanın Önemi	Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe 1.Dua Nedir? 2.Duanın Önemi 3.Ne Zaman, Nerede ve Nasıl Dua Edebiliriz? 4.Kur’an’dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri 5.Tövbe Nedir? 6,Tövbenin Önemi 7.Ne Zaman, Nerede ve Nasıl Tövbe Edebiliriz? 8.Kur’an’dan ve Peygamberlerden Tövbe Örnekleri		
Ünite 9		Kaza ve Kadere İman 1.Kaza ve Kader Kavramları 2.İnsanın Kaderi ve Sorumluluğu 3.Kaza ve Kadere İmanın Faydaları 4.Kadere İman ile İlgili Kavramlar	Mübarek Gün ve Geceler		
Ünite10			Yemin ve Çeşitleri		

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma sorularını cevaplamak için tercih edilen yöntemle ilgili olarak araştırmanın modeline, çalışma grubuna, veri toplama tekniklerine, verilerin analiz ve yorumlama süreçlerine yer verilmiştir.

1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, işitme engellilere yönelik Kur'an kurslarında "Allah'a iman ve dua-tövbe" ünite kazanımlarının gerçekleşme düzeyini ve bu düzeyi etkileyen olguları tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen uygulamalı bir araştırmadır. Uygulamalı araştırmalar yaşanan bir sorunu çözmeye, bir durumu iyileştirmeye, geliştirmeye yöneliktir. Özellikle eğitim-öğretim alanında bir sorunu belirlemeye ve uygun çözümler üretmeye ya da bir eğitim programının geliştirilmesine yönelik yapılan araştırmaların çoğu uygulamalı araştırma kapsamında değerlendirilir (Büyüköztürk vd. 2020: 14).

Bu uygulamalı araştırma, nitel araştırma yaklaşımıyla hazırlanmıştır. Nitel araştırmalar; görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği çalışmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 37). Araştırmanın genel amacı ve problemi doğrultusunda nitel araştırma yaklaşımlarından "durum çalışması" yapılmıştır. Durum çalışması, örnek olay çalışması olarak da adlandırılmaktadır (Büyüköztürk vd. 2020: 24). Durum çalışmasında temel fikir, bir durum veya birden fazla durum seçmek ve bu durumun bir sorunu nasıl gösterdiğini açıklamaktır. Durum çalışmaları sıklıkla bir grubu veya bir programı incelemek şeklinde gerçekleştirilebilir (Creswell, 2019: 268). Bu itibarla işitme engelliler gibi farklı bir grubun; Allah'a iman ve dua-tövbe öğrenimi hakkında derinlemesine bir bakış açısı sağlamak için durum çalışması en uygun desen olarak görülmüştür.

Araştırmanın uygulama boyutunda, verilerin toplanması başlığında ayrıntısıyla açıklanacağı üzere, İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'na göre

Allah’a iman ve Allah’a yakarış: Dua ve Tövbe ünitesindeki kazanımları ölçmek için 12 haftalık bir ders planı uygulanmıştır.

2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2022-2023 eğitim-öğretim döneminde Ankara ili Çankaya Müftülüğüne bağlı işitme engellilere yönelik bir Kur’an kursunda eğitime devam eden öğrenciler arasından amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin verilerin seçilip olay, olgu ve durumların derinlemesine incelenmesine imkân sağlayan bir örnekleme yöntemidir (Patton, 2014: 230). Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden “ölçüt (kriter) örnekleme” tercih edilmiştir. Ölçüt (kriter) örnekleme, belli ölçütlere uygunluğuna göre bir grubu temsil eden bireylerin seçilmesiyle oluşturulur. Ölçüt (kriter) örnekleme yönteminde, çalışma grubunun belirlenmesinde kullanılan ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 120). Bu itibarla; çalışma grubu, araştırmacı tarafından belirlenen şu ölçütlere göre oluşturulmuştur:

1. Hiç işitmeyen veya ileri derecede işitme engelli olan,
2. İşaret dili ile iletişim kurabilen,
3. 25 ila 65 yaş arasında bulunan kadın öğrenciler arasından araştırmaya katılmaya gönüllü olan 12 kadın öğrenci seçilmiştir.

Çalışma grubu olarak belirlenen öğrencilerin özellikle hiç işitmeyen veya ileri derecede işitme engelli olup işaret dili ile iletişim kurabilen kişilerden seçilmesindeki temel amaç, çocukluk yıllarında erken tanı-tedavi ile erken cihazlandırılma şansını ve yeterli eğitim imkanlarını yakalayamayan bu yetişkinlerin, içinde bulundukları tüm dezavantajları ile birlikte incelenmesidir.

Ankara ilinde araştırmanın gerçekleştirildiği kursla birlikte işitme engellilere yönelik Sincan Müftülüğü ve Altındağ Müftülüğüne bağlı Kur’an kursları bulunmaktadır. Araştırma için Çankaya Müftülüğüne bağlı kursun seçilmesi, işitme engellilere eğitim veren Kur’an kursları içerisinde kayıtlı öğrenci sayısı en fazla olan ve Ankara genelinde farklı ilçelerde

ikamet eden öğrencilerin devam ettiği merkezi bir kurs olması sebebiyledir. Bu şekilde örneklem çeşitliliğine katkı sağlayabilecek bir araştırma grubu oluşturulduğu düşünülmektedir.

Araştırmada bilimsel etik kuralları gereği, katılımcıların gerçek isimlerine yer verilmemiş ve her bir işitme engelli öğrenci için (İE1, İE2, İE3, İE4, İE5...) şeklinde sıra numarası verilerek kodlama kullanılmıştır.

Çalışma grubundaki öğrencilerin yaşları, eğitim durumları, ne zaman işitme kaybına uğradıkları, işitme cihazı kullanıp kullanmama durumları, Kur'an kursuna devam etme süreleri, daha önceden ailelerinde veya devam ettikleri okullarda din eğitimi alıp-almama durumları gibi değişkenlerin araştırmaya etkisi göz önünde tutulmuştur. Araştırma kapsamındaki kazanımların gerçekleşme düzeyi incelenirken; bu değişkenlere göre de yorumlama yapılmıştır.

Aşağıda çalışma grubundaki işitme engellilerin demografik bilgileri, kişisel bilgileri ve geçmiş din eğitimi deneyimlerine göre tablolar (Tablo 2, 3 ve 4) sunulmuştur.

Tablo 2

Çalışma Grubundaki Öğrenciler Hakkında Demografik Bilgiler

SN	Yaşı	Eğitim Durumu
İE1	52	Ortaokul (işitme engellilere yönelik okul)
İE2	58	İlkokul (işitme engellilere yönelik okul)
İE3	42	Ortaokul (işitme engellilere yönelik okul)
İE4	48	Kaynaştırma Kız Meslek Lisesi (ortaokul: işitme engellilere yönelik)
İE5	27	Lise (işitme engellilere yönelik okul)
İE6	58	İlkokul (işitme engellilere yönelik okul)
İE7	54	Ortaokul (işitme engellilere yönelik okul)
İE8	53	Ortaokul (Almanya'da kaynaştırma sınıfında)
İE9	52	Ortaokul (işitme engellilere yönelik okul)
İE10	38	Ortaokul (kaynaştırma sınıfında)
İE11	61	Ortaokul (işitme engellilere yönelik okul)
İE12	65	Ortaokul (işitme engellilere yönelik okul)

Çalışma grubundaki iki öğrenci hariç bütün öğrenciler, 40 yaş ve üzeri yetişkin kadınlardan oluşmaktadır. Çalışma grubundaki öğrencilerin çoğunun orta yetişkinlik dönemlerinde Kur'an kursuna gelmeye başladıkları anlaşılmaktadır.

Çalışma grubundaki iki öğrenci ilkokul, iki öğrenci lise, geri kalan bütün öğrenciler ortaokul mezunu olup; öğrenimini kaynaştırma eğitimiyle tamamlayan üç öğrenci hariç bütün öğrenciler, işitme engellilere yönelik okullardan mezun olmuştur.

Tablo 3

Çalışma Grubundaki Öğrenciler Hakkında Kişisel Bilgiler

SN	İşitme engelinin ortaya çıkış zamanı	İşitme Cihazı Kullanım durumu	İşitme Engelli Yakınının varlığı
İE1	Sonradan (2 yaşında)	Hayır (Daha önce kullanmış.)	Kendi ailesinde yok- Boşandığı eşleri işitme engelli
İE2	Sonradan (Ne zaman olduğunu hatırlamıyor.)	Hayır (Daha önce kullanmış.)	Kız kardeşi, anneannesi ve eşi işitme engelli
İE3	Doğuştan	Hayır	İki dayısı ve eşi işitme engelli
İE4	Sonradan (Ne zaman olduğunu hatırlamıyor.)	Hayır	Dayısı ve eşi işitme engelli
İE5	Doğuştan	Hayır (Daha önce kullanmış.)	Kız kardeşi ve eşi işitme engelli
İE6	Sonradan (Bir buçuk yaşında iken)	Hayır (Daha önce kullanmış.)	Kendi ailesinde yok- Eşi işitme engelli
İE7	Sonradan (Bebeklik dönemi)	Hayır	Kendi ailesinde yok- Eşi işitme engelli
İE8	Doğuştan	Hayır (Daha önce kullanmış.)	Kendi ailesinde yok- Eşi işitme engelli
İE9	Doğuştan	Hayır	Kendi ailesinde yok- Eşi işitme engelli
İE10	Sonradan (3 yaşında)	Hayır (Daha önce kullanmış.)	Kendi ailesinde yok- Eşi işitme engelli
İE11	Sonradan (Bebeklik dönemi)	Hayır	Kendi ailesinde yok- Eşi işitme engelli
İE12	Sonradan (6 yaşında)	Hayır	Kendi ailesinde yok- Boşandığı eşi işitme engelli

Çalışma grubundaki işitme engellilerin hiçbirisi araştırmanın gerçekleştirildiği tarihte işitme cihaz kullanmamaktadır. Altı öğrenci, geçmişte işitme cihazı kullanmış olduklarını; fakat işitme cihazlarının baş ağrısına, uğultu-cızırtı gibi rahatsız edici seslerin duyulmasına sebep olduğu veya cihazın maddi bedelinin yüksekliği gibi sebeplerle cihaz kullanımını terk ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışma grubunda koklear implant operasyonu geçiren öğrenci bulunmamaktadır.

Çalışma grubundaki öğrencilerden iki kişi hariç hepsi doğuştan veya iki yaş ve öncesi bebeklik dönemlerinde işitme kaybına uğramıştır. İE12 altı yaşında, İE10 ise üç yaşında işitme duyusunu kaybettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla çalışma grubumuzdaki 10 öğrencinin “dil öncesi dönem” denilen, bireyin gelişimini birçok açıdan olumsuz etkileyen üç yaş öncesi dönemde işitme kaybına maruz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Çalışma grubundaki öğrencilerin hepsi, işitme engelli bireylerle evlenmeyi tercih etmiştir. Eşleri haricinde sadece dördünün işitme engelli yakını bulunmaktadır. Fakat çocukluk yıllarında işaret dili bilmemeleri yüzünden yakınları ile yeterli iletişim kuramadıklarını da ifade etmişlerdir.

Tablo 4

Çalışma Grubundaki Öğrencilerin Geçmişte Din Eğitimi Alıp Almama Durumları

SN	Kursa Devam Süresi	Ailesinde Dini Konularda Eğitim Alıp almama imkânı	Daha Önceden Devam Ettiği Okullarda Dini Eğitim Alıp almama imkânı
İE1	Altı yıl (Yedi yıl önce başlamış ama bir yıl ara vermiş.)	Hayır, yok.	Hayır
İE2	Sekiz Yıl	Kısmen, namaz kılınışı (Eşinin ailesi tarafından)	Hayır
İE3	Altı Yıl	Kısmen, namaz kılınışı (İşitme engelli dayısı tarafından cennet ve cehennem konuları)	Hayır
İE4	Beş Yıl	Kısmen, namaz kılınışı (Eşi tarafından)	Hayır
İE5	Bir Yıl	Kısmen, namaz kılınışı	Kısmen, Peygamber Efendimizin hayatı
İE6	Altı yıl (Sekiz yıl önce başlamış ama iki yıl ara vermiş.)	Kısmen, abdest -namaz konuları	Hayır
İE7	Yedi yıl (Dokuz yıl önce başlamış ama iki yıl ara vermiş.)	Kısmen; oruç, namaz kılınışı	Kısmen, Peygamber Efendimizin hayatı
İE8	Sekiz Yıl	Kısmen; oruç, tesettür konuları	Hayır
İE9	Sekiz yıl (10 yıl önce başlamış ama iki yıl ara vermiş.)	Kısmen, namaz kılınışı	Kısmen, abdest alınışı
İE10	Sekiz Yıl	Kısmen, namaz kılınışı (Eşi tarafından)	Hayır
İE11	Altı Yıl	Kısmen, namaz kılınışı, elifba cüzü öğretimi (Babası tarafından)	Kısmen; namazın kılınışı, Sübhaneke duası, Fatiha suresi
İE12	Yedi yıl (10 yıl önce başlamış ama üç yıl ara vermiş.)	Hayır, yok.	Hayır

Çalışma grubundaki İE11 hariç bütün işitme engelliler, çocukluk dönemlerinde işaret dili bilinmemesi sebebiyle, devam ettikleri okullarda veya ailelerinde, abdestin alınışı veya namazın kılınışının şekilsel hareketleri gibi bakıp taklit ederek öğrendikleri birtakım uygulamalar haricinde, dinî konularda yeterli eğitim alamamıştır. Ayrıca çalışma grubundaki öğrencilere Kur'an kursu dışındaki TV veya sosyal medya mecralarından dini konuları öğrenip öğrenmedikleri sorulduğunda; öğrenciler, genellikle TV veya sosyal medya ortamından değil de Kur'an kursunda yüz yüze din eğitimi almayı tercih ettiklerini açıklamıştır. Öğrencilerden sadece İE1 ve İE6 işaret dili programları seyrettiklerini ve anlayabildiklerini ifade etmiştir.

Çalışma grubundaki 12 öğrenciden 11'i, beş yıl ve daha uzun bir zamandır Kur'an kursuna devam etmektedir. Sadece İE5, mülakatın yapıldığı zaman itibarıyla bir yıllık eğitim-öğretim dönemini tamamlamıştır. Uzun süredir kursa devam eden öğrencilerden bazıları, kendilerince özel birtakım nedenlerden veya ailevi sıkıntılardan dolayı kursa ara verdiklerini beyan etmişlerdir. Bu sebeple kursa ara veren öğrencilerin ayrı olduğu süreler tablo 4'te ayrıca belirtilmiştir. Fakat bu ara veriş sürecine Covid-19 pandemi süreci dahil edilmemiştir. Zira araştırmamızın gerçekleştirildiği kurs öğrencilerine yönelik pandemi döneminde online eğitim-öğretime devam edildiği bilindiği için bu dönem, eğitime ara verme süreçleri dışında tutulmuştur.

Araştırma grubu belirlenirken Kur'an kursu eğitimine yeni başlayan (iki yıl ve daha az zamandır devam eden) başka öğrencilere araştırmaya katılmaları için teklif götürüldüğünde "kendilerini yeterli hissetmedikleri" gerekçesiyle, gönüllü olarak, katılmak istememişlerdir. Sadece 27 yaşındaki lise mezunu İE5 kabul etmiştir. Bu nedenle araştırmanın alt amaçlarından biri olan Kur'an kursuna devam sürelerine göre öğrencilerin mukayesesini yaparken sadece İE5 örneğinde gerekli açıklamalar yapılarak analiz edilmiştir.

3. Verilerin Toplanması

Araştırılmanın yapılabilmesi için Ankara Üniversitesi'nden 09.01.2023 tarihinde Etik Kurul onayı ve ardından Ankara Müftülüğünden gerekli izin alındıktan sonra, uygulaması Çankaya Müftülüğüne bağlı işitme engellilere yönelik bir Kur'an kursunda, 2022-2023 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın uygulama sürecinde 12 hafta boyunca, haftada iki saatlik (40+40 dk.) dersler halinde İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı İtikat

dersindeki “Allah’a iman” ve İbadet dersindeki “Allah’a Yakarış Dua-Tövbe” üniteleri işlenmiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği süreçte Kur’an kurslarında işitme engellilere özel, takip edilecek bir ders kitabı bulunmadığı için, ünite konularının işlenişine yönelik 12 haftalık bir ders planı hazırlanmıştır. Ders planları hazırlanırken alanyazında ilgili araştırmalar incelenmiş, araştırmanın gerçekleştirildiği Kur’an kursunda görevli öğretmenler ve Ankara’da işitme engellilere yönelik diğer Kur’an kurslarındaki öğretmenler ile müzakere edilmiştir. Onlardan elde edilen ipuçları ve alandaki bireysel tecrübeler hareketle öğrencilerin özel durumlarına uygun bir içerikte ders planı hazırlanmaya çalışılmıştır. Sonrasında hazırlanan 12 haftalık ders planı, alan uzmanlarına incelenmiş ve gerekli revizeler yapılmıştır.

Hazırlanan ders planları çerçevesinde dersler, her konu ile ilgili incelenen kazanımlara yönelik olarak işaret dili ile işlenmiş, işitme engellilerin seveceği bir şekilde hikâyeler- kıssalar anlatılarak ve çoğu zaman da bu hikâyeler-kıssalar kurs öğretmenleriyle birlikte rol oyunu oynanarak aktarılmıştır. Araştırma kapsamındaki ünite konuları, 12 haftalık süreçte haftada bir gün (salı günü), iki saatlik (40+40 dk.) dersler şeklinde uygulanmıştır. Takip eden iki haftalık süreçte ise öğrencilerin kazanımları ölçülmüştür. İşitme engellilerin okuduğunu anlama ve yazılı anlatım becerilerinin normal işiten bireylere göre düşük olduğunu bulgulayan araştırmalar (Girgin, 1997: 146-147; Erdiken, 2003: 94; Tiryaki, 2014: 139-143; Özkan ve Yücel, 2021: 25-30) ve yıllardır alanda edinilen tecrübe sebebiyle öğrencilerin kazanımlarını ölçmek için yazılı sınav tercih edilmemiştir. Öğrencilerin “Allah’a iman ve dua-tövbe” ünite kazanımlarının gerçekleşme düzeyini ölçmek ve kazanımlarını etkileyen ders dışı olguları tespit etmek amacıyla nitel araştırma veri toplama tekniklerinden olan “mülakat (görüşme)” tercih edilmiştir. Mülakat türleri içinden de “yarı yapılandırılmış görüşme tekniği” tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı hem önceden hazırladığı görüşme formundaki konulara bağlı kalarak sorular sorma hem de bu sorular doğrultusunda daha ayrıntılı bilgi almak amacıyla ilave sorular sorma özgürlüğüne sahiptir. Araştırmacı görüşülen kişi tarafından yanıtlanmış soruları tekrar sormayabilir veya bazı sorulardan vazgeçebilir. Bu durum araştırmacıya zaman esnekliği sağlar. Aynı zamanda, belirli sorulara dayalı bir görüşme, farklı bireylerden daha sistematik ve kıyaslanabilen bilgi elde etmeyi sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 130). Bu özelliklerinden dolayı işitme engellilere yönelik yapılacak bu araştırmada, daha derinlemesine ve ayrıntılı cevaplar elde edilebileceği düşünüldüğünden, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları geliştirilirken işitme engellilerle ilgili din eğitimi alanında daha önceden yapılan akademik çalışmalar incelenmiş, işitme engellilere din eğitimi

veren ve işaret dili tercümanı olan Kur'an kursu öğretmenleri ile müzakere edilmiştir. Sonrasında hazırlanan soru formları, alan uzmanlarının incelemesine tabi tutulmuştur. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurul onayı alındıktan sonra görüşme sorularının pilot uygulaması işitme engelli yetişkin bir öğrenci ile yapıp görüşme formu tekrar gözden geçirilerek soru formuna son şekli verilmiştir.

Araştırmanın problemine yönelik veriler elde etmek amacıyla görüşme soruları şu iki bölüm halinde hazırlanmıştır.

I. Bölüm: Kişisel bilgileri ile ilgili sorular.

II. Bölüm: Allah'a iman ve dua-tövbe konusunun kazanımlarına yönelik sorular.

Böylece "Allah'a iman ve dua-tövbe" ünite kazanımlarının gerçekleşme düzeyini ve bu düzeye etki eden olguları tespit etmek için sözlü sınav amacıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar, her bir öğrenci için 45-60 dakikalık görüşmeler halinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamındaki kazanımların gerçekleşme düzeyini öğrenmek amacıyla, öğrencilere işlenen ders içeriği doğrultusunda işaret dili ile sorular sorulmuştur. Kendilerine yöneltilen soruları tam olarak anladıklarından emin olmak ve ayrıca bildiklerini doğru ifade edebilmelerini sağlamak için, gerektiğinde hatırlatmalar yapılarak, değişik soru kalıplarıyla tekrar tekrar sorulmuştur. İşaret dili ile gerçekleştirilen mülakatlarda, öğrencilerin anlamadıkları kavramlar, gerektiğinde parmak alfabesi ile gösterilmiştir. Araştırmacı tarafından işaret dili bilinmesine rağmen, işitme engelli öğrencilerin, kendilerini rahat hissetmeleri ve daha iyi ifade edebilmeleri için her birinin kendi kurs öğreticisi ve araştırmacının ortak değerlendirmesi ile mülakat gerçekleştirilmiştir.

Öğrencilerin ünite kazanımlarının gerçekleşme düzeyini belirlemek için ölçek hazırlama sürecine girilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde bu çalışmaya uygun olduğu düşünüldükçe ve özellikle de İşitme Yetersizliği Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı'nda (MEB, 2021) işitme engelli bireylerin performansını değerlendirmek amacıyla öğretmenlere önerilen derecelendirme ölçeği (rubrik) tercih edilmiştir. Uzun yıllardır işitme engellilere eğitim veren işaret dili tercümanı Kur'an kursu öğretmenleri ile birlikte müzakere edilip; çalışma grubundaki öğrencilerin, öğrendiklerinden ne kadarını ifade edebileceklerine ve bu ifadelerinin hangi düzeyde puanlanıp değerlendirileceğine karar verilerek rubrik (derecelendirme ölçeği) oluşturulmuştur. Böylece öğrencilerin performansının değerlendirilmesi amacıyla öğretim programında yer alan her konu ile ilgili kazanımlarını ölçmek için puanlama ve derecelendirme anahtarlarını içeren cevap formları oluşturulmuştur. Buna göre kazanımların değerlendirilmesi;

“4 puan: Tam gerçekleşmiştir.”, “3 Puan: Orta düzeyde gerçekleşmiştir.”, “2 Puan: Çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.” ve “1 Puan: Hiç gerçekleşmemiştir.” şeklinde belirlenip tablolar halinde sunulmuştur.

Yarı yapılandırılmış mülakatlar öncesinde çalışma grubundaki öğrencilere, işaret dili ile anlatılarak araştırma hakkında bilgi verilmiş ve katılımcılara yönelik hazırlanan aydınlatılmış onam formu imzalatılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakatlar, 45-60 dakikalık görüşmeler halinde Kur'an kursu binası dahilinde, özel görüşmeye uygun bir ortamda uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden alınan izin doğrultusunda video çekimleri yapılmıştır. Video çekimleri esnasında öğrencilerin işaret dili ifadelerini, işaret dili tercümanı olan kurs öğretmenleri sesli olarak motamot aktarmıştır. Sonrasında bu görüntüler tekrar tekrar izlenip deşifre edilip Türkçe gramer kurallarına uygun olacak şekilde yazıya dökülmüştür. Öğrencilerin işaret dili ile verdikleri cevaplar hem mülakatlar esnasında hem de görüntü kayıtları kağıda aktarıldıktan sonra, kurs öğretmenleriyle ortaklaşa değerlendirilmiştir. Cevaplar birlikte kontrol edildikten sonra, önceden hazırlanmış cevap formuyla karşılaştırılıp kazanımın gerçekleşme seviyesine karar verilmesi şeklinde bir süreç izlenmiştir.

Araştırma sürecinde elde edilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin görüntü kayıtları ile kayıtların deşifreleri ve katılımcıların imzaladığı aydınlatılmış onam formları daha sonra incelenebilecek şekilde elektronik ortamda saklanmaktadır.

4. Verilerin Analizi

İşitme Engellilere Yönelik Kursları Özel Öğretim Programı İtikat dersindeki “Allah’a iman” ve İbadet dersindeki “Allah’a Yakarış Dua-Tövbe” ünitelerinin kazanımlarını ölçmek için gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat formunda sözlü sınavdan elde edilen veriler, yukarıda açıklandığı gibi önceden oluşturulan derecelendirme ölçeğine göre incelenip araştırmacı ve kurs öğretmenlerinin ortaklaşa değerlendirmesiyle puanlanmış ve kazanımlarının gerçekleşme düzeyine karar verilmiştir.

Kazanımların gerçekleşme düzeyini ifade etmek için tablolar oluşturulmuş, her bir katılımcı için ilgili kazanıma yönelik işaretlemeler yapılmıştır. Tezin “Bulgular ve Yorumlar” kısmında yer verilen bu tablolar sayesinde öğrencilerin her konu için ayrı ayrı kazanımları ve söz konusu ünitelerin topluca kazanımlarının görülmesi sağlanmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin analiz ve çözümlenmesinde, tümevarımsal bir analiz türü olan içerik analizi tekniği tercih edilmiştir. İçerik analizi, araştırılan olgu veya olayın kökenlerine odaklanır. Bu analiz türünde araştırmacı, elde ettiği verileri satır satır okuyarak verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarıp araştırmanın genel amacı ve problemi çerçevesinde önemli olan boyutları saptamaya çalışır. Böylece probleme ilişkin temaları keşfetme, elde ettiği verileri anlamlı ve sistematik yapılara dönüştürme çabası içindedir (Yıldırım ve Şimşek 2021: 249-251). Bu itibarla araştırmada içerik analizi yöntemiyle çalışma grubundaki işitme engellilerin Allah'a iman, dua ve tövbe konularına ilişkin kazanımlarının gerçekleşme düzeyi ve buna etki eden olgular ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mülakatlar esnasında araştırmaya katılan öğrencilerden alınan izin doğrultusunda video çekimleri yapıp işaret dili ile ifade edilen konuşmaların dökümü Türkçe gramer kurallarına uygun ve anlaşılacak bir şekilde deşifre edilip yazıya aktarılmaya çalışılmıştır. Öğrencilerde gözlemlenen üzüntü, heyecan, sevinç vb. gibi duyguları yansıtan beden dili ifadeleri de yazıya aktarılmış ve analize dahil edilmiştir. Görüşmeye katılan her bir katılımcı için yazılı hâle getirilen görüşmeler tek tek ele alınarak analiz edilmiş, metin haline getirilerek tümevarımsal olarak kodlanmıştır. İşitme engelli öğrencilerden elde edilen nitel veriler, araştırma soruları ve sonda sorulara verilen cevaplar doğrultusunda kategoriler oluşturularak değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin uygulama alanında var olan durumu tamamen yansıtmaya imkânına sahip olmaması sebebiyle bulguların bütüne genellemesi yaklaşımı tercih edilmemiştir.

Verilerin analizi noktasında çalışma grubu ile gerçekleştirilen mülakatların görüntü kayıtlarının deşifresi yapılırken şöyle bir sistem geliştirilmiştir: Öğrencilerin işaret dili ile ifade ettiği cevaplar yazıya aktarılırken; öğrencilerin birbiriyle alakalı ama parça parça verdikleri cevaplar üç nokta (...) ara verilerek birleştirilmiş; ayrıca kendilerine soru tekrarı veya hatırlatılma yapılan yerlerde yine üç nokta bırakılarak öğrencilerin cevapları yazılmıştır. Çünkü öğrencilerin mülakatlarda sık sık dikkat dağınıklığı yaşadıkları, kendilerine yöneltilen soruyu unuttukları veya soruyu yanlış anladıkları gözlemlenmiştir. Bu durumlarda gerekli açıklama yapıp sorular tekrar sorulmuştur. Ayrıca bazı öğrenciler, özellikle de mülakat sürecinde konu dışına çıkıp özel sıkıntı ve üzüntüleri ile ilgili duygularını paylaşmıştır. Böyle anlarda kendilerine manevi destek sunulmuş fakat araştırma sorularıyla bağlantılı olmayan özel açıklamaları konu dışında bırakılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, 12 haftalık ders planının uygulanmasının ardından, sözlü sınav amacıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen bulgular; “Allah’a İman” ünitesinin kazanımlarının gerçekleşme düzeyi ve “Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe” ünitesinin kazanımlarının gerçekleşme düzeyi şeklinde iki ana başlıkta incelenmiştir.

1. Allah’a İman Ünitesinin Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi

İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları Özel Öğretim Programı İtikat dersinde Allah’a iman konusu ayrı bir üniteye ele alınmıştır. Bu üniteye Allah’ın Sıfatları, Allah’a imanın gereği ve Esmâ-i Hüsnâ (Allah’ın Güzel İsimleri) konuları yer almaktadır.

Araştırmanın bu kısmında Allah’a İman ünitesinin kazanımlarının gerçekleşme düzeyi ile ilgili bulgulara geçilmeden önce, söz konusu ünitenin konuları ve kazanımları doğrultusunda hazırlanıp uygulanan derslerin günlük planları açıklanmıştır. 12 hafta olarak planlanan derslerin ilk dört haftasında Allah’a iman ünitesi ile ilgili konular işlenmiştir. Çalışma grubuna uygulanan ders planları şu şekildedir:

1. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İtikat Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a İman
Konu	Allah’ın zati sıfatları
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	1-Zati sıfatların, “Sadece Allah’a ait olan özellikler” olduğunu bilir. Allah’ın zati sıfatlarını işaretleyici/yazıyla/sözle ifade eder. 2-Zati sıfatları sayar.
------------	---

	-Vücut'un "Allah vardır ve varlığını devam ettirmekte hiçbir şeye muhtaç değildir." olduğunu, - Kıdem'in "Allah'ın varlığının başlangıcı olmadığı"nı, - Beka'nın "Allah'ın varlığının sonu olmadığı"nı, - - Vahdaniyet'in; "Allah birdir." anlamına geldiğini, -Muhalefetünli'l-havadis; "Allah'ın sonradan olanlara benzemediği" anlamına geldiğini, - Kıyam binefsihi; "Allah'ın varlığı kendindendir." anlamına geldiğini işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Soru –Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri-Araç, Gereçler ve Kaynakça	Dinim İslam Temel Bilgiler, Kur'an-ı Kerim ve Meali, TDV İslam Ansiklopedisi,
Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1-Allah'ın zati sıfatları tahtaya yazılıp öğrencilere bu kavramları daha önce görüp görmedikleri soruldu. 2-Bu kavramların ne olabileceği konusunda düşünmeleri öğrencilerin istenerek dikkatleri çekildi. 3- "İşitme engelli bir arkadaşınıza Allah'ı nasıl anlatırsınız?" sorusu yöneltilerek öğrenciler derse hazırlandı. 4-Allah'ın zati sıfatları ve Türkçe anlamları işaret dili ile açıklanarak işlendi. Öğrencilerin öğrenebilmesi için her öğrenciye sırasıyla tekrar ettirildi. 5-Allah'ın zati sıfatları, İhlas suresi örneğinde işlendi. İhlas suresinin Türkçe anlamı tahtaya yazılıp işaret dili ile açıklandı. Öğrencilerin ezberlemesi için her öğrenciye tekrar ettirildi.

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	İhlas suresinin Türkçe anlamı ile Allah'ın sıfatları arasında bağlantı kurmaları için "İhlas suresinin hangi ayetini Allah'ın hangi sıfatına örnek verebiliriz?" Sorusu yöneltilerek öğrencilerin kazanımlarının değerlendirilmesi gerçekleştirildi.
---------------------	--

2. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İtikat Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a İman
Konu	Allah’ın Subuti Sıfatları
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	1-Subuti sıfatların, “Allah’ın zatında noksansız (sonsuz) olduğu, yarattığı insanlarda da kısmi (cüzi)” olduğunu işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder. 2-Subuti sıfatları sayar. - Hayat’ın; “Allah diridir. Her canlıya O hayat verir.” olduğunu, - İlim’in “bilmek anlamına geldiğini ve Allah’ın yerde ve gökte olan her şeyi bildiğini, - Semi’in; işitmek anlamına geldiğini, Allah’ın yerde ve gökte olan her şeyi işittiğini, işitmek için herhangi bir araca ihtiyacı olmadığını, - Basar’ın “Görmek anlamına geldiğini, Allah’ın kâinatta olan her şeyi gördüğünü”, - İrade’nin “dilemek anlamına geldiğini, Allah’ın dilediği şeyi yapmakta yardımcıya ihtiyacı bulunmadığını, - Kudret’in güç yetirmek anlamına geldiğini; Allah’ın her şeye kadir olduğunu, - Kelam’ın söylemek anlamına geldiğini, kelam için Allah’ın harfe, sese ve dile muhtaç olmadığını, - Tekvin’in yaratmak anlamına geldiğini ve Allah’tan başka yaratıcının bulunmadığını işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder.
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Örnek Olay İncelmesi, Rol Oyunu, Soru –Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri-Araç, Gereçler ve Kaynakça	Dinim İslam Temel Bilgiler ders kitabı, Kur’an-ı Kerim ve meali, TDV İslam Ansiklopedisi, Hayatü’s Sahabe.

Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1-Allah'ın subuti sıfatları tahtaya yazıldı. Öğrencilere bu kavramları daha önce görüp görmedikleri ve bu kavramların ne olabileceği soruldu. 2-"...Rabb'im yerdeki ve gökteki her sözü bilir. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Enbiyâ/ 4) "Bu ayetin vermek istediği mesaj nedir?" sorusu sorularak derse giriş yapıldı. 3- Allah'ın subuti sıfatları ve anlamları işaret dili ile açıklandı: 4-"Hz. Ömer ve Süte Su Katan Kadın" kıssası Kur'an kursu öğrencileri ve araştırmacı tarafından rol oyunu şeklinde canlandırılarak anlatıldı. Bu kıssadan hareketle Allah'ın hangi sıfatlarına örnek verebiliriz sorusu yöneltildi
--	--

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Allah'ın her şeyi bildiğine, gördüğüne, işittiğine vb. inanan bir insan, nelere dikkat eder ve nasıl yaşar?" sorusu yöneltilerek öğrencilerin kazanımlarının değerlendirilmesi gerçekleştirildi.
---------------------	--

3. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İtikat Dersi
Ünitenin Adı	Allah'a İman
Konu	Allah'a İmanın Gereği
Önerilen Süre	40'+40'

Bölüm II

Kazanımlar	Allah'a inanmanın gereğini kavrar. - Allah'ın sıfatlarına inanmanın, imanın gereği olduğunu,
------------	---

	- Allah'ın bizleri, kendisine ibadet etmemiz için yaratmış olduğunu, - İbadetin Allah'ı sevmenin ve O'na şükrün bir gereği olduğunu, - Allah'ın insan ve kâinatı bir düzen içinde yaratmış olduğunu, -Kâinattaki her varlığın bize Allah'ı anlattığını işaretleyip/yazıyla/sözle ifade eder.
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Örnek Olay İncelemesi, Soru - Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri - Araç, Gereçler ve Kaynakça	Dinim İslam Temel Bilgiler Ders Kitabı, TDV İslam Ansiklopedisi, Kur'an Yolu Tefsiri
Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1-Öğrencilere “Bir şey kendi kendine var olabilir mi?” diye soruldu. 2-Allah'ın yaratıcılık vasfından hareketle O'nun varlığı ve birliğine vurgu yapıp Allah'a iman konusuna gelindi. 3-Konuyla ilgili “Yaratma- İlahî düzen- İman- Güven –Şükür” gibi anahtar sözcükler tahtaya yazılıp öğrencilerin bunlar hakkında ne düşündükleri soruldu. Ardından niçin iman ettikleri sorulup teker teker açıklama istendi. 4-En'am Suresi'nin 74-82. Ayetlerinde anlatılan Hz. İbrahim'in Allah'a iman arayışı; ay, güneş ve yıldızlara bakarak Allah'ın yüceliğini idrak etmesi işlendi. Ayetlerde anlatılan kıssa, Kur'an kursu öğrencileri ve araştırmacı tarafından rol oyunu şeklinde canlandırılarak anlatıldı. 5- Allah'a inanmanın O'nu sevmek O'na güvenmek olduğu vurgulandı. Ayrıca Allah'ın bizleri, kendisine ibadet etmemiz için yaratmış olduğu ve ibadetin Allah'a şükrün bir gereği olduğu anlatıldı.

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Tahtaya yazılan “Allah'a iman ediyorum çünkü...” Cümlesindeki boşluğu, öğrencilerin işaret dili ile ifade ederek doldurmaları şeklinde etkinlik yapıldı. Böylece öğrencilerin değerlendirilmesi gerçekleştirildi.
---------------------	--

4. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İtikat Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a İman
Konu	Esmâ-i Hüsnâ: Allah’ın güzel isimleri
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	1-Allah’ın en güzel isimlerine “Esmâü’l-Hüsna” dendiğini bilir. 2-Allah’ın güzel isimlerinin sayısının 99 olduğunu bilir. 3- Allah’ın isimlerinden (Esmâü’l-Hüsna) örnekler verir. - Allah’ın “Tüm isimleri kendinde toplayan, isimlerin Sultanı”, - Er-Rahman’ın, “Dünya’daki bütün yaratılmışlara merhamet eden”, - Er-Rahim’in, “Ahirette sadece mü’minlere merhamet eden”, - El-Azim’in, “Çok yüce”, - El-Kadir’in, “Dilediğini yapan”, - El-Gaffar’ın, “Çok mağfiret eden”, - El-Kahhar’ın, “Her şeye hâkim ve galip olan”, - Er-Rezzak’ın, “Rızık veren”, - Mâlikü’l-Mülk’ün, “Her varlığın sahibi”, - El-Adl’in, “Mutlak adil olan” olduğunu işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Soru -Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri-Araç, Gereçler ve Kaynakça	Dinim İslam Temel Bilgiler ders kitabı, Kur’an-ı Kerim ve mealı, TDV İslam Ansiklopedisi.

Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1-“Allah’ın isimlerini biliyor musunuz? Kaç tane ismi vardır” Soruları yöneltilecek öğrenciler derse hazırlandı. 2- Esmâ-i Hüsnâ kavramı açıklanıp örnek olarak aşağıdaki isimler ve anlamları tahtaya yazılıp işaret dili ile açıklandı. Er-Rahman, Er-Rahim, El-Azim’in, El-Kadir’in, El-Gaffar, El-Kahhar Er-Rezzak, Mâlikü’l-Mülk, El-Adl 3- Besmelede Rahman ve Rahim isimlerinin geçtiği vurgulanıp Allah’ın (c.c.) Rahman ve Rahîm isimlerinin hayata yansımaya örnek olarak yağmura “rahmet” denilmesine dikkat çekildi. 4- Daha önceden Allah’ın El- Melik, El- Kudüs, Es-Selam El- Fettah isimlerini öğrenip ezbere sayan öğrencilerden bu esmaları arkadaşlarına açıklamaları istendi.
---	---

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Tahtadaki yazılar silindikten sonra öğrencilerin Allah’ın güzel isimlerinden hatırladıklarını saymaları istendi. Böylece öğrencilerin kazanımlarının değerlendirilmesi gerçekleştirildi.
----------------------------	---

Yukarıda içeriği sunulduğu şekilde Allah’a İman ünitesi 4 hafta boyunca işlenmiş olsa da, Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe ünitesi ile ilişkili olarak aslında 12 hafta boyunca gündemde kalmıştır. Dua ve tövbe konuları işlenirken de Allah’a İman ünitesindeki konulara atıflar yapılarak derslere devam edilmiştir.

Uygulanan 12 haftalık ders planının ardından gerçekleştirilen mülakat formundaki sözlü sınavdan elde edilen bulgular, Allah’a İman ünitesinin konu ve kazanımları doğrultusunda şu dört kategoride incelenip yorumlanmıştır:

1- Öğretim sonucunda “Allah’ın zati ve subuti sıfatlarını sayar, anlamlarını bilir ve işaretleye/yazıyla ifade eder.” kazanımının gerçekleşme düzeyi.

2- Öğretim sonucunda “Allah’a inanmanın gereğini kavrar.” kazanımının gerçekleşme düzeyi.

3- Öğretim sonucunda “Allah’ın en güzel isimlerine “Esmâü’l-Hüsna” dendiğini, Allah’ın güzel isimlerinin sayısının 99 olduğunu bilir ve Allah’ın isimlerinden örnekler verir.” kazanımlarının gerçekleşme düzeyi.

4- Allah'a İman ünitesi ile ilgili gerçekleşen ve gerçekleşmeyen kazanımların değerlendirilmesi.

Böylece Allah’a iman ünite konuları ayrı ayrı incelenip ilgili kazanımlar ölçüldükten sonra analizleri yapılmıştır. Analizlerde tekrara düşülmemesi için Allah’a İman ünite konularının her biri için ayrı ayrı değil ünitenin tamamıyla ilgili toplu değerlendirme yapılması tercih edilmiştir.

1.1. Allah’ın Sıfatları

İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları Özel Öğretim Programı’na göre Allah’a İman ünitesindeki “Allah’ın Sıfatları” konusunun kazanımları şöyle sıralanmıştır:

- 1- Zati sıfatların, “Sadece Allah’a ait olan özellikler” olduğunu işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder.
- 2- Zati sıfatları sayar.
 - Vücut’un “Allah vardır ve varlığını devam ettirmekte hiçbir şeye muhtaç değildir.” olduğunu,
 - Kıdem’in “Allah’ın varlığının başlangıcı olmadığı”nı,
 - Beka’nın “Allah’ın varlığının sonu olmadığı”nı,
 - Vahdaniyet’in; “Allah birdir.” anlamına geldiğini,
 - Muhalefetünli’l-havadis’in; “Allah’ın sonradan olanlara benzemediği” anlamına geldiğini,
 - Kıyam binefsihi’nin; “Allah’ın varlığı kendindendir.” anlamına geldiğini işaretleyerek/yazıyla/ sözle ifade eder.
- 3- Subuti sıfatların, “Allah’ın zatında noksansız (sonsuz) olduğu, yarattığı insanlarda da kısmi (cüzi) olduğu”nu işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder.
- 4- Subuti sıfatları sayar.

- Hayat'ın; "Allah diridir. Her canlıya O hayat verir." olduğunu,
- İlim'in "bilmek anlamına geldiğini ve Allah'ın yerde ve gökte olan her şeyi bildiğini",
- Semi'nin; "işitmek anlamına geldiğini, Allah'ın yerde ve gökte olan her şeyi işittiğini, işitmek için herhangi bir araca ihtiyacı olmadığını",
- Basar'ın "Görmek anlamına geldiğini, Allah'ın kâinatta olan her şeyi gördüğünü",
- İrade'nin "dilemek anlamına geldiğini, Allah'ın dilediği şeyi yapmakta yardımcıya ihtiyacı bulunmadığını",
- Kudret'in "güç yetirmek anlamına geldiğini; Allah'ın her şeye kadir olduğunu",
- Kelam'ın "söylemek anlamına geldiğini, kelam için Allah'ın harfe, sese ve dile muhtaç olmadığını",
- Tekvin'in "yaratmak anlamına geldiğini ve Allah'tan başka yaratıcının bulunmadığını" işaretle/yazıyla/sözle ifade eder.

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'nda ayrıntısıyla açıklanan yukarıdaki kazanımlar doğrultusunda hazırlanıp uygulanan 12 haftalık ders planının ilk haftasında Allah'ın zati sıfatları, ikinci haftasında Allah'ın subuti sıfatları işlenmiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği Kur'an kursundaki öğretmenler ile yapılan müzakereden dolayı, Allah'ın sıfatları konusunun sınıf içinde daha önceden işlenilmediği bilinmekteydi. Bu farkındalıkla ilk defa işlenen Allah'ın zati ve subuti sıfatları, işitme engelli öğrencilerin çabuk unuttukları sık sık tecrübe edildiği için, mülakatlar başlamadan bir gün önce tekrar işlenmiştir. Öğrencilerin Allah'a İman ünitesindeki "Allah'ın Sıfatları" konusundaki kazanımları aşağıdaki cevap formu doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Tablo 5

Allah'ın Zati ve Subuti Sıfatları Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

Allah'ın zati sıfatları konu kazanımlarının derecelendirme anahtarı	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
	Allah'ın zati sıfatlarının tamamını Türkçe anlamlarıyla sayıp zati sıfatların Allah'a ait özellikler olduğunu işaret dili ile ifade eder.	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	Zati sıfatlardan en az iki tanesini, terimsel ifadesini ve Türkçe anlamı ile işaret dili ile ifade eder.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	Altı zati sıfattan en az iki tanesinin Türkçe anlamını (Allah vardır, Allah birdir vb. gibi) işaret dili ile ifade eder.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir	2
	Allah'ın zati sıfatları konusunda hiçbir şey hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1
Allah'ın subuti sıfatları konu kazanımlarının derecelendirme anahtarı	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
	Allah'ın subuti sıfatlarının tamamını sayıp kavramların Türkçe anlamını işaret dili ile ifade eder.	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	Subuti sıfatlardan en az üç tanesini, terimsel ifadesi ve Türkçe anlamı ile işaret dili ile ifade eder.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	Sekiz subuti sıfattan en az üç tanesinin Türkçe anlamını (Allah işitir, Allah bilir, Allah görür vb. gibi) işaret dili ile ifade eder.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.	2
	Allah'ın subuti sıfatları konusunda hiçbir şey hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

Mülakat formunda gerçekleştirilen sözlü sınavda öğrencilere yöneltilen; “Allah'ın zati sıfatları nelerdir?” (Zati sıfat kelimesi, parmak alfabesiyle gösterilmiştir.) Sorusuna hiçbir öğrenciden herhangi bir cevap gelmemiştir. Bu sebeple “Sadece Allah'a ait olan özellikler nelerdir?” diye tekrar tekrar açıklayarak sorulmuştur.

Öğrencilerden hiçbiri, Allah'ın zati sıfatlarının terimsel ifadelerinin tamamını sayıp açıklayamamıştır. Sadece Allah'ın sıfatları hakkında konu tekrarı yapıldığı gün kendisiyle mülakat gerçekleştirilen İE3, altı tane zati sıfat olduğunu ifade edip sadece “Vücut” sıfatını

açıklamıştır. İE3, önceden insan vücudu olarak; işaretini ve anlamını bildiği “vücut” kelimesini hatırlayabilmiş fakat zati sıfatlardan yeni öğrendikleri kavramları hatırlayamamıştır. Ayrıca verdiği cevapta zati ve subuti sıfatları karıştırdığı da görülmüştür.

“Altı tane, birincisi vücudu var. Allah var, Allah görüyor, Allah her yerde var. Allah duyuyor, her şeyi işitiyor, her yerde Allah var.” (İE3).

Yine konu tekrarının yapılmasının bir gün sonrasında İE9 ile gerçekleştirilen mülakatta diğer öğrencilere nispeten öğretim programında anlatılanlara en yakın açıklamanın geldiği görülmüştür:

“Allah tek, eşi benzeri yok. Allah yemek yemez, yüzü kimseye benzemez. Allah’ın çocukları yok, anne babası yok. Allah hiç kimseye benzemez.” (İE9).

Ders tekrarından iki gün sonra İE2 ve İE8 ile gerçekleştirilen mülakatta:

“Allah yaratır, her şeyi o yaratır, her şey Allah’a aittir.” (İE2)

“Allah bir, Allah tek, Allah’tan başka ilah yok... Allah peygamberlerine özel görev verdi, Allah Adem’i topraktan yarattı.” (İE8) diye cevaplar gelmiştir.

Sonraki günlerde gerçekleştirilen mülakatlarda Allah’ın zati sıfatları hakkında sorulan sorular karşısında diğer öğrenciler “biliyordum ama unuttum” veya “hatırlamıyorum” şeklinde cevaplar vermişlerdir. Sadece İE10 “Allah’ın zati sıfatlarını hiç duymadım.” demiştir.

Aslında bir konunun işlendiği gün veya ertesi gün, az çok açıklama yapan öğrencilerin, bir hafta veya bir ay sonra aynı konuyla ilgili ne kadar hatırlayıp ne cevap vereceği tahmin edilememektedir. Zira öğrencilerin hatırlama veya unutmalarına yönelik; konunun işlendiği gün, ertesi gün, bir hafta sonra ve bir ay sonra şeklinde zamansal bir kazanım gerçekleşme düzeyi araştırması yapılmamıştır. Fakat konunun anlatılmasından bir hafta sonra bile hiçbir şey ifade edemeyen öğrencilerin varlığından hareketle kısa bir zamanda unuttukları düşünülmüştür.

Öğrencilere Allah’ın zati sıfatlarının ardından subuti sıfatları (Subuti sıfat kelimesi, parmak alfabesiyle gösterilip) sorulmuştur:

“Allah’ın subuti sıfatları deyince aklınıza ne geliyor? Neler söylersiniz?”

Cevap olarak öğrencilerden hiçbirisi, sekiz subuti sıfatı terimsel olarak sayıp açıklayamamış, hatta bu terimlerden bir tanesini bile parmak alfabesiyle yazarak ifade

edememiştir. Üstelik Allah'ın zati sıfatları hakkındaki önceki soruda Allah'a ait özelliklere dair ilk hatırladıklarını ifade eden öğrenciler, bu soruda herhangi bir cevap verememiştir. Parmak alfabesi ile zati ve subuti sıfatlar ayrı ayrı yazılıp sorulduğu halde öğrencilerden bu iki grup sıfatın ayırımına dair bir cevap gelmemiştir. Önceki soruda Allah'ın zati sıfatları konusunda kısmi cevap veren öğrencilerin de bu iki grup sıfatı karıştırdıkları da gözlemlendiğinden dolayı işitme engelli öğrencilerin zihninde zati sıfat ile subuti sıfat ayrımı diye bir anlayışın gelişmediği düşünülmüştür.

Öğrencilerden Allah'ın subuti sıfatlarına ilişkin cevaplar gelmeyince onların “subuti sıfat” sorusu ile ne kastedildiğini anlamadıkları düşünülmüştür. Bu nedenle onlara, subuti sıfatları içeren “Allah her şeyi görür mü?”, “Allah her şeyi işitir mi?”, “Allah her şeyi bilir mi?”, “Allah'ın gücü her şeye yeter mi?”, “Seni kim yarattı?” gibi sorular yöneltilerek, öğrenciler düşünmeye teşvik edilmiş ve kendilerinden aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

“Allah yaratır, her şeyi o yaratır, her şey Allah'a aittir. Allah görür, kimse görmese de Allah her şeyi görür.” (İE2).

“Allah her şeyi görür, her şeyi işitir. Allah konuşur, vahiy verdi, Kur'an var. Allah çok güçlü, Allah korur.” (İE3).

“Allah çok güçlü. Allah dünyadayken bizi görür, her şeyi görür. Allah her şeyi işitiyor. Gizlice bir şey yapsak, kimsenin görmediği karanlıkta bir şey yapsak Allah bilir, Allah görür. Allah'ın kamerası var. Allah'ın melekleri kaydediyorlar bizim yaptıklarımızı.” (İE5).

“Allah topraktan yarattı. Allah Âdem ve Havva'yı topraktan yarattı. Allah her şeyi topraktan yarattı. Allah güçlü, Allah'a güvenmek lazım.” (İE7).

“Allah beni görür ama ben göremem, ahiret gününde göreceğim... Allah çok güçlü.” (İE8).

“Allah'ın her şeyi yapmaya gücü var. İnsanların her şeye gücü yetmez ama Allah'ın gücü yeter. Allah her şeyi görür, Allah küçük bir karıncayı bile görür. Allah her şeyi bilir, Allah her şeyi işitir.” (İE10).

“Başıma kötü bir iş gelirse Allah'tan yardım isterim, akrabalarımın bana yardımcı olmaya her zaman güçleri yetemez ama Allah'ın her şeye gücü yeter.” (İE12).

Görüldüğü gibi işitme engelliler, subuti sıfatlardan “İlim, Semi, Basar, Kudret, Kelam, Tekvin” gibi terimsel ifadeleri ifade edememişler, hatırlayamamışlar; ancak yönlendirme ile “Allah'ın bilmesi, görmesi, işitmesi, Allah'ın çok güçlü olması, Allah'ın yaratması, Allah'ın konuşması/vahiy göndermesi” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

İşitme engellilerin, Allah'ın zati sıfatlarının terimsel ifadelerini sayamadıkları gibi Allah'ın subuti sıfatlarını da ezberleyip sayamadıkları verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır. Fakat zati sıfatlara oranla subuti sıfatların anlamlarını içeren cevapları (kendilerine hatırlatma yapılırken) verebildikleri de görülmektedir. Zati sıfatlara kıyasla subuti sıfatların biraz daha anlaşılır olması; bu kavramların bilinenden bilinmeyene ilkesi çerçevesinde, insanlara da nispet edilen bilmek, görmek, işitmek, güçlü olmak vb. gibi özelliklerle anlatılmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Zati veya subuti sıfatların mahiyetini, işitme engellilerin zihinlerinde nasıl anlamlandırdıkları, nasıl tahayyül ettikleri aslında meçhuldür. Her ne kadar işaret dili kavramları aynı veya yakın anlamda algıladığımız varsayılsa da, mülakatlarda verdikleri cevaplarda kullandıkları bazı kavramların içeriğinin gerçekte onlar için ne anlama geldiği; özellikle soyut kavramlar söz konusu olduğu zaman çok da net anlaşılmamaktadır. İşitme engelli öğrencinin “Allah-u Ekber: Allah büyüktür” derken kullandığı “büyük” işareti, bir cismin büyüklüğünü gösterirken kullandığı işaretle aynıdır. Yine “Allah yücedir” derken kullandığı işaret, bir yapının yüksekliği için kullandığı işaretle aynıdır. Örneğin “Ağrı Dağı çok büyük ve yüksek bir dağdır.” derken gösterdiği işaretleri “Allah çok büyük ve yücedir” derken de aynı şekilde göstermektedir. Bu itibarla hem işiten bireyler hem de işitme engellilerin bir cisim için kullandıkları büyük ve yüksek tanımlaması somut anlam ifade ederken; Allah'ı tasvir için kullanıldığında, ortalama zekâ sahibi işiten birisi için soyut hale gelebileceği düşünülen “büyüklük ve yücelik” kavramlarının işitme engelliler açısından somut mu yoksa soyut mu anlamlandırıldığı çok da belirgin değildir. İşaret dili ile görselleştirdikleri bir kavramın onlar için aslında neyi ifade ettiği, uzun süredir onlarla vakit geçiren öğretmenleri tarafından bile bazen şaşkınlıkla karşılanmaktadır. Çünkü çok farklı bir kültür ve anlayış içerisinde zamanla gelişen bir dil olan işaret dilinde yerleşmiş bir işarete, ilk olarak nasıl bir anlam yükleyerek ortaya çıkardıkları, aslında onların zihin ve duygu dünyalarını da yansıtmaktadır. Örneğin; “günah” kavramını karşılayan işaret olarak işitme engelliler tarafından yaygın kullanılan “yumruk şeklindeki el ile kafaya vurma” işaretinin aslında ne anlama geldiği sorulduğunda, bir öğrenci (İE6), çocukluk yıllarında kendilerine “Kötü bir şey yaparsan Allah gökten taş atar” diye öğretildiğini ifade etmiştir. Bu tecrübeyi yaşayan işitme engellilerin zihninde, Allah'a dair; ilk

önce, gökyüzünde belli bir mekânda oturup hata yapan insanların kafasına taş atarak cezalandıran bir Tanrı imgesi oluştuğu düşünülebilir.

İşitme engellilerin zihinlerindeki Allah algısını anlamak için bazı katılımcılara “Allah'ın çocukları var mı?”, “Allah'ın cinsiyeti ne?”, "Allah'ın anne-babası var mı?”, “Eşi (karısı) var mı?” gibi sorular da sorulmuştur. Mülakat esnasında karşılaşılan ilginç cevaplar şu şekildedir:

İE1'in bu sorulara verdiği cevaplar ile arada geçen diyalog şöyledir:

“S- Allah'ın eşi var mı?

C- Allah bir, eşi var mı hiç bilmiyorum. Böyle bir şey öğrenmedim.

S- Peki annesi, babası var mı?

C- Annesi Hatice, Babası Hz. Muhammed.

S- Çocukları var mı?

C- 7 çocuğu var.”

İE1'e verdiği bilgilerin peygamber efendimizin hayatı ile ilgili olduğunu, karıştırdığını açıklayıp sorular tekrar sorulduğunda “Hiç bilmediğini, bu konularda bir şey öğrenmediğini,” ifade etmiştir. Ayrıca “Benim kafam çok karışık, psikolojik rahatsızlıklarım var. Bilsem bile çoğu şeyi unutuyorum.” şeklinde açıklama yapmıştır. Altı yıldır kursa devam eden İE1'in mülakat anında, içinde bulunduğu problemlerden dolayı soruları yanlış algıladığı varsayılsa bile, Allah hakkında çocuk veya eş sahibi olup olamayacağına dair bir soruda “Hiç bilmiyorum. Böyle bir şey öğrenmedim” diye cevap vermesi, geçmiş bilgileri ile anlamsal çağrışım yapamadığı, ayrıca soyut düşünme becerisinde problem olduğu kanısı uyandırmıştır. Bundan dolayı İE1'in zati sıfatlar konusunda kazanımlarının gerçekleşmediği düşünülmüştür.

“Allah'ın çocukları var mı?” sorusuna, İE7'nin “Evet var. Allah'ın çocuğu dünya. Allah dünyayı yarattı.” Diye cevap vermesi de benzetme yapmasından öte ondaki somut düşünce algısı olabileceği şeklinde değerlendirilebilir.

Yine verilen cevaplardan özellikle bir yıldır Kur'an kursuna devam eden İE5'e yöneltilen “Allah'ın cinsiyeti ne, kadın mı erkek mi?” sorusuna verdiği cevap da çok dikkat çekici olmuştur:

“Erkek olabilir mi? Allah çok büyük ve güçlü bir erkeğe benziyor mu acaba diye düşünüyorum, merak ediyorum.” (İE5).

Araştırma grubu belirlenirken Kur'an kursu eğitimine yeni başlayan (iki yıl ve daha az zamandır devam eden) öğrencilere araştırmaya katılmaları için teklif götürüldüğünde kendilerini yeterli hissetmediklerini söyleyip katılmak istememişlerdir. Sadece lise mezunu genç bir işitme engelli olan İE5 kabul etmiştir. Bu sebeple araştırma sorularından biri olan Kur'an kursuna devam sürelerine göre öğrencileri değerlendirmek sadece İE5 örneğinde gerçekleştirilmiştir. Diğer öğrencilerin kursa ilk başladıkları zaman nasıl düşündükleri bilinmemekle beraber, bir yıldır Kur'an kursuna devam eden İE5'in Allah'ın erkek olduğuna dair düşünce arz etmesi onun hala antropomorfik Tanrı algısına sahip olduğu ve soyut zekaya geçiş yapmadığı izlenimini uyandırmıştır. Her ne kadar Allah'ın sıfatları konusunda birtakım ezber cevaplar verse de İE5 için; özellikle Allah'ın zati sıfatları konusundaki kazanımın gerçekleşmediğini söylemek daha isabetli olacaktır.

Öğrencilerin “Allah'ın sıfatları” hakkında verdikleri ifadelerin sınırlı olmasının ardında yatan en önemli nedenin, bu kavramların soyut kavramlar olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü işitme yetersizliği olan bireylerin yaşları ilerledikçe soyut düşünme becerilerinde gecikmeler ve sınırlılıkların söz konusu olabildiği, bu durumun da işitme engelli bireylerdeki sınırlı işitsel girdiden dolayı dil ve iletişim becerilerinin yeterince gelişmemesinden kaynaklandığı (Sümer, Kargın ve Güldenoğlu, 2017: 421) bilinmektedir. Araştırmalarda işitme yetersizliği olan çocukların soyut zekâ ile ilişkili olan matematiksel işlem ve problem çözme becerilerinin akranlarına oranla daha düşük olduğu, dilsel eksiklik nedeniyle soyut kavramları anlamakta zorluk çektikleri (Kumaş ve Sümer, 2017: 8; Nunes, 2020: 181-183) belirtilmektedir. Dolayısıyla değişik yaş ve bilgi-kültür düzeyindeki işiten insanlar için bile bazen zorlayıcı olabilen din eğitimi alanındaki soyut kavramların öğreniminin, işitme engelliler açısından oldukça zor olduğu çalışmamızda da görülmüştür.

Uygulanan 12 haftalık öğretim programı sonunda 10 öğrencinin “Allah var, Allah tek ve Allah bir” şeklinde verdikleri cevaplar ile Allah'ın zati sıfatlarından “vücut ve vahdaniyet” terimlerini karşıladıkları kabul edilerek, Allah'ın zati sıfatlarına ilişkin kazanımlarının çok alt düzeyde gerçekleştiği kanısına varılmıştır. Bununla birlikte Allah'ın zati sıfatlarından “vücut ve vahdaniyet” kavramlarının en basit açıklamasını karşılayan “Allah var, Allah tek ve bir” şeklinde cevaplar vermelerinin onların bu gibi kavramların mahiyetini tam olarak kavradıkları anlamına gelmediği de düşünülmelidir. Zira okul öncesi küçük çocuklar bile kendilerine

ezberletilince bunları söyleyebilmektedir. Dolayısıyla derslerde anlatılan konulardan ezberleyebildiklerini, sorulunca hatırlayabildikleri kadarıyla cevaplandıkları düşünülmüştür. Ayrıca İE5'in Allah'ın erkek olabileceğine dair düşüncesinden hareketle antropomorfik Tanrı algısından dolayı zati sıfatlara ilişkin kazanımının gerçekleşmediği; aynı şekilde İE1'in de yukarıda ayrıntılı olarak açıklandığı gibi zati sıfatlar konusunda kazanımının gerçekleşmediği söylenebilir.

Tablo 6

“Allah’ın Zati Sıfatlarını Bilir.” Kazanımının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi:	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir												
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir												
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir		✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	✓				✓							

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'na göre Allah'ın Sıfatlarının terimsel ifadelerinin anlamlarıyla birlikte ifade edilmesinin kazanım olarak belirlenmiş olmasından dolayı, cevapların değerlendirilmesi bu açıdan yapılmıştır. Öğrenciler, Allah'ın subuti sıfatlarını terimsel ifadeleriyle sayamasalar da bir kısmını Türkçe karşılıklarıyla ifade edebilmeleri dolayısıyla; bütün öğrenciler için kazanımın alt düzeyde gerçekleştiği belirlenmiştir.

Tablo 7

“Allah’ın Subuti Sıfatlarını bilir.” Konu Kazanımının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir												
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir												
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.												

1.2. Allah’a İmanın Gereği

İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları Özel Öğretim Programı’na göre Allah’a İman ünitesi “Allah’a İmanın Gereği” konusunun kazanımları şöyle sıralanmıştır:

Allah’a inanmanın gereğini kavrar:

- Allah’ın sıfatlarına inanmanın, iman gereği olduğunu,
- Allah’ın bizleri, kendisine ibadet etmemiz için yaratmış olduğunu,
- İbadetin Allah’ı sevmenin ve O’na şükrün bir gereği olduğunu,
- Allah’ın insan ve kâinatı bir düzen içinde yaratmış olduğunu,
- Kâinattaki her varlığın bize Allah’ı anlattığını işaretleyici/yazıyla/sözle ifade eder

(<https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/489>).

Mülakat formunda gerçekleştirilen sözlü sınavda elde edilen bulgular, bu kazanımlarına göre oluşturulan aşağıdaki cevap formu doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Tablo 8

Allah’a İmanın Gereği Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

Allah’a İmanın Gereği Konu Kazanımının Derecelendirme Anahtarı	Seviye	Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	Puan
	Allah’ın sıfatları ile iman arasında bağ kurar; Allah’ın bizleri, kendisine ibadet etmemiz için yarattığını ve ibadetin Allah’ı sevmenin ve O’na şükrün bir gereği olduğunu; Allah’ın insan ve kâinatı bir düzen içinde yaratmış olduğunu ve kâinattaki her varlığın bize Allah’ı anlattığını işaret dili ile ifade eder.	Kazanım tam gerçekleşmiştir	4
	İman ile ibadetler ve Allah’ın yaratması arasında bağ kurar.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir	3
	İman ile namaz kılmak ve Kur’an okumak arasında bağ kurar.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir	2
	Allah’ın imanın gereği konusunda hiçbir şey ifade edemez, hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

Programda yer alan “Allah’a imanın gereğini kavrar” kazanımı ve alt kazanımların gerçekleşme düzeyini belirleyebilmek ve işitme engelli öğrencilerden daha kapsamlı cevaplar alabilmek amacıyla öğrencilere şu şekilde farklı sorular yöneltilmiştir:

- 1-Allah’a imanın önemi nedir?
- 2- Niçin Allah’a iman ediyorsun?
- 3- İman etmeseydin ne olurdu?
- 4- Başka bir işitme engelliye Allah’a imanı nasıl anlattırırın?

1- Allah’a İmanın Önemi

“Allah’a imanın gereğini kavrar” kazanımının gerçekleşme düzeyini belirleyebilmek amacıyla, öğrencilere öncelikli olarak “Allah’a iman etmek neden önemli?” veya “Sana göre Allah’a imanın önemi nedir?” şeklinde yöneltilen sorulara, çalışma grubundan şöyle cevaplar gelmiştir:

“Allah’a iman önemli. Kur’an önemli. Nasıl anlatacağımı bilmiyorum...” (İE1).

“Ben küçükken hep sabah akşam gök yüzüne bakıp düşünürdüm, sonra anladım Allah var. Gece gündüz, yıldızlar, güneş, yağmur yağıyor, su var. Bakınca, düşününce akılla Allah’ı bulursun... Allah’a inanmak lazım.” (İE2).

“Allah'a inandığım zaman, peygamberlere inandığım zaman Müslüman olurum. Allah'a inandım, Allah var. Allah'a güveniyorum, Allah'a iman ediyorum. Allah'a inanmazsam cehennemlik olurum. Allah'a inandığım zaman huzurlu oluyorum, Allah'a inanmanın faydası var.” (İE3).

“Allah'a inandığım için mutluyum. Allah'ı seviyorum. Kur'an okuyorum, çok şükür. Allah bir. Allah güçlü. Allah'a güvenmemiz lazım. Allah yağmur yağıdırıyor, Allah bize hep rızık veriyor. Allah'a şükürler olsun, Allah'a inanıyorum, Allah'ı seviyorum, kalbimde onun sevgisi var...” (İE7).

“Allah büyük. Ben Allah’ı seviyorum çünkü bana sağlık verdi, güç verdi. Evlendim, çocuklarım oldu...” (İE9).

“Önceden hiçbir şey bilmiyordum, ben bu konuları öğrendiğim zaman kendimi güvenli hissettim. Allah bizi yarattı, Allah'a inanmamız lazım. Allah beni güzel bir şekilde, mükemmel bir şekilde yarattığı için Allah'a şükrediyorum.” (İE10).

“Allah'a inandığım için rahatlarım, kafam huzurlu olur. Dünyada kıyamet koptuktan sonra ahirette her taraf kötü olduğu zaman Allah'a inandığım için ben cehennem kurtulurum.” (İE11).

Allah’a iman etmenin önemine dair öğrencilerden gelen cevaplarda; genellikle Allah’ın yaratması ve rızık-nimet vermesi; bunun karşılığında da Allah’ı sevmek ve O’na şükretmek gerektiğine dair ifadeler elde edilmiştir.

Öğretim programı boyunca “Allah korkusu” kavramına hiç değinilmediği ve kendileri tarafından gündeme getirildiği zamanlarda da onların yanlış algılarını revize etmek için, “sevgi ve rahmet” vurgusu yapıldığı halde; öğrencilerin zihinlerindeki Tanrı algılarının ve geçmiş yaşantılarındaki olumsuz tecrübelerinin tesiriyle İE3 ve İE11’in cehennem korkusu duygusunu yansıttıkları düşünülmektedir.

2- Allah’a iman etme sebepleri

İşitme engelli öğrencilere; Allah’a iman ünitesi işlenirken derste tahtaya yazılan “Allah’a iman ediyorum çünkü...” cümlesindeki boşluğu işaret dili anlatımıyla doldurma etkinliği yapıldığı hatırlatılıp aynı şekilde “Niçin iman ettikleri?” sorulmuştur. Elde edilen bulgular şöyledir:

“Allah bir, Allah var, her yerde... Allah rızkımızı veriyor, yağmur yağıdırıyor. Suyumuzu, her şeyimizi veriyor. Bu yüzden inanıyorum, şükrediyorum.” (İE3).

“Çünkü beni Allah yarattı, her şeyi Allah yarattı. Bana her şeyi Allah verdi. Allah tek birdir. Allah’a güçlü olduğu için, Allah’a güvendiğim için ona inandım.” (İE4).

“Allah beni çok güzel yaratmış. Allah'a imanı düşündüğüm zaman rahatlıyorum. Allah bana sürekli nimet veriyor çok şükür...” (İE5).

“Allah'a iman ediyorum, melekleri var, kitapları var, peygamberleri var, ahiret günü var. Rabbim yağmur veriyor, yağmurları görüyorum.” (İE6)

“Çünkü Allah büyük. Allah gökyüzünden suları yağıdırıyor, denizleri, çiçekleri, her şeyi Allah yarattı. Allah'a inanıyorum çünkü Allah bana güç verdi. Allah beni yarattı. Allah bana göz verdi. Allah beni görüyor ama ben onu görmüyorum. Allah çok güçlü.” (İE9).

“Çünkü Allah bizi yarattı, Allah'a inanmamız lazım. Allah beni güzel bir şekilde, mükemmel bir şekilde yarattığı için Allah'a inanıyorum... Allah bana cennette ev hediye edecek diye inanıyorum.” (İE10).

“Allah'ımı düşünüyorum, Allah çok büyük. Mesela toprağı kazdığımız zaman çok güzel kokular gelir ya, su içtiğimiz zamanki serinlik/rahatlık gibi, çiçekleri suladığımız zaman güzel kokular gelmesi gibi...” (İE11).

“Allah'a beni yarattığı için, bana vicdan verdiği için, gözlerimi ve ellerimi verdiği için şükrediyorum, Allah'a inanıyorum. Görüyorum, yürüyorum çok şükür. Allah beni sağlam yarattı çok şükür, inanmamız lazım. Allah değişik değişik meyveler yarattı, domatesi farklı yarattı, elmayı farklı yarattı. Domates de kırmızı elma da kırmızı ama biri tatlı biri tuzlu, tatları çok farklı. Allah farklı farklı yaratmış. Etrafımdaki renkli şeylere bakıyorum, çiçeklerin renkleri farklı farklı, çok güzel kokuyor. Çiçeklere bakıyorum, kokluyorum içim sıkıldığı zaman. İçim rahatlıyor.” (İE12).

Öğrencilerden İE1 psikolojik sıkıntılarıyla boğuştuğunu beyan edip niçin iman ettiğine dair herhangi bir açıklama yapamamıştır:

“Allah'a inanıyorum ama niye iman ettiğimi ne olduğunu açıklayamıyorum. Allah kalbimi açsın, zihnimi açsın inşallah.” (İE1).

Niçin Allah'a iman ettiğine dair en kısıtlı cevap Almanya'da kaynaştırma sınıfında eğitim gördüğünü ve derslerde hiçbir şey anlamadığını ifade eden İE8'den gelmiştir.

“Allah bir, Allah'tan başka ilah yok.” (İE8).

İE1 ve İE8 hariç diğer öğrencilerin, işitme duyusundan yoksun oldukları için diğer duyularından; özellikle de görme duyusu başta olmak üzere, tatma ve koklama duyularından faydalanarak Allah'a iman konusunda açıklama yaptıkları; bir başka açıdan da kendilerine verilen nimetlerin farkındalığıyla şükür duygusuyla cevap verdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca “Allah bir, Allah var, Allah her yerde, Allah bizi yarattı vb.” cevapları; Allah'ın sıfatları konusu işlendiği için öğrendikleri veya çocukluktan itibaren kendilerine ezberletilen ifadeleri sıraladıkları şeklinde değerlendirilebilir. Aslında ortalama bir zeka ve eğitim-kültür seviyesindeki bir çok yetişkinin de bu soruya benzer cevaplar verebileceği düşünülebilir.

3- Allah'a İman Etmeme Durumunda Ne Olacağına Dair İfadeleri

Allah'a imanının önemine ve niçin iman ettiklerine dair alınan cevaplar yeterli görülmeyince, onların dikkatlerini çekmek için “Allah'a inanmasalardı ne olacağına” dair ters soru sorulmuş; bu konudaki duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgular şöyledir:

“Allah'ı iman etmeseydik yerin dibine batardık. Allah'a iman edince kalbin rahatlıyor, Allah şifa veriyor. Allah'a inanmayınca kalbin daralıyor, bunalıyorsun Allah'tan uzaklaşıyorsun. İnanmayanlar Allahtan uzaklaşır.” (İE2).

“Allah'a inanmazsam içimde sıkıntı olur. Allah'a inandığım zaman huzurlu oluyorum, Allah'a inanmanın faydası var. Müslüman olmak lazım. Allah'a inanmasaydım imansız olurum. Sapık/kafir olurum.” (İE3). (İşaret dilinde kafir ve sapık işareti aynı işaretle gösterilmektedir.)

“Allah'a iman etmeseydim Müslüman olmazdım, küfür (kötü söz anlamında kullandı) etmeye devam ederdim, günah işlemeye devam ederdim, cehenneme girerdim, şükürler olsun ki Allah'a iman ediyorum.” (İE5).

“Allah'a inanmak lazım. Mutlu olmak için Müslüman olmak lazım... Allah'a inanmayan kimselerin kuvveti zayıf olur, Corona olur, hasta olur. Öldükten sonra ahiret günü için kurtulmak için Allah'a sığınmak lazım.” (İE9).

“İnanmamak olmaz, Allah kaydediyor. Korkuyorum, doğru-düzgün olmak lazım. Allah'ı severim ama önemli olan Allah'tan korkmak, öldükten sonra kabir var cehennemden korkuyorum çok tehlikeli. Oraya günahsız, temiz gitmek lazım.” (İE11).

Burada işitme engellilerin dini konulardaki öğrenmelerinin ilk kez nasıl gerçekleştiğinin etkisi dikkati celbetmektedir. Hiç işitmeyen veya ileri düzeyde işitme kaybı olanlar, bilgiye ulaşma noktasında en dezavantajlı kişilerdir. Diğer bireyler gibi herhangi bir yazılı kaynaktan merak ettikleri bir konuda araştırmak, okuduklarını anlamak ve yorumlamak konusunda ciddi sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu yüzden ihtiyaçları olan doğru bilgiyi kendi başlarına araştırıp öğrenme imkanları çok düşüktür. Bütün bunların sonucu olarak kendilerine işaret diliyle anlatan aile bireyinin veya öğreticinin din anlayışı, bilgi düzeyi neyse; çoğu zaman onu benimsemektedirler. Bu sebeple de zaman içerisinde pekiştirdikleri yanlış bilgilerinin revize edilmesinin oldukça zorlaştığı anlaşılmaktadır. Zira kendilerine derslerde hiç anlatılmadığı halde; ilk öğrenmelerinin etkisinden kolay kolay çıkamadıkları, Allah korkusu gibi duygularını mülakatlarda gün yüzüne çıkarmalarından anlaşılmaktadır. Bu duruma araştırmanın devamında da değinilecektir.

4- Allah’a İmanı Başka Bir İşitme Engelliye Anlatma İfadeleri

“Allah’a İmanın Gereği” konusunda daha kapsamlı bulgulara ulaşabilmek amaçlandığı için “işitme engelli birinin başka bir işitme engelliye bildiklerini daha iyi ifade edebileceği” kanısıyla; mülakatlar esnasında öğrencilere “işitme engelli bir arkadaşına Allah’a imanı nasıl anlattırın?” şeklinde sorulmuştur. Öğrencilerin başka bir işitme engelliye anlatımlarında, kendilerini daha iyi ifade edebildikleri, daha kapsamlı cevaplar verebildikleri görülmüştür. Ayrıca bu soruya, öğrencilerin çoğunun kendi önemsedikleri açıdan, ilk öğrenme tecrübelerinden veya dünya hayatına yönelik çeşitli istek ve sıkıntılarından hareketle cevap verdikleri görülmüştür:

“Allah’a inanmadığını söyleyen tanıdığım biri, sıkıntısı olduğu zaman mesela bir cenazede ağlayarak Allah’a dua ediyor, o zaman diyorum ki “Hani Allah yoktu, ama şimdi dua ediyorsun, Allah varmış demek ki... Böyle birine destek olmak lazım. Ona derim ki “Allah sana eline güç vermezse bir bardak çayını bile içemezsin. Su içerken “Besmele ile içmelisin, bitirince elhamdülillah demelisin. Ben zaten hep böyle anlatıyorum.” (İE2).

İE2’nin bu ifadesinin kendi hayat tecrübesinden elde ettiği farkındalıktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü kas hastalığı nedeniyle yatalak olan bir oğlu bulunmaktadır. Oğlunun hastalığı ilerlediği için namaz kılamadığını ama dua ettiğini; kendisinin de Allah’a imanı sayesinde yaşadığı durumlara sabredebildiğini ifade etmiştir. Burada İE2’nin anlamsal çağrışım yapabildiği; öğrendiklerini önceki öğrenmeleriyle, kendi yaşamıyla ilişkilendirdiği görülmüştür. İE2’nin çocukluk yılları da dahil olmak üzere yaşadığı bütün olumsuzluklara rağmen olaylara bakışı, anlayışı ve kavrayışı ile diğer öğrencilerden farklı olduğu dikkat çekmiştir.

“Allah bizi yarattı. Allah biz öldükten sonra bizi tekrar diriltecek. Allah ahirette diriltecek. Allah bize sınav için iki yol verdi. Biz doğru yoldan çıkarsak cehenneme düşeriz, yanarız... Allah her şeyi görür, Allah her şey işitir. Allah çok güçlü, Allah korur...” (İE3). İE3’e, işitme engelli dayısı tarafından ilk olarak cehennem-cennet kavramları anlatıldığı bildirildiği için verdiği cevapta bu ilk öğrenme tecrübesinin etkisi hissedilmektedir.

“Allah'a inanman lazım, peygambere inanman lazım. Müslüman olmak çok güzel. Ben sana Allah'ı öğreteyim, Allah'a inanmak çok faydalı. Kur'an'ı öğrenmek çok faydalı. Kur'an'ı öğrendiğin zaman Allah'a inandığın zaman çok güzel Müslüman olursun. Sen de gel Müslüman ol, Allah'a imanı anlatacağım sana, Allah bir. Allah'tan başka ilah yok. Allah bize vahiy gönderdi.” (İE11).

“Allah sana göz verdi, el verdi, Allah sana sağlık verdi. Sen yürüyemezsen ne yapardın? Allah'a inanman lazım derim. Ben ona anlatırım ama işitme engellilerin çoğu saçmalıyor... Allah'a inanmayan çok var, çok cahiller, inanmıyorlar maalesef... İşitme engelli arkadaşlarıma Kur'an öğretmek istiyorum, zor diyorlar, hep kaçıyorlar, istemiyorlar.” (İE12). Burada İE11 gibi İE12’in de kendilerince çok önemsedikleri Kur’an öğrenimi ile Allah’a iman arasında bağ kurarak cevap verdikleri görülmüştür. Yine bu soruya oldukça uzun açıklamalar getiren İE5’in, özellikle namaz ile iman arasında kendince bir bağ kurduğu görülmektedir:

“İnanmamak olmaz, Allah'tan korkmak lazım. Ben Allah'ı seviyorum, senin Müslüman olman lazım, sen namaz kılmıyorsun, Allah'a inanmıyorsun. Ben sana karışmıyorum, Allah'a inanmayanlarda namaz yok. Yanlış yolda olursan cehenneme girersin, doğru yolu seçmen lazım. Allah'a inanmamız lazım çünkü Allah hepimizi yarattı, dünyayı yarattı. Dünya hayatı bir sınav. Mutluluk, üzüntü, gözyaşı dünyada her şey var, dünyada misafiriz. Biz öldükten sonra cenneti istiyoruz, Müslüman olmamız lazım... Allah'a çok güzel Allah'a inanman lazım, sabırla yavaş yavaş öğrenmen lazım. Allah seni her zaman görür ben göremem.” (İE5).

“Ben Allah'ı biliyorum, o kişiye yardımcı olurum. Allah seni seviyor, Allah sana yardımcı oluyor... Allah'a şükretmen lazım. Sevap işlemen lazım, Allah'ı bilmen lazım. Allah bir. Allah güçlü. Allah'a güvenmemiz lazım. Allah yağmur yağıdırıyor, Allah bize hep rızık veriyor. Allah'a şükürler olsun, Allah'a inanıyorum Allah'ı seviyorum, kalbimde onun sevgisi var...” (İE7).

“Allah var. İnanmak lazım. Allah vahiy gönderdi, öğrenmemiz lazım. Kur'an kurslarına gidip bunları öğrenmemiz lazım. Namaz kılmamız, oruç tutmamız lazım” (İE8).

“Allah seni çok güzel yarattı, Allah sana güç verdi, Allah senin yürümen için ayaklar verdi. Allah sana göz vermeseydi sen nasıl görürdün? Allah sana nimetler veriyor, senin de ihtiyaç sahibi olanlara, fakir olanlara, yaşlı olanlara yardımcı olman lazım, hayvanlara yardımcı olman lazım. Müslüman olman lazım derim. Ona yardımcı olurum, anlatmaya çalışırım, anlaması için tekrar tekrar anlatırım.” (İE9).

“Allah'ın 99 ismini öğrenip onlarla amel edince, inşallah öldükten sonra cennete gideceğini öğrettirdim. Ona derim ki Allah'a inanman lazım çünkü cenneti kazanmak gerekiyor, cenneti kazanmak için Allah'ın emirlerine uymak, namaz kılmak, kapanman lazım...” (İE10).

Yukarıdaki cevaplara nispeten bu konuda İE1 ve İE4 gibi pek bir açıklama yapamayan öğrenciler de olmuştur.

“Allah bir, Allah var... Anladım ama nasıl anlatacağımı bilmiyorum, üzgünüm.” (İE1).

“Allah bir. Seni, beni Allah yarattı.” (İE4).

Sonuç olarak “Allah’a İmanın Gereği” konusunda, ulaşılması beklenen kazanımlar olan “Allah’a inanmanın gereğini kavrar, Allah’ın sıfatlarına inanmanın, imanın gereği olduğunu, Allah’ın bizleri, kendisine ibadet etmemiz için yaratmış olduğunu, ibadetin Allah’ı sevmenin

ve O’na şükrün bir gereği olduğunu, Allah’ın insan ve kâinatı bir düzen içinde yaratmış olduğunu, kâinattaki her varlığın bize Allah’ı anlattığını işaretle/yazıyla/sözle ifade eder.” kazanımlarının gerçekleşme düzeyi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9

Allah’a İmanın Gereği Konu Kazanımının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın gerçekleşme düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir												
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir		✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir	✓			✓								
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.												

1.3. Esmâü’l-Hüsna (Allah’ın Güzel İsimleri)

İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları Özel Öğretim Programına göre Esmâü’l-Hüsna (Allah’ın Güzel İsimleri) ile ilgili kazanımlar şöyle sıralanmıştır.

- 1- Allah’ın en güzel isimlerine “Esmâü’l-Hüsna” dendiğini bilir.
- 2- Allah’ın güzel isimlerinin sayısının 99 olduğunu bilir.
- 3 Allah’ın isimlerinden (Esmâü’l-Hüsna) örnekler verir.
 - Allah’ın “Tüm isimleri kendinde toplayan, isimlerin Sultanı”,
 - Er-Rahman’ın, “Dünya’daki bütün yaratılmışlara merhamet eden”,
 - Er-Rahim’in, “Ahirette sadece mü’minlere merhamet eden”,
 - El-Azim’in, “Çok yüce”,
 - El-Kadir’in, “Dilediğini yapan”,
 - El-Gaffar’ın, “Çok mağfiret eden”,
 - El-Kahhar’ın, “Her şeye hâkim ve galip olan”,
 - Er-Rezzak’ın, “Rızık veren”,

- Mâlikü'l-Mülk'ün, “Her varlığın sahibi”,

-El-Adl'in, “Mutlak adil olan” olduğunu işaretleye/yazıyla/sözle ifade eder.

(<https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/489>)

Bu kazanımlar doğrultusunda planlanıp öğretim programının 4. haftasında işlenen Esmâü'l-Hüsna konusuna, El-Melik, El-Kudüs, Es-Salam, El-Fettah isimleri de ilave edilerek ders işlenmiştir. Öğrencilerin mülakatlarda verdikleri cevaplarından elde edilen bulgular; Esmâü'l-Hüsna konusunun kazanımlarına göre oluşturulan aşağıdaki cevap formu doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Tablo 10

Esmâü'l-Hüsna Konusu ile İlgili Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

Esmâü'l-Hüsna konu kazanımlarının derecelendirme anahtarı	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
	Allah'ın en güzel isimlerine “Esmâü'l-Hüsna” dendiğini ve sayısının 99 olduğunu işaret dili ile ifade eder. Allah'ın isimlerinden en az 7 tanesini işaret dili ile ifade eder.	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	Esmâü'l-Hüsna'nın sayısının 99 olduğunu işaret dili ile ifade eder. Derste işlenen isimlerden en az dört tanesini işaret dili ile ifade eder.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	Esmâü'l-Hüsna'nın sayısının 99 olduğunu işaret dili ile ifade eder. Allah'ın isimlerinden en az iki tane (Besmelede geçen Rahman ve Rahim) isimlerini işaret dili ile ifade eder.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.	2
	Esmâü'l-Hüsna konusunda hiçbir şey ifade edemez, hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

Mülakatlarda öğrencilerin bir kısmı Allah'ın isimlerini, Esmâü'l-Hüsna tamlamasıyla ifade edemeseler de istisnasız bütün katılımcılar, Allah'ın isimlerine “en güzel isim” dendiğini ve sayısının 99 olduğunu işaret dili ile ifade etmişlerdir. Bütün öğrenciler Esmâü'l-Hüsna ile ilgili en az bir veya daha fazla örnek verebilmiştir. Bazı öğrencilerin derste işlenen esmalardan daha farklı esmaları da saydıkları görülmüştür. Zaten İE5 dışında bütün öğrencilerin beş yıl ve üzeri bir süredir kursa devam ettikleri bilindiği için geçmişte Esmâü'l-Hüsna konusunun

işlendiği düşünülmüş, derste birlikte işlenen esmalardan farklı esmaları saymaları da kazanım olarak kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular şöyledir:

“Allah’ın 99 ismi vardır. Ya Allah, Ya Rahman, Ya Rahim, Ya Melik, Ya Kuddüs, Ya selam, Ya Aziz.” (İE2).

“Allah'ın 99 ismi var: Allah, er Rahman, er Rahim, es-Sabur, el Cebbar, es Selam, el Fettah... Rahman: Besmelede var, Allah rahmandır. Allah'ta merhamet var, çok şükrediyorum.” (İE3).

“Allah’ın 99 ismi var. Allah, Rahman... Unuttum, hatırlamıyorum. Kan düşüklüğü hastalığım olduğu için bende unutkanlık var.” (İE4).

“Allah’ın 99 ismi var. Allah, Rahman, Halim, Selam... Rahman: Allah çok merhametli, merhamet sahibi demek.” (İE7).

“Allah'ın isimleri 99 tane. Allah, Rahman, Rahim, Melik, Selam, Kuddüs... Rahman: Bismelenin içinde var, Allah'ın rahman ve rahim adı var.” (İE9).

“Allah Celle Celalühü, Er-Rahman, Er Rahim, El Melik, El Kuddüs, El Mümin, El Müheymin, El Aziz, Es Selam, El Fettah. Allah'ın 99 ismi var... Er Rahman: Allah'ın merhametli olması demek” (İE10).

“Allah'ın 99 ismi var. Allah, Rahman, Rahim, Melik, Kudüs, Selam, Müheymin, Mümin.” (İE11).

“Allah'ın 99 ismi var. Allah, rahman, Allah'tan başka ilah yoktur, isimlerini şimdi unuttum.” (İE12).

“Allah, Rahman, Rahim, Selam, Kebir... Namazda tövbe estağfurullah diyoruz...” (İE5).

Mülakatlarda üç öğrenci, Esmâ-i Hüsnâ örnekleri verirken, Allah’ın isimlerini peygamber isimleri ile karıştırıp peygamber isimleri saymaya devam etmiştir. Kendilerine uyarı ve hatırlatma yapıldıktan sonra iki öğrencinin cevaplarını düzelttiği; üçüncü öğrencinin ise alakasız bir açıklama yaptığı görülmüştür.

“Allah bir, Allah tek. Hz. Muhammed, Âdem peygamber...” diye isimleri karıştıran İE1’e, Peygamberlerin isimlerini saydığı yönünde ikazda bulunulduktan sonra tekrar Allah’ın isimlerini sorduğumuzda şöyle cevap vermiştir:

“Evet şimdi Allah’ın “Fettah” ismini hatırladım. Ben fettah zikrini çok çekerim. Allah Rahman, Allah Rahim. Evet hatırladım, Azim ismi de var.” (İE1). Aslında İE1, Esmâü’l- Hüsnâ ile ilgili kavramların Türkçe anlamlarına dair yukarıda görüldüğü gibi bazı açıklamalarda bulunmuştur. Fakat kendisine ilk sorulduğunda yanlış cevap vermiştir. İE1’in psikolojik problemlerinden dolayı ilaç kullandığı bilindiği için; öğrenme ve öğrendiklerini hatırlama sürecinde arkadaşlarına nazaran daha dezavantajlı olduğu düşünülmektedir.

Yine İE6 da aynı şekilde karıştırarak cevap vermiştir: “Allah’ın isimleri, 99 tane ismi var, çok ismi var. Vehhap ismi vardı, Rezzak ismi var. İsimlerin başını “Ya” koyup isimleri söylüyoruz. Yusuf peygamber var Yakup peygamber var... Peygamber efendimizin de değişik isimleri var: Mustafa, Mahmut, Ahmet...” İE6’yı Allah’ın isimlerini peygamber isimleri ile karıştırdığına dair uyarıp tekrar sorduğumuzda ise, “Allah’ın 99 ismi var. Kur'an-ı Kerim’de şifa için ya şafi, ya Metin ismi var, okurum, hiç sıkılmam. İnternette Allah’ın bir ismini seçerim okurum, surelerden okurum.” diye cevap vermiştir.

Aynı karışıklığa İE8’de de rastlanmıştır: “Allah’ın isimleri var. Allah’ın 99 ismi var. Allah, Melik, Musa...” (İE8). Aynı şekilde uyarıp kendisine Allah’ın isimleri tekrar sorulduğunda, “Kur'an okumak, Allah'a saygılı olmak, büyükanne büyükbaba gibi yaşlılara karşı şefkat göstermek, Allah'a sığınmak besmele okumak.” Şeklinde çok farklı-alakasız bir cevap vermiştir. Ayrıca görüşmenin devamında Fatiha suresinin anlamı sorulduğunda, Allah’ın Rahman ve Rahim olduğunu söyleyen İE8, Allah’ın isimlerinden örnek vermesi istenince Fatiha’nın anlamından çağrışım yapıp bu soruya cevap veremediği fark edilmiştir. İE8’in Almanya’da kaynaştırma sınıfında eğitim aldığı açıklanmıştı. Onun hem yabancı bir ülkede yabancı kültürde çocukluk yıllarını geçirmesinden dolayı olsa gerek anlama ve kavramasında daha çok problem yaşadığı kanaatine varılmıştır.

İşitme engelli öğrencilerde karşılaşılan bu tür karıştırma durumunun, yani sorulara ilişkisiz cevap verme durumunun, duyuşal bellekten kısa süreli belleğe aktarımdan kaynaklanan bir sıkıntıdan mı, yoksa bellekte anlamaya hizmet edecek kelime, kavram ve anlam kısıtlılığından mı kaynaklandığı noktasında; bundan dolayı da bildiklerini ifade edemedikleri ve karıştırdıklarına dair kesin bir yargıya varılamamıştır.

İşitme engelli öğrencilerden Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili kavramların Türkçe anlamları hakkında çok fazla açıklayıcı cevap gelmemiştir. Sadece Rahman ve Rahim kavramlarını çoğunlukla kolayca ifade edebildikleri görülmüştür. Zaten cevap formu oluşturulurken öğrencilerin, en azından, her gün derse başlarken çekilen “Besmele”deki, Rahman ve Rahim isimlerinin anlamını bilmeleri beklenerek; kazanımın alt düzeyde gerçekleşmesi ölçütü olarak belirlenmiştir. Fakat bu isimlerin anlamlarının onların zihinlerinde neye tekabül ettiği; bu kavramların nasıl anlamlandırıldığı çok da net değildir. Çünkü şekilsel olarak işaret dilinde “Rahman” ve “Merhamet” kavramlarının ikisi aynı işaretle ve yine “Rahim” ve “Acımak” kavramının ikisi de aynı işaretle gösterilmektedir. Zaten bu durumla ilgili açıklamalara; işaret dilinin kapsam ve sınırlılıklarına araştırmamızın giriş ve 1. bölümünde de değinilmiştir. Bu doğrultuda Rahman ve Rahim kavramlarına işitme engellilerin aslında sınırlı bir anlam yükledikleri ve yeterli açıklama yapamadıkları düşünülmüştür.

Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili kavramların Türkçe anlamları hakkında işitme engelli öğrenciler, çok fazla açıklayıcı cevaplar veremese de, sayısının 99 olduğunu işaret dili ile ifade edebilmeleri ve derste işlenen esmadan bir kısmını sayabilmeleri itibarıyla; kazanımın gerçekleştiği düşünülmüş, gerçekleşme düzeyi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11

Esmâü'l- Hüsnâ (Allah'ın Güzel İsimleri) ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir		✓	✓		✓				✓	✓	✓	✓
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir	✓					✓	✓					
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir				✓				✓				
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.												

1.4. Allaha İman Ünitesi ile İlgili Gerçekleşen ve Gerçekleşmeyen Kazanımların Değerlendirilmesi

Allah’a iman ünitesi içeriğinde Esmâü’l-Hüsna konusu hariç, diğer konuların kazanımlarının çoğunlukla beklenen düzeyde olmadığı saptanmıştır. Özellikle Allah’ın zati ve subuti sıfatları ile ilgili kazanımlarının çok alt düzeyde gerçekleştiği görülmüştür. Çalışma grubundaki öğrencilerden her birinin ünite konularının kazanımlarına göre ayrı ayrı aldıkları puanlar ve toplu değerlendirilmesi tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12

Allah’a İman Ünitesiyle İlgili Değerlendirme Puanları

Öğrenci	1.Allah’ ın zati sıfatlarını bilir.	2. Allah’ ın subuti sıfatlarını bilir.	4. Allah’ a iman gereğini kavrar.	5. Esmâü’ l-Hüsna sayısının 99 olduğunu bilir ve bunlardan örnekler verir.	Ortalama	Ünite Kazanımlarının Değerlendirmesi
İE1	1	2	2	3	2	Alt düzeyde gerçekleşmiştir
İE2	2	2	3	4	2,75	Orta düzeye yakın gerçekleşmiştir.
İE3	2	2	3	4	2,75	Orta düzeye yakın gerçekleşmiştir.
İE4	2	2	2	2	2	Alt düzeyde gerçekleşmiştir.
İE5	1	2	3	4	2,5	Alt ile orta düzey arasında gerçekleşmiştir.
İE6	2	2	3	3	2,5	Alt ile orta düzey arasında gerçekleşmiştir.
İE7	2	2	3	3	2,5	Alt ile orta düzey arasında gerçekleşmiştir.
İE8	2	2	3	2	2,25	Alt düzeye yakı gerçekleşmiştir.
İE9	2	2	3	4	2,75	Orta düzeye yakın gerçekleşmiştir.
İE10	2	2	3	4	2,75	Orta düzeye yakın gerçekleşmiştir.
İE11	2	2	3	4	2,75	Orta düzeye yakın gerçekleşmiştir.
İE12	2	2	3	4	2,75	Orta düzeye yakın gerçekleşmiştir.

Kazanımların istenen düzeyde gerçekleşmemesi sorununun kaynağını daha geniş bir perspektiften incelemek amacıyla; her ne kadar işitme engellilerin dini gelişimini kuramsallaştırmış bir araştırmaya ulaşılamasa da, genel anlamda dini gelişim kuramcılarının çalışmaları ile dil ve zihin kuramcılarının araştırmaları incelenmiştir

Tüm dünyada dinî gelişim teorileri alanında yapılan araştırmalara bakıldığında, bunların genelini Piaget'nin bilişsel evre teorisinden doğrudan veya dolaylı olarak etkilendiğini söylemek mümkündür. Bireyin gelişiminde bilişsel gelişim, her şeyin merkezi olarak görülebilecek bir konumda olduğu için pek çok kuramcı dini gelişimi bilişsel gelişim basamaklarından ilham alarak açıklama yoluna gitmişlerdir. Bu yüzden Piaget'nin ileri sürdüğü bilişsel gelişim teorisi; Elkind, Goldman gibi kuramcılar tarafından oluşturulan dinî gelişim çalışmalarını etkilemiştir. Dinî gelişimle ilgili teorilerin büyük çoğunluğunda bilişsel temaların ağırlıklı olması, beraberinde diğer unsurları önemsiz görme eğiliminden kaynaklanan problemleri getirmiştir. Zira her ne kadar dinî gelişim teorileri, bilişsel gelişim üzerine kurgulansa da; bilişsel açıdan gelişmiş olmak, dini açıdan gelişmişliği zorunlu kılmamaktadır. Bu yüzden, dinî gelişimin diğer gelişim alanlarından bağımsız olmadığını, diğer alanlarla paralel ilerleyen bir süreç olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda dinî gelişim konusunda yapılan araştırmalar, genellikle çocukların ilk dönemlerde, dinî kavramların ifade ettikleri manaları anlayamadıkları, bir noktadan başlayarak son derece benmerkezci bir din anlayışına doğru gittiklerini, oradan somut algılarla sınırlı bir din anlayışına, son olarak da daha karmaşık ve soyut bir dindarlığa doğru yol aldıklarını ortaya koymuştur (Karaca, 2007: 292-295).

Piaget'in bilişsel gelişim teorisinden hareketle dinî gelişim çalışmalarını geliştiren Goldman; onun 12 yaş olarak belirlediği soyut zekaya geçiş sınırını, bireyin soyut dinî düşünce aşamasını, takriben 13-14 yaşları olarak belirtmiştir. Goldman'ın kuramında soyut düşünceye geçiş Piaget'in kuramından farklı olarak bir iki yıl gecikmelidir. Goldman'a göre bu gecikmenin ilk sebebi din dilindeki sembolleri ve metaforları anlayabilecek bilişsel olgunluğa ulaşılmasının gerekliliğidir. İkincisi ise çocuğun din eğitimi sürecinde özellikle kapasitesini aşan bir şekilde zamansız ve gereksiz bilgi yüklenmesinin; onun anlayamayacağı bu içeriği yanlış veya yüzeysel kodlayacağı, dolayısıyla çocuklukta yüzeysel anlamı hakiki anlam olarak öğrenemediği için ilerleyen yaşlarında sadece bununla yetinme eğilimi gösterebileceğidir. Bu durum da çocuğun ilerleyen yaşlarında, hem dini kabulünde hem de bilişsel gelişiminde olumsuz etkilere sebep olabilmektedir. Goldman'a göre her birey sırasıyla; sezgisel, birinci geçiş aşaması, somut dinî düşünce, ikinci geçiş aşaması ve soyut dinî düşünce şeklinde beş ayrı gelişim dönemini takip ederek dinî gelişim sürecini tamamlar (Atik, 2016: 26). Ancak

unutulmamalıdır ki bu süreçler herkes için her zaman aynı hızda ilerlememekte ve tamamlanmamaktadır. Üstelik bireyin içinde bulunduğu çevre ve aldığı eğitimler, bireyin dinî gelişim süreçlerini doğrudan etkileyerek bireyi inanç konusunda belli bir noktaya taşımaktadır. Goldman, teorisinde gelişim dönemlerine uygun bir yaklaşımla din eğitimi vermenin bireyin dinî gelişimini destekleyeceğini savunmaktadır. Bu anlamda işitme engelli bireylere doğru ve etkili bilgi vermek için onların dinî gelişim süreçlerinin bilinmesinin ne kadar elzem olduğu anlaşılmaktadır.

Din eğitimi-öğretimindeki soyut kavramları doğru algılayabileceği yaşın; soyut düşünmeye geçiş olarak Piaget'in 12, Goldman'ın 13-14 yaşları olarak belirlediği bu sınıрын; farklı düzeyde duyu kayıpları olan işitme engelliler için kaç yaşına tekabül ettiğine dair bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Fakat çalışma grubundaki birçok öğrencinin ileri yaşlarda dinî konularda farkındalıklarının başladığı, 15-16 yaşlarından sonra dinî konuları merak etmeye başladıkları yönündeki ifadelerinden ve 27 yaşındaki İE5'in "Allah erkek olabilir mi acaba?" şeklindeki sorusundan hareketle soyut zekaya geçiş yaşlarının daha geç olabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda soyut düşünme becerilerinin normal insanlara göre çok daha geç olgunlaştığı söylenebilir.

Çalışma grubunun en genci olan ve bir yıldır kursa devam eden İE5, Kur'an kursu öğreticileri tarafından öğrenme noktasında sınıf arkadaşlarından daha başarılı olarak ifade edilmiştir. Fakat onun da birçok arkadaşı gibi daha önceden ezberlediklerini çabuk unuttuğu, bildiklerini çok fazla karıştırdığı görülmüştür. Üstelik İE5'in bir yıllık bir öğretim sürecinin ardından hâlâ antropomorfik Tanrı algısına sahip olduğunu çağrıştıran ifadeleri, bir-iki kez işlenmekle Allah'ın sıfatları gibi soyut kavramlar içeren konuların kazanımının gerçekleşmeyeceğini düşündürmüştür.

Yine öğrencilerin "Allah" ve "iman" kavramları hakkında verdikleri ifadelerin sınırlı olmasının ardında yatan en önemli nedenin, bu kavramların soyut kavramlar olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü işitme yetersizliği olan bireylerin yaşları ilerledikçe soyut düşünme becerilerinde gecikmelerin ve sınırlılıkların söz konusu olabildiği, bu durumun da işitme engelli bireylerdeki sınırlı işitsel girdiden dolayı dil ve iletişim becerilerinin yeterince gelişmemesinden kaynaklandığı (Sümer, Kargın ve Güldenoğlu, 2017: 422) bilinmektedir. Bu araştırmada elde edilen bulgular; işitme yetersizliği olan çocukların soyut zeka ile ilişkili olan matematiksel işlem ve problem çözme gibi becerilerinin akranlarına oranla daha düşük olduğu ve dilsel eksiklik nedeniyle soyut kavramları anlamakta zorluk çektikleri (Kumaş ve Sümer,

2017: 8; Nunes, 2020: 181-183) bulgularıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla değişik yaş ve bilgi-kültür düzeyindeki işiten insanlar için bile bazen zorlayıcı olabilen din eğitimi alanındaki soyut kavramların öğreniminin, işitme engelliler açısından oldukça zor olduğu çalışmamızda da görülmüştür.

İşitme engellilerin çoğu zaman anlamsal çağrışım yapamadıkları, öğrendiklerini önceki öğrenmeleriyle ilişkilendiremedikleri görülmüştür. Örneğin İhlas suresinin Türkçe anlamını ezbere okudukları bilinen bazı öğrencilerin Allah'ın sıfatları bağlamında İhlas suresi ile anlamsal çağrışım yapıp cevap veremedikleri gözlemlenmiştir. Bu durum da işitme yetersizliği olan öğrencilerin çalışma belleğindeki bilgileri etkin bir şekilde koordine edemedikleri ve ilişkilendiremedikleri, geçmiş bilgilerini uzun süreli bellekten getiremedikleri (Rudner, Andin ve Rönnberg, 2009'dan akt. Sümer Dodur ve Kızılaslan, 2020: 113) bulgusu ile örtüşmektedir.

Araştırmamızda işitme engellilerin Allah'ın zati ve subuti sıfatlarını birbirinden ayırt edemedikleri, kavramsal olarak tanımlayamadıkları ve sınıflandıramadıkları görülmüştür. Bu durum, dil ve zihin üzerine çalışmalar yapan Vygotsky'nin yaptığı bir deneyden elde ettiği sonuca benzetilmiştir. Vygotsky, işitme engelli olup konuşamayan bir çocuk ile yaptığı bir deneyden şöyle örnek verir: “Çocuk; masa, iskemle, şifonyer, kanepe, raf gibi sözcükleri fazla zorluk çekmeden öğrendi. Ama mobilya terimi kendisine çok zor geldi ve bu terimi kavrayamadı. Yine gömlek, şapka, palto, pantolon gibi sözcükleri öğrenmeyi başaran aynı çocuk sözcük dizisinin düzeyini aşp giysi sözcüğünü kavramayı başaramadı. İşitme engelli bu çocuğun, belli bir gelişme düzeyinde, bir sözcük anlamından diğerine “dikey olarak” geçme, yani bunlar arasındaki genellik ilişkilerini kavrama yeteneğinden yoksun bulunduğu görüldü.” (Vygotsky, 1998: 161-162)

Bu çalışmada dikkat çeken bir durum da, öğrencilerin Esmâü'l-Hüsna (Allah'ın güzel isimleri) ile ilgili kazanımlarının gerçekleşme düzeyinin Allah'a iman ünitesinin diğer konularına göre daha iyi olduğudur. Zaten 12 haftalık ders planının uygulanması sürecinde en çok Esmâü'l-Hüsna konusuna ilgi gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu da öğrencilerin dikkatlerini çeken konuları (kavramları) algıladıklarını, algıladıkları şey onlar için önemliyse belleklerine aktardıklarını, yani daha kalıcı olduğunu göstermektedir. Burada kelimenin anlamından daha ziyade Wittgenstein'in dil oyunlarında söylediği gibi “kelimenin anlamının değil ne için kullanıldığının önemli olduğu”nu (Kuvancı, 2021:377) görüyoruz. Esmâü'l-Hüsna ile ilgili verdikleri örneklerde söyledikleri esmanın anlamını bilmeseler bile dua ederken kullandıklarını, tesbihat şeklinde çektiklerini söylemişlerdir. Esmâü'l-Hüsna ile ilgili

kazanımların daha yüksek çıkmasının sadece 12 haftalık ders planının uygulanması sayesinde olmadığı, yıllardır kursa devam etmelerinin katkısıyla gerçekleştiği de unutulmamalıdır.

Allah'ın sıfatlarına ilişkin kazanımın alt düzeyde gerçekleşmesinin nedeni olarak yine bu konunun onların ilgisini çekmemesi olarak görülmüştür. Zira yetişkinler özellikle öğrendikleri bilgiyi nasıl kullanacaklarıyla ilgilenir. Gerçek hayatta işine yarayacak bilgiler yetişkinler için son derece önemliyken, hayat tarzına uymayan ve pratikte fayda sağlamayacak bilgiler onlar açısından faydasız görülür. Bu itibarla öğreneceği yeni konu doğrudan bir ihtiyacına cevap verecek bir problemini çözebilecek nitelikte olmalıdır. Zira yetişkinler eğitime “konu merkezli” değil “problem merkezli” bakarlar. Örneğin işini kaybetmiş bir yetişkine “İslam'ın inanç esasları” başlıklı bir konu hiç ilginç gelmez. Ancak işle ilgili karşılıklı konuşmak onu daha çok ilgilendirir (Köylü, 2020:269-270).

Araştırmada elde edilen bulgular, işitme engellilerin dinî konulardaki öğrenmelerinin ilk kez nasıl gerçekleştiğinin etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi hiç işitmeyen veya ileri düzeyde işitme kaybı olanlar, bilgiye ulaşma noktasında farklı düzeydeki işitme kayıplı bireyler arasında en dezavantajlı kişilerdir. Diğer bireyler gibi herhangi bir kaynaktan merak ettikleri bir konuda araştırmak, okuduklarını anlamak ve yorumlamak konusunda yeterli imkana sahip olmadıklarından dolayı ciddi sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu yüzden ihtiyaçları olan doğru bilgiyi kendi başlarına araştırıp öğrenme imkanları çok düşüktür. Bütün bunların sonucu olarak kendilerine işaret diliyle anlatan aile bireyinin veya öğreticinin din anlayışı, bilgi düzeyi neyse; çoğu zaman onu benimsemektedirler. Bu sebeple de zaman içerisinde pekiştirdikleri yanlış bilgilerinin revize edilmesinin oldukça zorlaştığı görülmektedir. Bu durum, kendilerine derslerde hiç anlatılmadığı hâlde; ilk öğrenmelerinin etkisiyle bazı olumsuz duygu ve düşüncelerini, mülakatlarda gün yüzüne çıkarmalarından anlaşılmaktadır. Örneğin; derslerde işlenmediği halde, işitme engelli öğrenciler verdikleri cevaplarda çeşitli vesilelerle Allah korkusunu işaret etmişlerdir. Bu durumun; çocukluk yıllarından beri, dinî konularda onlara bir şeyler anlatan çevrelerindeki kişilerin Tanrı algılarıyla bağlantılı olarak geliştiği düşünülmüştür. Burada Vygotsky'nin, bilişsel gelişimin çocuğun çevresindeki diğer insanlarla kurduğu iletişimin sonucunda, düşüncenin dilsel araçları ve çocuğun toplumsal-kültürel deneyimi tarafından belirleneceği düşüncesinin (Vygostky, 1998) işitme engelliler söz konusu olunca ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca işitme engelli bireylerin geçmiş yaşam tecrübelerinden kaynaklanan olumsuz Tanrı algısını olumlu yöne çevirmek; işitme engelli bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerini geliştirmeyi destekleyen ve onları manevi olarak güçlendirmeye yönelik

sistemli ve özel bir eğitim-öğretim programı ile sağlayabilmek mümkündür (Ulu Dikilitaş, 2022: 189). Bu bağlamda Allah’a iman ünitesi kapsamında işlenecek konuların ve içeriğinin, işitme engelli öğrencilerin zihinlerindeki bütün bu olumsuz algıları revize edebilecek bir şekilde olmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

2. Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe Ünitesindeki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi

Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe Ünitesi kazanımlarının gerçekleşme düzeyi ile ilgili bulgular üç ayrı başlıkta incelenmiştir:

1. Dua konusuyla ilgili kazanımların gerçekleşme düzeyi.
2. Tövbe konusuyla ilgili kazanımların gerçekleşme düzeyi.
3. Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe ünitesiyle ilgili gerçekleşen ve gerçekleşmeyen kazanımların değerlendirilmesi.

2.1. Dua Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi

Uygulanan 12 haftalık ders planı kapsamında Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe Ünitesinin “Dua” konusuyla ilgili 5. haftadan itibaren beş hafta boyunca aşağıda planları verilen dersler işlenmiştir. 5. Hafta işlenen “duanın anlam ve önemi” ile “dua ederken dikkat edilmesi gereken hususlar”; daha sonraki haftalarda Kur’an’dan ve peygamberlerden dua örnekliği kapsamında işlenen dersler boyunca gündemde tutulmuştur. Böylece sonraki haftalarda işlenen Fatiha suresi, Rabbenâ duaları, Ashab-ı Kehf’in duası ve Hz. Peygamber’in Muaz b. Cebel’e öğrettiği dua başlıklı dersler kapsamında dua konusu bütüncül bir bakış açısıyla işlenmiştir.

5. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İbadet Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe
Konu	Dua
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	1- Duanın anlam ve önemini bilir. - Duanın, Allah’a yalvarma, yakarma, ondan maddî ya da mânevî bir şeyler istemek olduğunu, - Duanın, Allah ile kul arasında bir iletişim yolu olduğunu, - Kulun dua vasıtası ile dileklerini Allah’tan dileyebileceği, sıkıntılarının giderilmesi için Rabbine her an dua edebileceğini, - Duanın, yaratıcısı Allah’ın yüceliği, cömertliği, zenginliği ve kudreti karşısında insanın, kendi küçüklüğünü, çaresizliğini, mahrumiyetini ve âcizliğini hissedip ifade etmesinin bir şekli olduğunu işaretlerle/yazıyla/sözle ifade eder. 2- Dua ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir. - Genişlikte ve darlıkta, zenginlikte ve fakirlikte, gençlikte ve ihtiyarlıkta, sevinçliyken ve üzüntülüken, sağlıkta ve hastalıkta, kısacası her durumda ve her zaman dua edilebileceğini, - Allah’tan bir şey isterken O’nun yüce ve güzel isimleri (esmâ-i hüsnâ) aracılığı ile dua edilmesi gerektiğini, - Helâl ve temiz şeyler için dua edilmesi gerektiğini, - Dua ederken kabul edilip edilmeyeceği konusunda tereddüt veya şüphe edilmemesi gerektiğini, - Dua ederken bağırıp çağırmamamız gerektiğini, - Dua ederken edebe uygun ifadelerin kullanılması gerektiğini işaretlerle/yazıyla/sözle ifade eder.
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Örnek Olay İncelemesi, Rol Oyunu, Soru –Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri, Araç-Gereçler ve Kaynakça	Dinim İslam Temel Bilgiler ders kitabı, Kur’an-ı Kerim ve meali, TDV İslam Ansiklopedisi, Hadislerle İslam.

Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri:

Dikkati Çekme
Güdüleme
Gözden Geçirme
Derse Geçiş
Bireysel Öğrenme Etkinlikleri
(Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.)
Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.)
Özet

1- “Dua ile ilgili neler biliyorsunuz?” sorusu sorularak derse hazırlık yapıldı.

2-İnsanın dua vasıtası ile isteklerini Allah’tan dileyebileceği, sıkıntılarının giderilmesi için her an dua edebileceği; istek ve ihtiyaçlarının yanı sıra Allah’a teşekkür etmek, O’na sevgi ve saygısını anlatmak için de, her zaman her yerde dua edebileceğine dikkat çekildi.

3- Duanın anlamı ve önemine ilişkin bilgiler verildi; Duanın sözlük anlamının “çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek” olduğu, Dinî bir terim olarak ise, “insanın bütün benliğiyle Allah’a yönelerek maddi ve manevi isteklerini O’na arz etmesi; Allah ile kul arasında güçlü bir bağ kurma yöntemi olduğu anlatıldı.

4-Duanın aynı zamanda zikir ve ibadet olduğu açıklandı. Bu sebeple Hz. Peygamber’in, “Dua, ibadetin özüdür.” (Tirmizî, Deavât, 2) buyurduğu hadisi ve “De ki; duanız (kulluğunuz) olmasa Rabbim size ne diye değer versin.” (Furkân, 25/77) ayeti açıklandı.

5- Dua ederken dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde duruldu. Duaya euzü- besmele ve hamdele-salve ile başlanacağı anlatıldı.

6- Her durumda ve her zaman dua edilebileceği; Allah’tan bir şey isterken O’nun güzel isimleri (esmâ-i hüsnâ) aracılığı ile helâl ve temiz şeyler için dua edilmesi gerektiği açıklandı.

7- Dua ederken kabul edilip edilmeyeceği konusunda tereddüt veya şüphe edilmemesi gerektiği ve bağırıp çağırmadan, edebe uygun ifadelerin kullanılması gerektiği açıklandı.

8- Kainattaki her varlığın, her an dua halinde olduğu anlatıldı. Örnek olarak Taptuk Emre ile öğrencisi Yunus Emre’nin meşhur hikayesi Kur’an kursu öğrencileri ve araştırmacı tarafından rol oyunu şeklinde canlandırıldı.

(Taptuk Emre, bir gün öğrencilerinden çiçek toplamalarını ister. Öğrencileri kırlara bahçelere dağılır ve hocaları için birbirinden güzel, birbirinden renkli çiçekler toplayarak kucak dolusu çiçeklerle hocalarının yanına dönerler. Derken Bizim Yunus gelir; elinde bir tek çiçek olmadan. Hocasını sorar; “Yunus, neden çiçek toplamadın?” Yunus başı önde açıklama yapar; aslında çiçek toplamak için kırlara bahçelere gitmiştir fakat hangi çiçeği koparmak için eğildiyse o çiçeğin “Allah” diye zikrettiğini/dua ettiğini duyduğu için koparamamıştır.)

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Dua ederken dikkat edilecek hususlara uyarak öğrencinin işaret dili ile kısa birer dua etmeleri istendi. Yapılan dualara topluca “âmin” denildi.
---------------------	--

6. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Planı

Bölüm I

Dersin Adı	İbadet Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe
Konu	Kur’an’dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri (Fâtiha Suresi ve Anlamı)
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	Kur’an’dan ve peygamberlerden dua örneklerini bilir ve işaretle/yazıyla/sözle ifade eder. (Fâtiha suresi örnekleminde)
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Örnek olay incelemesi, Soru – Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri, Araç-Gereçler ve Kaynakça	Kur’an-ı Kerim ve meali, Kur’an Yolu Tefsiri İşitme Engellilere Özel Dualar ve Sureler.
Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1- “Fatiha suresi ne zaman okunur?” sorusu ile öğrenciler derse hazırlanır. 2- Fatiha suresinin bütün halinde nazil olan ilk sure olduğu, aynı zamanda çok önemli ve kıymetli bir dua olduğu; mutlaka Arapça metni ve Türkçe anlamı ile ezberlemeleri gerektiği vurgulandı. 3- Fatiha suresinin Arapça metni ve Türkçe anlamı tahtaya yazılıp işaret dili ile açıklandı. Bütün öğrencilere sırasıyla tekrar ettirildi. 4- Öğrencilerin Fâtiha suresinde verilen mesajları kavramaları amaçlandığı için onlara Fâtiha suresinin temel ilkelerinin neler olduğu soruldu.

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Fâtiha suresinin bazı kelimeleri tahtaya eksik olarak yazılıp eksik kelimelerin öğrenciler tarafından doldurulması istendi.
---------------------	---

7. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İbadet Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe
Konu	Kur’an’dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri (Rabbena Duaları ve Anlamı)
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	Kur’an’dan ve peygamberlerden dua örneklerini bilir ve işaretle/yazıyla/sözle ifade eder. (Rabbena duaları örnekleminde)
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Soru –Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri, Araç-Gereçler ve Kaynakça	Kur’an-ı Kerim ve meali, Kur’an Yolu Tefsiri, Hadislerle İslam, İşitme Engellilere Özel Dualar ve Sureler.
Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1-“Rabbena duaları ne zaman, nerelerde okunur?” sorusu ile öğrenciler derse hazırlandı. 2- Rabbena dualarının namazda selamdan önce okunan önemli bir dua olduğu ve Kur’an-ı Kerim’de ayet olarak yer aldığı; “Rabbena atina” duasının Bakara suresinin 201., “Rabbenağfirli” duasının da İbrahim suresinin 41. ayeti olduğu açıklandı. 3-Ayrıca Rabbena dualarından hareketle özellikle başkalarına dua etmenin önemi de vurgulandı: “Bir Müslüman’ın, din kardeşine yaptığı dua kabul olunur. Yanı başında bir melek vardır. Kardeşine dua ettikçe; ‘Duan kabul olsun, aynı şeyler sana da verilsin’ der. O meleğin görevi budur.”(Müslim, “Zıkr”, 87; Ebu Davud, “Vitr”, 29) mealindeki hadis açıklandı. 4-Rabbena dualarının Arapça metni ve Türkçe anlamı tahtaya yazılıp işaret dili ile açıklanarak işlendi. Bütün öğrencilere sırasıyla tekrar ettirildi.

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Ders sonunda her öğrenciden Rabbena dualarındaki kelimeleri kullanarak ailesi, arkadaşları ve vatanımız-milletimiz için dua etmeleri istendi, sırasıyla her birinin yaptığı duaya toplu olarak “âmin” denildi.
---------------------	--

8. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İbadet Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe
Konu	Kur’an’dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri (Ashab-ı Kehf’in Duası ve Anlamı)
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	Kur’an’dan ve peygamberlerden dua örneklerini bilir ve işaretlerle/yazıyla/sözle ifade eder. (Ashab-ı Kehf’in duası örnekleminde)
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Örnek Olay İncelemesi, Soru – Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri, Araç-Gereçler ve Kaynakça	Kur’an-ı Kerim ve meali, Kur’an Yolu Tefsiri, TDV İslam Ansiklopedisi.
Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1-Öğrencilere çok sıkıntıda, zor durumda oldukları zaman nasıl dua ettikleri soruldu. 2- “Mağarada uyuyan gençleri duyduunuz mu?” sorusu ile öğrenciler derse hazırlanır 3- Ashab-ı Kehf’in kıssası özet bir şekilde anlatılıp Kehf suresi 10. Ayette geçen duaları Arapça metni ve Türkçe anlamıyla tahtaya yazılıp açıklandı. رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا Mağarada saklanan gençlerin “Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster!” diye niyâz ettiklerini ve Allah’ın onların bu samimî duâlarını kabul buyurup, sığındıkları mağarada onları 309 sene uyuttuğunu, daha sonra insanlara ibret olmaları için uyandırdığı anlatıldı. 4- Öğrencilerin duayı ezberlemeleri için her birine tekrar ettirildi. Kur’an’dan bir ayet olan bu duayı namazlarında da okuyabilecekleri söylendi.

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Ashab-ı Kehf’in duasındaki kelimeleri kullanarak her birinin dua etmesi istendi. Böylece öğrencilerin kazanımlarının değerlendirilmesi yapıldı.
---------------------	---

9. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İbadet Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe
Konu	Kur’an’dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri (Hz. Peygamberin Muaz b. Cebel’e öğrettiği dua ve Anlamı)
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	Kur’an’dan ve peygamberlerden dua örneklerini bilir ve işaretle/yazıyla/sözle ifade eder. (Hz. Peygamberin Muaz b. Cebel’e öğrettiği dua örnekleminde)
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Örnek Olay İncelemesi, Soru – Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri, Araç-Gereçler ve Kaynakça	TDV İslam Ansiklopedisi, Hadislerle İslam, Hayatü’s Sahabe.
Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1- “Engelli olan sahabe biliyor musunuz?” sorusu ile öğrencilerin dikkati çekilip derse hazırlandı. 2- Hz. Peygamberin ortopedik engelli sahabe Muaz Bin Cebel’e dua öğretmesi anlatıldı. Rasûlullah, bir gün Muaz bin Cebel’in elinden tutarak ona şöyle buyurmuştur: “–Ey Muâz! Allâh’a yemin ederim ki, ben seni gerçekten seviyorum. Ey Muâz! Sana her namazın sonunda: "Allahümme einnî ala zikrike ve şükrike ve hüsnî ibadetik." «Allâh’ım! Sen’i zikretmek, Sana şükretmek ve Sana güzelce kulluk etmekte bana yardım et!» duâsını hiç bırakmamamı tavsiye ediyorum.” (Ebû Dâvûd, Vitri, 26) 3- Ders boyunca bütün öğrencilere bu dua tekrar ettirilip duayı ezberlemeleri için öğrenciler teşvik edildi.

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Öğrencilerden çeşitli engeli olan kişilere yönelik, Hz. Peygamberin Muaz b. Cebel’e öğrettiği duadaki kelimeleri kullanarak dua etmeleri istendi. Böylece öğrencilerin kazanımlarının değerlendirilmesi gerçekleştirildi.
---------------------	---

Dua, kul ile Rabb arasındaki özel bir bağıdır ve kulun kendisini Rabb'ine arz etmesi hâlidir. Dua konusunda gerekli bilgi, duygu ve becerilere sahip olan birey; dinî açıdan daha bilinçli ve tutarlı davranabilecektir. Her bireyin hayatında böylesi bir öneme sahip olduğuna göre, işitme engelliler açısından da dua öğrenimini doğru ve etkin bir şekilde sağlamak din eğitiminin önemli bir alanıdır diye düşünülebilir. Bu sebeple araştırmamızda dua konusuna ayrıca bir önem verilmiş ve 12 haftalık ders planının beş haftası, dua konusunun işlenmesine ayrılmıştır. Kurs hocaları ile yapılan müzakerelerden dolayı “dua” başlığında işlenmesi planlanan Fatiha suresi ve Rabbenâ dualarının namaz ibadeti ile ilişkili olarak defaatle işlendiği zaten bilinmekteydi. İşitme engelli öğrenciler açısından ilk defa işlenecek duaların ne kadarının öğrenileceği de merak edilip araştırıldığından dolayı, 8. hafta Ashab-ı Kehf'in duası ile 9. haftadaki Hz. Peygamberin Muaz b. Cebel'e öğrettiği dua seçilip ilk kez işlenmiştir.

12 haftalık ders planının uygulanmasının ardından gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen bulgular, dua konusunun kazanımlarına göre şu üç kategoride incelenip yorumlanmıştır:

1- Öğretim sonucunda “Duanın anlam ve önemini bilir.” kazanımının gerçekleşme düzeyi.

2- Öğretim sonucunda “Dua ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.” kazanımının gerçekleşme düzeyi.

3- Öğretim sonucunda “Kur'an'dan ve peygamberlerden dua örneklerini bilir ve işaret dili ile ifade eder.” kazanımlarının gerçekleşme düzeyi.

Dua konusuyla ilgili gerçekleşip gerçekleşmeyen kazanımların değerlendirmesi; tekrara düşmemek adına Allah'a Yakarış: Dua ve tövbe ünitesi ile ilgili bulguların tamamının sunulmasından sonra, ünite kazanımlarının toplu değerlendirilmesi şeklinde yapılmıştır.

2.1.1. Duanın Anlam ve Önemi

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'nın İbadet dersindeki "Allah'a Yakarış: Dua ve Tövbe" ünitesinde, duanın anlam ve önemine dair belirtilen ve ulaşılmayı beklenen kazanımlar şöyle sıralanmıştır:

- Duanın anlam ve önemini bilir.

- Duanın; Allah’a yalvarma, yakarma, ondan maddi ya da mânevî bir şeyler istemek olduğunu,
- Duanın, Allah ile kul arasında bir iletişim yolu olduğunu,
- Kulun dua vasıtası ile dileklerini Allah’tan dileyebileceği, sıkıntılarının giderilmesi için Rabbine her an dua edebileceğini,
- Duanın, yaratıcısı Allah’ın yüceliği, cömertliği, zenginliği ve kudreti karşısında insanın, kendi küçüklüğünü, çaresizliğini, mahrumiyetini ve âcizliğini hissedip ifade etmesinin bir şekli olduğunu işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder.

“Duanın anlam ve önemi” konusunda işitme engelli öğrencilerin verdikleri cevapların yukarıdaki kazanımlar doğrultusunda nasıl değerlendirileceği ve kazanımların gerçekleşme düzeyine nasıl karar verileceğine dair aşağıdaki cevap formu oluşturulmuştur.

Tablo 13

Duanın Anlam Ve Önemi Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

“Duanın anlam ve önemini bilir.” Kazanımının Derecelendirme Anahtarı	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
	Duanın Allah’a yalvarma, yakarma, ondan maddi ya da mânevî bir şeyler istemek olduğunu; duanın Allah ile kul arasında bir iletişim yolu olduğunu, kulun dua vasıtası sıkıntılarının giderilmesi için Rabbine her an dua edebileceğini, Allah’ın yüceliği, cömertliği ve kudreti karşısında insanın kendi küçüklüğünü, çaresizliğini ve mahrumiyetini hissedip ifade etmesinin bir şekli olduğunu işaret dili ile ifade eder.	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	Dua’nın ihtiyaçlarının giderilmesi için Allah’tan yardım istemek olduğunu işaret dili ile ifade eder.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	Dua ettiğini söyler lakin bir açıklama yapamaz.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.	2
	Hiçbir açıklama yapamaz, hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

İşitme engelli çalışma grubuna uygulanan eğitim sonrasında, duanın anlam ve önemine dair kazanımların gerçekleşip gerçekleşmediğini öğrenmek amacıyla sorduğumuz “Dua etmek

ne demek?”, “Neden dua ederiz?”, “Dua etmek neden önemli?”, “Dua ederken ne hissedersin?” şeklindeki sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

“Ben hep dua ederim. Allah'ım beni affet, Allah'ım kızlarımı düzelt, üniversiteyi kazanmalarını nasip eyle, onlara doğru yolu nasip eyle, güzel ahlaklı olmalarını nasip eyle. Allah'ım kızlarımın aklına sahip çık, beni dinlemiyorlar, günahlarını affeyle...” (İE1).

“Yasin suresi, Fatiha suresi okuruz içimiz rahatlar. Dua ederken Allah'ı görmeyiz ama sanki görüyor gibi hissederiz. Sanki güzel bir koku koklamak gibi. Güzel bir esinti gibi. Dua etmek Allah'a yakın hissettirir. Allah'a dua etmek ve şükretmek rahatlatır, huzur verir.” (İE2).

“Allah'ın hatalarımızı düzeltmesi için dua ederiz. Allah'ın bize yardım etmesi için, şükür için, tövbe için dua ederiz. Allah'ım hepimiz affeyle, Allah çocuklarımızı, askerlerimizi korusun... Böyle şeyler söyleyip devam ediyorum.” (İE4).

“Dua, Allah'a yalvarmak demek. İçimiz daraldığı zaman, sıkıntıdan kurtulmak için Allah'a dua ederiz, yalvarmak için dua ederiz, “La ilahe illallah Muhammeden Resulullah” deriz... Allah ailemizi korusun diye, bebeği olmayanların bebeği olsun diye dua ediyorum. Hastalara şifa olması için, borçlu olanlarımızın borçtan kurtulması için. Bekarların evlenmesi için, insanların başarılı olması için, sıkıntılardan kurtulmak için dua ediyorum. Dünya ülkelerindeki insanlar Müslüman olsun; Hristiyanlığı bırakıp hepsi Müslüman olsun diye dua ediyorum. İnsanlar düzelsinler; kötü insanlar kötülüğü bıraksınlar Müslüman olsunlar, açık insanlar kapansınlar namaz kılsınlar.” (İE5).

“Dua ederken içim ferahlıyor, rahatlıyorum, duyulanıyorum. Bazen ağlıyorum bazen rahatlıyorum. Dua ederken karışık bir psikoloji içerisinde oluyorum... Bazen çok duyulanıyorum içim ürperiyor, bazen korkuyorum. Etrafımızdaki yakın akrabaları kaybettik, üzülüyorum. Onlara dua ediyorum...” (İE6).

“Kur'an'ı okumaya başlarken dua ediyorum, dua etmeyi çok seviyorum. Anneme babama dua ediyorum, onları çok seviyorum, vefat ettiler. ‘Annem babam kabir azabı görmesin, cehennemden kurtulsun, cennete girsin’ diye dua ediyorum.” (İE7).

“Dua etmeyi siz bana öğrettiniz. Dünya düzelsin, insanlar kurtulsun. Allah'ım hastalara şifa versin. Allah vahiy gönderdi, Kur'an'ı bize verdi. Kur'an'ı öğrenmek lazım, Türkçesini öğrenmek lazım. Allah var, Allah'tan başka ilah yok... Dua ettiğim zaman içim rahatlıyor,

korktuğum zaman çok rahatlıyorum... Allah'a şükrediyorum, Allah bana yardımcı oluyor.” (İE8).

“Allah’a günahlarımızı silmesi için dua ediyoruz. Allah’ım yalvarıyorum, Allah’ım bize yardım et. Bekarlarımız evlensinler, çocuklarımız hayırlı yollara gitsinler, hayırlı eşleri, hayırlı işleri olsun. Allah dualarımızı kabul etsin.” (İE9).

“Allah'a dua ederiz. Allah bereket versin, şifa versin diye, işlerimizi sevelim diye Allah sıkıntılarımızı dertlerimizi düzeltsin diye, Allah'tan istemek için dua ederiz... Dua ederken çok duygulanıyorum ama duygularımı çok ifade edemiyorum. Dua edince rahatlıyorum. Benim ailemde de her insanın başındaki gibi ölüm-hastalık gibi bazı sıkıntılar var, ben de böyle dua ederek rahatlıyorum.” (İE10).

“Dua, Kur'an'dan sure okumak, hatim okumak, hatme devam etmek... Dua ederek Allah'tan yardım istiyorum...Günahlarımın affı için dua ediyorum.” (İE11).

“Benim içim sıkıldığı zaman rahatlatmak için Allah'a dua ederim. Allah'a sığınmak, Allah'a sarılmak, Allah'tan yardım istemek gibi Allah'a dua ederim.” (İE12).

Görüldüğü gibi duanın anlam ve önemine dair kavramsal bir tanımlama ile cevap vermeseler de bütün öğrencilerin günlük istek ve ihtiyaçlarına yönelik beklentilerine, endişe ettikleri şeylerden korunmaya ve sıkıntılarından kurtulmaya dair dualar ettikleri anlaşılmaktadır. Duanın Allah ile kul arasında bir iletişim yolu olduğunu; Allah’a yalvarma, yakarma, O’ndan sıkıntılarının giderilmesini ve maddi ya da mânevî bir şeyler istemek olduğu yönünde bütün öğrencilerin farkındalıklarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan İE11 hariç bütün öğrenciler için duanın anlam ve önemlerine dair kazanımların tam gerçekleştiği söylenebilir.

Tablo 14

Duanın Anlam ve Önemi ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.											✓	
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.												
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.												

2.1.2. Dua Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'nın İbadet dersindeki "Allah'a Yakarış: Dua ve Tövbe" ünitesinde dua ederken dikkat edilmesi gereken hususlara dair ulaşılmayı beklenen kazanımlar ise şöyle sıralanmıştır:

Dua ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.

- Genişlikte ve darlıkta, zenginlikte ve fakirlikte, gençlikte ve ihtiyarlıkta, sevinçliyen ve üzüntülüyen, sağlıkta ve hastalıkta, kısacası her durumda ve her zaman dua edilebileceğini,
- Allah'tan bir şey isterken O'nun yüce ve güzel isimleri (esmâ-i hüsnâ) aracılığı ile dua edilmesi gerektiğini,
- Helâl ve temiz şeyler için dua edilmesi gerektiğini,
- Dua ederken kabul edilip edilmeyeceği konusunda tereddüt veya şüphe edilmemesi gerektiğini,
- Dua ederken bağırıp çağırmamamız gerektiğini,
- Dua ederken edebe uygun ifadelerin kullanılması gerektiğini işaretle/yazıyla/sözle ifade eder.

Bu kazanımlar doğrultusunda, öğrencilerin verdikleri cevaplardan kazanımlarının gerçekleşme düzeyini ölçmek için aşağıdaki cevap formu oluşturulmuştur.

Tablo 15

Dua Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

“Dua ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.” Kazanımının Derecelendirme Anahtarı	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
	Her durumda ve her zaman dua edilebileceğini, Allah’tan bir şey isterken O’nun güzel isimleri ile dua edilmesi gerektiğini, helâl ve temiz şeyler için dua edilmesi gerektiğini, dua ederken kabul edilip edilmeyeceği konusunda tereddüt veya şüphe edilmemesi gerektiğini, dua ederken edebe uygun ifadelerin kullanılması gerektiğini işaret dili ile ifade eder.	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	Her zaman ve ihtiyaçlarının karşılanması için dua ettiğini söyler.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	Her zaman dua ettiğini söyler.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.	2
	Hiçbir şey hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

Dua konusundaki kazanımlarının oluşup oluşmadığını belirlemek için öğrencilere “Dua ederken nelere dikkat edersin?”, “Ne zaman dua edersin?”, “Nasıl dua edersin?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular şunlardır:

“Dua ederken Elhamdülillah derim, İhlas suresini okurum, Fatıha suresini okurum... Kandil geceleri dua ederim, Ya-sin okurum.” (İE1).

“Sabahleyin abdest alıp namaz kıldıktan sonra önce tesbih çekerim, “La İlahe İllallah”, “Allahümme Salli Ala Seyyidina Muhammed”, “Bismillahirrahmanirrahim” diye tesbih çekerim. Yasin okurum. Sonra dua ederim... Allah’a dua ederim, ‘Mecbur ver.’ demem. Allah

isterse verir. Allah'tan herkes için şifa isterim, başka başka şeyler isterim. İsyan etmem, Ben normal dua ederim, 'Mecbur ver.' demem, hayır asla olmaz, çok ayıp." (İE2).

"Allah var, dua etmek mecbur... Allah'tan istiyorum. Fatiha suresi, ihlas suresi var, okuduğum zaman rahatlıyorum... Allah rahimdir rahmandır. Allah'ım şifa ver. Allah'ım bizi koru, Allah'ım çocuklarımı koru. Bize faydalı şeyler ver... Kandil geceleri var, günahların affedilmesi için, dua-tövbe edilmesi için kandil geceleri dua ederim." (İE3).

"Namaz kılınca selam verdikten sonra dua ederim. Fatiha okurum. Hastalıktan, Covid19'dan korunmak için dua ederim. Duaya kitaptan "Kur'an okumaya başlama duası" okuyarak duaya başlarım. Besmele ile başlarım.. Kandil gecelerinde Kur'an okurum, dua ederim." (İE4).

"Namazda selam verdikten sonra: 'Allah'ım bütün şehitlerimizin şehadetini kabul eyle, bizlerin duasını kabul eyle, bize bereket ver, başarı ver.' diye dua ederim... Ben dua ederken niyet ederim 'Niyet ettim Allah'ım senin için dua etmeye' derim. Allah'a eşimi, çocuklarımı, akrabalarımı korusun diye dua ederim. Herkesin ismini tek tek söylerim, 'Sıkıntıda olanların içini rahatlat.' diye dua ederim. Duamın sonunda da Fatiha suresini okurum 'Âmin' derim." (İE6).

"Dua ederken şeytanı kovalıyorum, euzü besmele çekiyorum dua ediyorum. Yasin okuyorum, Fatiha okuyorum, tesbih çekiyorum "estağfurullah" diyorum. Kandil gecelerinde, oruçluyken, arefe günü hep dua ediyorum... Anne-babamın ölüm yıl dönümlerinde onlar için hep dua ediyorum." (İE7).

"Dua etmeden önce şeytan vesvese yapmasın diye euzü besmele çekiyorum, şeytandan Allah'a sığınıyorum... Ben içim sıkıldığı zaman Ayetel Kürsi okurum, nazardan Allah bizi korusun diye Ayetel Kürsi'yi okurum... Ben Fatiha suresini düşününce Fatiha suresini okuyunca rahatlıyorum... Eşimle problem olduğu zaman dua ediyorum, eşim çok konuşuyor, dili çok sivri, eşimin düzelmesi için Fatiha okuyorum. Ona 'Dua ettim avcuna koydum.' diyorum." (İE8).

"Evde işim bittikten sonra dua ederim, namazda dua ederim, namaz bittikten sonra dua ederim... Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım. Allah çok büyüktür. Allah hepimize yardımcı olsun, hepimize sağlık versin. Ben evlatlarım için hayırlı dua yapıyorum, bekarlarımız evlensin, hasta olanlarınıza Rabbim sağlık versin. Çocuklarımız başarılı olsun, iyi üniversiteleri kazansınlar. Annemiz babamız

vefat etti, vefat edenlere Allah rahmet eylesin. Hepimizin hayatı düzgün olsun, işlerimiz düzelsin. Herkes Müslüman olsun... Allah'ım inşallah hacca giderim. Borçlarımız var Allah'ım borçlarımızı güzelce ödeyelim inşallah. Allah bize çok versin, biz de fakirlere verelim, cömert olalım inşallah.” (İE9).

“Her zaman, sürekli dua ederim... Sabah namazından sonra, namazlardan sonra dua ederim. Dua ederken Allah'a iman ediyorum, peygamber efendimize salat selam olsun diyorum. Rabbim herkesi kurtarsın diye dua ediyorum. Mesela kötü alışkanlığı olan -alkol alan biri, kötü huyundan vazgeçsin diye zarar görmesin diye. Çünkü kötü alışkanlığı ona zarar veriyor, kötü alışkanlığından kurtulsun diye dua ediyorum...Mezarlığa gittiğim zaman dua ederim, herkesin şifası için dua ederim. Aklıma geldiği zaman, annemin babamın iyiliği için, herkesin kurtulması için dua ederim.” (İE10).

“Namazlardan sonra dua ederim. Yola giderken dua ederim... Euzü besmele ile başlarım, peygamber efendimize salavat ile başlarım. Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başlıyorum, peygamber efendimize salat ve selam olsun. Allah bütün Müslümanları korusun. Allah'ım dualarımızı kabul eylesin. Allah'ım annemize, babamıza, ihtiyarlarımıza yardımcı ol, destek ol. Allah'ım tüm fakirlere yardımcı ol.” (İE11).

“Dua etmeden önce euzü besmele çekerim. Allah'ım sana inanıyorum, Kur'an'a inanıyorum, mutluyum çok şükrediyorum. Ellerim ayaklarım sağlam çok şükür, hep şükrediyorum. Kalbim kırıldığı zaman dua ediyorum. Evde iken işimi gücümü yapıyorum, namazımı kılıyorum, dua yapıyorum... Hasta olduğum zaman dua ederim, uyumadan önce dua ederim. Orucumu açarken dua ederim. Umreye gittiğim zaman çok dua ettim...” (İE12).

Görüldüğü gibi öğrencilerin tamamı İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'nda yukarıda ifade edilen kazanımlara ilaveten, Euzü-besmele ile duaya başlama, özellikle namaz kıldıktan veya Kur'an okuduktan sonra dua etme, dua ederken Allah'a hamd ve şükretme, peygambere salat-u selam gönderme vb. gibi dua ederken dikkat edilecek hususlar konusunda da farkındalıklara ulaşmıştır. Zaten derslerde, dua ederken dikkat edilecek hususlar işlenirken özellikle bu konular üzerinde durulmuştur. İE5 hariç bütün öğrencilerin beş yıl ve üzeri bir süredir kursa devam ettikleri düşünülürse; sadece 12 haftalık bir ders planının uygulanması sonucunda değil de; uzun yıllardır kursa devam etmelerinin katkısıyla öğrencilerin bu kazanımlara ulaştıkları gözden kaçırılmamalıdır. Bu arada bir yıldır kursa devam eden İE5 kodlu öğrenci hakkında, yukarıda 'duanın anlam ve önemi'ne dair kazanımının tam

gerçekleştiği bulgusuna ulaşıldığı yazılmıştı, burada onun ‘Dua ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.’ kazanımının ise verdiği şu çelişkili cevaptan dolayı orta düzeyde gerçekleştiği düşünülmüştür.

“Ben dua ederim verip vermeyeceğini Allah bilir. Ben isyan etmem. Allah'a isyan edersem başıma bela gelir diye korkuyorum. Ben inanıyorum, hep Allah'a dua ediyorum bana istediğimi vereceğini düşünüyorum...” (İE5).

Tablo 16

Dua Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlarla İle İlgili Kazanımların Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir					✓							
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir												
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.												

Araştırmanın gerçekleştirildiği tarihte işitme engellilere özel belirli bir ders kitabı bulunmadığından dolayı, Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe ünitesindeki, “Kur’an’dan ve peygamberlerden dua örnekleri” konusunda işlenen dualar araştırmacı tarafından seçilmiştir. Uygulanan 12 haftalık ders planı sonrasında Fatiha Suresi ve Rabbena dualarının kazanımları ile ilk defa işlenen Ashab-ı Kehf’in duası ile Hz. Peygamberin Muaz b. Cebel’e öğrettiği duanın kazanımları ayrı başlıkta değerlendirilmiştir. Zira son iki duanın daha önce işlenmediği bilinmekteydi. Böylece Fatiha suresi ve Rabbena duaları gibi Arapça metnini daha önceden ezberledikleri dualar ile ilk defa işlenen duaların kazanımları hususunda ayrı ayrı değerlendirme yapabilmek amacıyla iki ayrı cevap formu oluşturulmuştur.

Tablo 17

Kur'an'dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri (Fatiha Suresi ve Rabbena Duaları) Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

Fatiha Suresi ve Rabbena dualarının kazanımlarının derecelendirme anahtarı	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
	Rabbena duası ve Fatiha suresinin ikisini birden ezbere okuyup en az birinin Türkçe anlamlarını işaret dili ile ifade eder.	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	Rabbena duası veya Fatiha suresinden sadece birini ezbere okuyup Türkçe anlamını işaret dili ile ifade eder.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	Rabbena duası veya Fatiha suresinden sadece birini hatırlatma yapılıncı ezbere okur.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.	2
	Hiçbir şey hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

2.1.3. Kur'an'dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri

Araştırmaya katılan işitme engellilerin hepsi, Fatiha suresini ve Rabbena dualarını Arapça olarak ezbere ifade edebilmiştir. Zaten dua ünitesi işlenirken özellikle onların ezbere bildikleri anlam itibarıyla dua içerikli olan Fatiha suresi ve Rabbena (Rabbena atina duası: Bakara suresinin 201. Ayeti ve Rabbenağfirli duası: İbrahim suresinin 41. Ayeti) duaları seçilmiş ve Türkçe anlamları ile birlikte işlenmiştir. Mülakatlarda Arapça olarak ezbere bildikleri bu duaların Türkçe anlamlarına dair öğrencilerden kısmi cevaplar gelmiştir. Katılımcılardan özellikle Fatiha suresini Arapça olarak ezbere okuyanlara Türkçe anlamı sorulunca genellikle hatırlatmalarla cevap verebilmişler veya hiç hatırlayamamışlardır. Ancak ezber kabiliyeti olan birkaç öğrenci Türkçe anlamını verebilmiştir. Fatiha suresinin Türkçe anlamına dair gelen cevaplar şu şekilde sınırlı olmuştur:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım. Hamd alemlerin Rabbi olan Allah'adır.” (İE2).

“Alemlerin sahibi olan Allah'ın ismi ile başlarım. Allah'ım beni doğru yola ulaştır, sapıtanların ve gazap ettiklerinin yoluna değil. Bizi doğru yola ulaştır.” (İE3).

“Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başlarım, hamd alem ile cümle rabbi olan Allah'a mahsustur, ceza gününün sahibi Allah'tır. Allah'ım yalnızca sana inanırım, yalnızca senden yardım isterim, bizi doğru yola ulaştır.” (İE5).

“Evet Fatıha'yı hatırlıyorum: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım. Allah'a hamdolsun, O, alemlerin sahibidir. Allah rahmandır, rahimdir. Allah din gönünün sahibidir. Allah'ım yalnızca sana iman ederim Allah'ım.” (İE8).

“Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başlarım. Allah'ım sadece sana inanır, sana güvenir sana kulluk eder, sana secde ederiz, senden yardım isteriz, bizi doğru yola ulaştır âmin.” (İE12).

Bu şekilde Arapça dua veya surelerin anlamlarını ifade eden öğrencilerin bile çoğu zaman ezberledikleri Türkçe anlam ifadelerini; yukarıda Allah'a iman başlığında açıklandığı gibi yorumlayıp ilgili başka soruların cevaplarında kullanamadıkları da görülmüştür.

Tablo 18

Rabbena Duaları ve Fatıha Suresi ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir		✓	✓		✓			✓				✓
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir	✓			✓		✓	✓		✓	✓	✓	
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir												
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.												

12 haftalık ders uygulamasının 8. haftasında işlenen Ashab-ı Kehf'in duası ile 9. haftasındaki Hz. Peygamberin Muaz b. Cebel'e öğrettiği duanın işitme engellilerle ilk kez işlendiği belirtilmişti. Bu farkındalıkla öğrencilerin kazanımlarını ölçmek için aşağıdaki cevap formu oluşturulmuştur.

Tablo 19

Kur'an'dan ve Peygamberlerden Dua Örnekleri (Ashab-I Kehf'in Duası ve Hz. Peygamberin Muaz Bin Cebel'e Öğrettiği Dua) Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

Ashab-ı Kehf'in duası ve Hz. Peygamberin Muaz Bin Cebel'e Öğrettiği Duanın Kazanımlarının Derecelendirme Anahtarı	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
	Ashab-ı Kehf'in duası ve Hz. Peygamberin Muaz Bin Cebel'e öğrettiği duayı Arapça olarak okur ve en az birinin Türkçe anlamını işaret dili ile ifade eder.	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	Ashab-ı Kehf'in duası veya Hz. Peygamberin Muaz Bin Cebel'e öğrettiği duadan sadece bir tanesini Arapça olarak okur ve Türkçe anlamı ile işaret dili ile ifade eder.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	Kendisine hatırlatma yapılırken bu iki duadan birinin Arapçasını veya Türkçe anlamını işaret dili ile ifade eder.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.	2
	Hiçbir şey hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

12 haftalık ders planı uygulaması sürecinde, bazı öğrencilerin derslerde Arapça olarak ezbere okuyup Türkçe anlamları ile ifade ettikleri bu duaları, mülakatlar esnasında sorulunca hatırlayamadıkları görülmüştür. Bu iki duadan; Hz. Peygamberin Muaz b. Cebel'e öğrettiği duayı hiçbir öğrenci hatırlamazken sadece İE8, (Tövbe konusundaki bulgularda yer aldığı üzere) Ashab-ı Kehf'in duasını Hz. Adem'in tövbe duası ile karıştırıp tövbe duası diye okumuştur. Bu şekilde bütün öğrencilerin hatırlayamamaları, ilk defa işlenen bir konunun, özellikle Arapça bir duanın kazanımının hemen gerçekleşmeyeceği; sürekli tekrar edilmediği takdirde kalıcı olmadığı izlenimi uyandırmıştır. Örneğin:

İE3, Kehf suresi 10. ayetteki Ashab-ı Kehf'in duasını ezberleyip derste Arapça olarak ezbere okumuş ve Türkçe anlamını da vermiştir. Fakat mülakat esnasında tekrar sorduğumuz zaman okuyamamış, hatırlatma yapılırken da “Allah'ın koruması için, depremden korunmak için okunur.” demiştir.

İE12 de aynı şekilde önceden derste ezbere okuduğu Ashab-ı Kehf'in duasını hatırlayamamış ve “Unuttum. Felak Nas surelerini biliyorum.” diye cevap vermiştir.

İE8'e Ashab-ı Kehf'in duası ilk sorulduğunda hatırlamayıp daha sonra Hz. Adem'in tövbe duası diye okuyunca; her gün derse başlama duası diye okunan ve onun derste ezbere

okuduğu bilinen “Rabbi yessir velâ tuassir rabbi temmim bil hayır” duası ve anlamı sorulmuştur. Fakat İE8, “Rabbim kolaylaştır, güçleştirme, hayırlısıyla tamamına erdir.” şeklindeki Türkçe anlamını hatırlayamamıştır.

İşitme engellilerin bellek-hafıza kısıtlılığından dolayı ezberlerini unutmalarına örnek olarak İE3 ve İE12’nin Ashab-ı Kehf’in duasını ilk defa ezberledikleri ve sürekli tekrar etmedikleri için unuttukları varsayılabılır. Lakin İE8’in sabahları derse başlarken sıklıkla okunan “Rabbi yessir” duasını unutmasına yönelik makul bir açıklama bulunamamıştır.

Sonuç olarak işitme engelli öğrencilerin tamamı için Kur’an’dan ve peygamberlerden dua örneklerine dair ilk defa işlenen duaların kazanımlarının hiç gerçekleşmediği anlaşılmıştır.

Tablo 20

Yeni işlenen Dualarla İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir												
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir												
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir												
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

2.2. Tövbe Konusundaki Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi

Bu başlıkta ilk önce Allah’a Yakarış: Tövbe ve Dua ünitesinin “Tövbe” konusunun içeriğine uygun planlanıp uygulanan öğretim programı açıklanıp sonrasında elde edilen bulgulardan hareketle öğrencilerin;

- 1- Tövbenin anlam ve önemi,
- 2- Tövbe ederken dikkat edilmesi gereken hususlar,

3- Kur'an'dan ve peygamberlerden verdikleri tövbe örnekleri

4- Tövbe konusunda gerçekleşen ve gerçekleşmeyen kazanımlara dair kazanımların gerçekleşme düzeyi değerlendirilecektir.

Uygulanan 12 haftalık ders planı kapsamında Allah'a Yakarış: Dua ve Tövbe ünitesinin tövbe konusu, 10. haftadan itibaren üç hafta boyunca işlenmiştir. 10. Hafta işlenen tövbenin anlam ve önemi ile tövbe ederken dikkat edilmesi gereken hususlar; Kur'an'dan ve peygamberden tövbe örnekleri olarak sunulan Hz. Adem'in ve Hz. Yunus'un tövbeleri ve dualarının işlendiği derslerde de, bu iki peygamberin örneğinde işlenmeye devam etmiştir. Tövbe kapsamında aşağıda günlük planları verilen şu dersler işlenmiştir:

10. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Planı

Bölüm I

Dersin Adı	İbadet Dersi
Ünitenin Adı	Allah'a Yakarış: Dua ve Tövbe
Konu	Tövbe
Önerilen Süre	40'+40'

Bölüm II

Kazanımlar	1-Tövbenin anlam ve önemini bilir. - Tövbenin, bilerek veya bilmeyerek, açıktan veya gizlice işlenmiş günahlardan, hatalardan ve kusurlardan pişmanlık duymak, onları bir daha yapmamaya kesin karar vermek ve yeniden aynı günahlara düşmemek için çaba göstermek olduğunu, - Tövbenin, işlenen suç, kabahat ve kusurlardan dolayı Allah'tan utanarak bağışlanmak için samimiyetle yalvarmak olduğunu, - Tövbenin, Allah ile kul arasında hiç kimseyi aracı kılmamanın işareti ve imanın çok önemli bir tezahürü olduğunu işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder. 2-Tövbe ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir. - İşlenen günaha veya hataya yürekten pişman olmak ve bir daha yapmamaya samimi olarak niyet edip karar vermek gerektiğini
------------	--

	- Aynı hata veya günahı işlememek için elden geldiğince çaba göstermek gerektiğini işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder.
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Örnek Olay İncelemesi, Rol Oyunu, Soru –Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri, Araç-Gereçler ve Kaynakça	Dinim İslam Temel Bilgiler ders kitabı, Kur'an-ı Kerim ve meali, TDV İslam Ansiklopedisi, Hadislerle İslam.
Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1-“Tövbe ile ilgili neler biliyorsunuz?” 2-“Siz hiç tövbe ettiniz mi?” soruları sorularak derse hazırlık yapıldı. 3- Tövbenin anlamı ve önemine ilişkin bilgiler verildi: Tövbenin “kulun işlediği kötülük ve günahlardan pişman olup onları terk ederek Allah’a yönelmesi, emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak suretiyle Allah’a sığınarak bağışlanmasını dilemesi” demek olduğu açıklandı. 4-Tövbenin, Allah ile kul arasında hiç kimseyi aracı kılmadan, işlenen suç ve kusurlardan dolayı Allah’tan utanarak bağışlanmak için samimiyetle yalvarmak ve yapılan yanlışlardan pişmanlıkla bir daha yapmamaya kesin karar verip yeniden aynı günahlara düşmemek için çaba göstermek olduğu anlatıldı. 5-Ayrıca şayet işlenen günah kul haklarıyla ilgili ise bu durumda, hak sahibi ile helalleşmek ve böylece Allah’tan af dilemek gerektiği açıklandı. 6- Hz. Peygamber tarafından “Günahlarından samimi olarak tövbe eden kimse, hiç günah işlememiş gibidir.” (İbn Mâce, Zühd, 30 [4250]) diye haber verildiği anlatıldı. 7- Allah’ın Tövbeleri kabul etmesinin onun kullarına olan sevgisi ve rahmetinden kaynaklandığı belirtildi. Buna örnek olarak da

	Allah'ın kullarına olan affının ve rahmetinin, bir annenin yavrusuna olan sevgisinden çok daha büyük olduğuna dair Ömer b. Hattab'tan aktarılan şu kıssa, Kur'an kursu öğreticileri ve araştırmacı tarafından rol oyunu şeklinde canlandırılarak anlatıldı: "Bir gün Rasûlullah'a esirler getirildi. Aralarında çocuğunu arayan bir kadın da vardı. Esirler arasında çocuğunu bulunca, onu hemen kapıp bağrına bastı ve emzirmeye başladı. Bunun üzerine Rasûlullah bize şöyle buyurdu: - Ne dersiniz, bu kadın, bu çocuğunu ateşe atar mı? - Biz: Hayır, Allah'a yemîn olsun ki, bu kadın ateşe çocuğunu atmamaya gücü yetiyor bir halde iken, onu ateşe atmaz! dedik. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: - Allah'a yemin olsun ki, Allah Teâlâ'nın mü'min kullarına olan merhameti, bu kadının çocuğuna olan merhametinden daha büyüktür." (Buhârî; hadis no: 5653. Müslim; hadis no: 6912)
--	--

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Öğrencilere “En doğru ve uygun şekilde nasıl tövbe edilir? Sorusu yöneltilerek öğrencilerin birer cümle ile açıklaması istendi. Böylece değerlendirilme gerçekleştirildi.
---------------------	---

11. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İbadet Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe
Konu	Kur’an’dan ve Peygamberlerden Tövbe Örnekleri (Hz. Âdem ve Eşinin Tövbe Duası)
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	Kur’an’dan ve peygamberlerden tövbe örneklerini bilir ve işaretle/yazıyla/sözle ifade eder. (Hz. Âdem’in (a.s.) ve eşinin tövbesi ve tövbe duası örnekleminde)
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Örnek Olay İncelemesi, Soru – Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri, Araç-Gereçler ve Kaynakça	TDV İslam Ansiklopedisi, Kur’an-ı Kerim ve meali, Kur’an Yolu Tefsiri, Peygamberler Tarihi
Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1-“Ondan önce basmadı / Kimse bastığı yere / Kimse gelip bakmadı / Onun baktığı yere.” Kimdir O?” bilmeceyi sorularak dikkat çekildi. 2- Hz. Âdem ve eşinin İblis tarafından kandırılmaları ve Cennet’ten kovulmaları süreci Kur’an-ı kerimdeki ayetler doğrultusunda (Bakara 2/35-38, Â’râf 7/19-23) hikayeleştirilip anlatıldı. 3- Hz. Adem ve eşinin tövbe duaları Arapça metni ve Türkçe mealile tahtaya yazılıp işaret dili ile açıklanarak işlendi: قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ “Dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer sen bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyân edenlerden oluruz.” (Â’râf 7/23) 4- Öğrencilerin Hz. Âdem ve eşinin tövbe duasını ezberlemeleri için öğrencilere sırayla tekrar ettirildi. Bu duanın ayet olduğu için namazlarda okunabileceği anlatıldı.

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	Öğrencilere “Kıssadan Anladıklarımız” etkinliği yaptırılıp anladıklarını ifade edebilmeleri istenerek öğrencilerin değerlendirilmesi gerçekleştirildi.
---------------------	--

12. Hafta Uygulaması Gerçekleştirilen Ders Plânı

Bölüm I

Dersin Adı	İbadet Dersi
Ünitenin Adı	Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe
Konu	Kur’an’dan ve Peygamberlerden Tövbe Örnekleri (Hz. Yunus’un Tövbe Duası)
Önerilen Süre	40’+40’

Bölüm II

Kazanımlar	Kur’an’dan ve peygamberlerden tövbe örneklerini bilir ve işaretle/yazıyla/sözle ifade eder. (Hz. Yunus’un tövbesi ve Tövbe duası örnekleminde)
Öğretme-Öğrenme-Yöntem ve Teknikleri	İşaret Dili Anlatım, Örnek Olay İncelemesi, Soru – Cevap
Kullanılan Eğitim Teknolojileri, Araç-Gereçler ve Kaynakça	TDV İslam Ansiklopedisi, Kur’an-ı Kerim ve meali, Kur’an Yolu Tefsiri, Peygamberler Tarihi
Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri: Dikkati Çekme Güdüleme Gözden Geçirme Derse Geçiş Bireysel Öğrenme Etkinlikleri (Ödev, Deney, Problem, Çözme vb.) Grupla Öğrenme Etkinlikleri (Proje, Gezi, Gözlem vb.) Özet	1-Peygamberler de hata yapar mı? Sorusu ile dikkat çekildi. 2-“Yunus peygamberi biliyor musunuz?” diye sorarak derse giriş yapıldı. 3- Hz. Yunus’un tövbe süreci anlatıldı. Onun peygamberlik görevini yerine getirdiği bölgedeki halka kızıp oradan ayrılmak için bindiği gemide hatasını anladığı, fakat gemidekiler tarafından suya atıldığı ve büyük bir balık tarafından yutulduğu anlatıldı. (Enbiyâ 21/87-88; Sâffât 37/138-147) 4- Hz. Yûnus’un, balığın karnında iken yaptığı tevbe-istiğfâr duası; Arapça metni ve Türkçe mealiyle tahtaya yazılıp işaret dili ile açıklandı: “...(Ve) karanlıklar içinde (Yûnus, pek üzgün bir şekilde hâlini Rabbine şöylece arz etti): لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ «Sen’den başka hiçbir ilâh yoktur. Sen’i tenzîh ederim. Gerçekten ben, zâlimlerden oldum!» (el-Enbiyâ/87) 4- Hz. Yunus’un tövbe duasını ezberlemeleri için öğrencilere sırayla tekrar ettirildi.

Bölüm III

Ölçme-Değerlendirme	“Kıssadan Anladıklarımız” etkinliği yaptırılıp öğrencilerin anladıklarını ifade etmeleri istenerek öğrencilerin değerlendirilmesi gerçekleştirildi.
---------------------	---

3.2.1. Tövbenin Anlam ve Önemi

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'nın İbadet dersindeki "Allah'a Yakarış: Dua ve Tövbe" ünitesinde, tövbenin anlam ve önemine dair belirtilen ve ulaşılmayı beklenen kazanımlar şöyle sıralanmıştır:

1. Tövbenin anlam ve önemini bilir

-Tövbenin, bilerek veya bilmeyerek, açıktan veya gizlice işlenmiş günahlardan, hatalardan ve kusurlardan pişmanlık duymak, onları bir daha yapmamaya kesin karar vermek ve yeniden aynı günahlara düşmemek için çaba göstermek olduğunu,

-Tövbenin, işlenen suç, kabahat ve kusurlardan dolayı Allah'tan utanarak bağışlanmak için samimiyetle yalvarmak olduğunu,

-Tövbenin, Allah ile kul arasında hiç kimseyi aracı kılmamanın işareti ve imanın çok önemli bir tezahürü olduğunu işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder.

Tablo 21

Tövbenin Anlam ve Önemi ile İlgili Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

"Tövbenin anlam ve önemini bilir."	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
Kazanımın Derecelendirme Anahtarı	Tövbenin, işlenen günahlardan ve hatalardan pişmanlık duymak, onları bir daha yapmamaya kesin karar vermek ve yeniden aynı günahlara düşmemek için çaba göstermek olduğunu, Tövbenin, işlenen suç, kabahat ve kusurlardan dolayı Allah'tan utanarak hiç kimseyi aracı kılmadan bağışlanmak için samimiyetle yalvarmak olduğunu işaret dili ile ifade eder.	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	Tövbenin işlenen hatalardan dolayı Allah'tan af dilemek için "tövbe estağfirullah" diye tesbihat çekmek olduğunu işaret dili ifade eder.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	"Tövbe estağfirullah" diye zikir çekmek demek olduğunu ifade eder.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.	2
	Hiçbir açıklama yapamaz, hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

Uygulanan eğitim sonrasında, tövbenin anlam ve önemine dair kazanımların gerçekleşip gerçekleşmediğini öğrenmek amacıyla işitme engellilere “Tövbe etmek ne demek?”, “Neden tövbe edersin?”, “Tövbe etmek neden önemlidir?”, “Tövbe ederken ne hissedersin?” şeklindeki sorular yöneltilmiştir. Öğrenciler, genellikle kendi geçmiş yaşantılarından örnekler vererek tövbe kavramını açıklamaya çalışmışlardır. Özellikle bu konuda örnekler verirken günah-hata olarak değerlendirdikleri ve kendilerini rahatsız eden geçmiş davranışlarından dolayı duydukları pişmanlıklarını ifade etmişlerdir. Verdikleri cevaplardan elde edilen bulgular şöyledir:

“Önceden yaptığımız kötü işlere pişman olunca Allah’a çok tövbe etmektir, hatalar yapınca insanlardan helallik istemektir. Allah’ın affetmesi için tövbe etmek lazım. Doğru dürüst olmak lazım. ‘Estağfurullah, estağfurullah’ diye tesbih çekmek, ‘estağfurullah el azim’ demektir...” (İE2).

“Günah işlediğim zaman pişman oluyorum, hata yapınca pişman oluyorum tövbe ediyorum, günahların silinmesi için tövbe ediyorum. ‘Tövbe estağfurullah, tövbe estağfurullah’ diye tekrar tekrar söylüyorum, günahlarımın silinmesi için söylüyorum. Eskiden açıktım, hatalar yapıyordum, onların silinmesi için tövbe ediyorum.” (İE3).

“Bekarken hata yaptım sevgilim vardı. Evlenmeden önce başka biriyle aşk yaşadım, günah olduğunu bilmiyordum, sonradan pişman oldum. Tövbe ettim. Önceden hep açık giyiniyordum, makyaj yapıyordum tövbe ettim.” (İE4).

“Sürekli tövbe ediyorum, önceden açıktım günahlarım var, günahlarım için tövbe ediyorum. Önceden okulda küfretmek çok normaldi herkes birbirine küfrediyordu. Ben de çok küfrediyordum, komiklik olsun herkes gülüyor diye küfrediyordum; şimdi bunların günah olduğunu öğrendim, bunlara tövbe ettim. Şimdi kötü sözler ve küfür için tövbe ediyorum. Namazlarım eksikti onların kazalarını, borçlarımı yerine getiriyorum; onun için tövbe ediyorum. İşlediğim günahlar için tövbe ediyorum.” (İE5).

“Tövbe, pişmanlık demek. Ben ergenlik zamanlarımda annemin babamın kalbini kırıyordum, bağırıyordum, onun için şimdi çok pişmanım ve Allah’tan af diliyorum. Annem babam işitme engelli olduğum için beni korumak için beni çok sıktılar... Annemi ve babamı çok üzdüğüm için tövbe ediyorum.” (İE7).

“Mesela kavga yaptım, kötü söz söyledim, hata yaptım. Dünyada çok kötülükler yaptım, tövbe etmek lazım. Pişman oldum. Mesela namaz kılmadın, şeytanın vesvesesine uydun; Kur'an okumadın, şeytanın vesvesesine uydun, tövbe etmek lazım.” (İE8).

“Mesela hırsızlık yaptık para çaldık, pişman olup tövbe ederiz. Ben çok küçükken komşunun bahçesinden meyve çalışıyordum, babamın cebinden para alıyordum... Çok pişmanım, tövbe ettim.” (İE9).

“Mesela arkadaşımın kalbini kırdıysam tövbe ederim. Ben bekarken açtım bunun için pişman oldum, tövbe ettim.” (İE10).

“Hata yapınca Allah'ın cezasından korunmak için tövbe ediyorum. Günah yapınca içim sıkılıyor. Mesela kavga yaptım, haram işledim, açık giyindim, cezadan korktuğum için tövbe yaparım. (İE11). Çalışma grubu ile ilgili bulgular kısmında İE11'in Tanrı algısının olumsuz geliştiği ifade edildiği gibi burada yine ‘ceza’ ve ‘korku’ kavramlarını önceleyerek cevap vermiştir.

“Tövbe hata yapınca pişman olup Allah'ın affetmesi için yalvarmak demek. Ben önceden açtım şimdi kapandım çok şükür. Önceden açık olduğum için pişman oldum, tövbe ediyorum.” (İE12).

Görüldüğü gibi yukarıda cevapları geçen öğrenciler, tövbe kavramını; geçmişte işledikleri günahlardan-hatalardan pişmanlık duymak ve bunlardan dolayı bağışlanmak için Allah'a yalvarmak olduğuna dair ifadelerle açıklamışlardır. Söz konusu ifadelerinden hareketle bu öğrenciler için tövbenin anlam ve önemine dair kazanımlarının gerçekleştiği varsayılabilir. İstisna olarak sadece iki öğrenciden farklı cevap gelmiştir.

İE1, sinirlendiği üzüldüğü zamanlarda kendini sakinleştirmek için tövbe-istiğfar çektiğine dair örnekler vermiştir:

“Estağfurullah, estağfurullah diye tesbih çekmektir. Ben boşandığım zaman “tövbe, tövbe” dedim. Ben birinci kez boşanınca tövbe yapmadım, ikinci kez boşanınca da tövbe yapmadım, üçüncü kez boşandığımda tövbe yaptım. Allah'ım affet diye yalvardım. Ben kendi kendime böyle tövbe çektim, ailemdeki bazı kişilerin üç defa boşandığım için bana kötü baktıklarını gördüğüm zaman da “tövbe tövbe” diye tesbih çektim.” (İE1).

İE1'e bu durumlar haricinde "başka ne için tövbe edilmesi gerektiği" tekrar açıklanarak sorulduğunda verdiği cevap şöyledir: "İnsanlar hata yaptığı için Allah affetsin diye tövbe yapar. Allah'ım lütfen beni affet diye yalvarırım." (İE1). İE1'in ikinci açıklamasında doğru cevap verdiği görülmekle beraber; zihninde tövbe kavramının tam oturmadığı düşünüldüğü için kazanımının tam gerçekleşmediği düşünülmüştür.

İE6'nın ise ifadelerinden tövbe etmeyi sadece bir tesbihat şekli olarak algıladığı yargısına varılmıştır.

"Tövbe etmek "estağfurullah estağfurullah estağfurullah el azim" demek. Ben sürekli "estağfurullah el azim ve etubu ileyh" derim." Ben bazen yoruluyorum, bazen hatırlıyorum, abdest alıyorum ondan sonra tesbihimi alıp "estağfurullah" diyerekten tesbih çekiyorum. (İE6). İE6'nın tövbe kavramından, bir hatadan-günahtan dolayı pişmanlık duygusuyla Allah'tan af dilemeyi değil de istiğfar sözlerini tesbihat şeklinde söylemeyi algıladığı düşünülmüştür. Sonuç olarak İE6 ve İE1 dışındaki tüm öğrenciler için kazanımın tam gerçekleştiği düşünülmüştür.

Tablo 22

Tövbenin Anlam ve Önemi ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir		✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir	✓											
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir						✓						
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.												

2.2.2. Tövbe Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programının İbadet dersindeki "Allah'a Yakarış: Dua Ve Tövbe" ünitesinde, tövbe ederken dikkat edilmesi gereken hususlara dair ulaşılmayı beklenen kazanımlar ise şöyle sıralanmıştır:

2.Tövbe ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.

-İşlenen günaha veya hataya yürekten pişman olmak ve bir daha yapmamaya samimi olarak niyet edip karar vermek gerektiğini

-Aynı hata veya günahı işlememek için elden geldiğince çaba göstermek gerektiğini işaretleyerek/yazıyla/sözle ifade eder.

Tablo 23

Tövbe Ederken Dikkat Edilecek Hususlarla İlgili Konu Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

“Tövbe ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.” Kazanımının Derecelendirme Anahtarı	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
	“İşlenen günaha veya hataya yürekten pişman olmak ve bir daha yapmamaya samimi olarak niyet edip karar vermek gerektiğini, aynı hata veya günahı tekrar işlememek için elden geldiğince çaba göstermek gerektiğini işaret dili ile ifade eder.”	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	İşlediği günahı veya birine karşı yapılan hatadan dolayı affedilmek için tövbe ettiğini işaret dili ifade eder.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	Tövbe estâğfirullah diye zikir çektiğini ifade eder.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.	2
	Hiçbir açıklama yapamaz, hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

Öğrencilere yöneltilen ‘tövbe ederken nelere dikkat edilmesi gerektiği’ hususundaki sorulara verdikleri cevaplar ‘tövbenin anlam ve önemi’ başlığında verdikleri cevaplar ile neredeyse aynı içeriktedir. Zaten İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim

Programı’nda da bu iki konu başlığındaki kazanımlar çok yakın açıklanmıştır. Dolayısıyla benzer cevapların gelmesi bir sorun teşkil etmemektedir.

Öğrencilerden yukarıdaki kazanımda ifade edildiği gibi açıklayıcı bir cevap gelmemiştir. Sadece İE2 için tam gerçekleştiğini çağrıştıran şöyle bir açıklama gelmiştir:

“Eskiden her şeyi bilmiyordum, cahildim. Komşular ile oturup dedikodu yapıyorduk, dedikodu yapmanın günah olduğunu öğrenince ağzıma fermuar çektim, dedikodu yapmayı terk ettim. Çok eskidendi, onları çöpe atıp kapattım, tövbe ettim. Şimdi güzel, doğru yaşamak lazım.” (İE2).

“Mesela birisiyle kavga yaptığım, problem olduğu zaman anneme babama bağırdığım zaman tövbe ediyorum. O zaman pişman oluyorum bir daha yapmayacağım diyorum, ama unutuyorum, tekrar tekrar hata işliyorum. Sonra yine tövbe ediyorum.” (İE3).

“Tövbe estağfurullah, tövbe estağfurullah’ tekrar tekrar söylüyorum, günahlarımın silinmesi için söylüyorum. Eskiden açtım, hatalar yapıyordum, onların silinmesi için tövbe ediyorum.” (İE4).

“Abdest alıyorum ondan sonra tesbihimi alıp ‘estağfurullah’ diyerekten tesbih çekiyorum.” (İE6). Bu cevabından dolayı İE6’nın, tövbe etmeyi tesbihat olarak algıladığı, bir alışkanlık olarak düzenli bir şekilde “estağfirullah” zikri çekmek diye düşündüğü kanısına varılmıştır.

“Mesela namazda hata yapınca tövbe ediyorum, eşime sinirlenince kavga yapınca tövbe ediyorum. Helalleşmek lazım.” (İE8).

Buradaki tövbe ederken dikkat edilmesi gereken hususlar hakkındaki kazanım doğrultusunda öğrencilerden; daha önceden tövbenin anlam ve önemine dair verdikleri cevaplara benzer açıklamalar gelince her birinin elde ettiği kazanım, tövbenin anlam ve önemine dair kazanımlarından hareketle değerlendirilmiştir. Fakat İE2 hariç hiçbir öğrenciden “aynı hata veya günahı tekrar işlememek için elden geldiğince çaba göstermek gerektiği” yönünde bir ifade gelmediği için bu konudaki kazanımlarının orta düzeyde gerçekleştiğine İE6 için ise alt düzeyde gerçekleştiğine karar verilmiştir.

Tablo 24

Tövbe Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir		✓										
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir	✓		✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓		
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir						✓						
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.												

2.2.3. Kur'an'dan ve Peygamberlerden Tövbe Örnekleri

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programında “Tövbe” konusunda; “Kur'an'dan ve peygamberlerden tövbe örneklerini bilir ve işaretle/yazıyla/sözle ifade eder.” Şeklinde bir kazanım açıklanmıştır. Fakat işitme engellilere özel bir ders kitabı bulunmadığı için söz konusu tövbe örneklerinin neler olduğu konusunun öğreticiye bırakıldığı kanaatiyle; konu kapsamında Hz. Âdem ve Hz. Yunus'un tövbe hikayesi anlatılmış ve tövbe duaları işlenmiştir. Bu doğrultuda kazanımları ölçmek için aşağıdaki cevap anahtarı hazırlanmıştır.

Tablo 25

Kur'an'dan ve Peygamberlerden Tövbe Örnekleri Verme Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi Cevap Formu

Kur'an'dan ve peygamberlerden Tövbe örnekleri kazanımlarının derecelendirme anahtarı	Seviye	Kazanımın gerçekleşme düzeyi	Puan
	Hız. Âdem ve Hız. Yunus'un tövbe hikayesini kısaca özetler ve ikisinin de tövbe duasını ezbere okur.	Kazanım tam gerçekleşmiştir.	4
	Hız. Âdem veya Hız. Yunus'un tövbe hikayesini kısaca özetler ve ikisinden birinin tövbe duasını ezbere okur.	Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir.	3
	Hız. Âdem veya Hız. Yunus'un tövbe hikayesini kısaca işaret dili ile anlatır.	Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir.	2
	Hiçbir şey hatırlayamaz.	Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.	1

İşitme engelliler “Kur'an'dan ve peygamberlerden tövbe örnekleri biliyor musunuz?” şeklindeki sorulara direkt olarak cevap veremeyince kendilerine “Hata yaptığı için tövbe eden bir peygamber var mı?” şeklinde sorular yöneltilmiş, hatırlamakta zorlanan bazı öğrencilere de “Hız. Âdem neden tövbe etti?” ya da “Hız. Yunus niçin tövbe etti?” şeklinde peygamberlerin adları hatırlatılarak “Tövbe duaları neydi?” diye sorulmuştur. Öğrenciler tarafından daha çabuk hatırlanacağı düşünülerek öncelikle Hız. Adem'in tövbesi sorulmuştur. Çünkü her ne kadar tövbe duası ilk defa işlense de Hız. Adem'in cennetten kovulma kıssası yıllardır kursa gelen öğrencilere çeşitli vesilelerle defaatle işlendiği için kolay hatırlayacakları varsayılmıştır. Bu itibarla gelen cevaplar daha ziyade Hız. Âdem ile ilgilidir. Zaten öğrencilerin çoğu kıssayı az-çok hatırlamıştır. 12 öğrenciden sadece İE3 ve İE6 tövbe eden peygamber olarak Hız. Yunus'u hatırlarken çoğunluğu Hız. Adem'i hatırlamıştır:

“Hız. Âdem peygamber var. Pişman olup tövbe etmiş, Havva annemiz ile beraber tövbe etmişler. Ben onlara Fatiha duası okuyup, hediye ediyorum...” (İE2).

İE2'ye biraz hatırlatma yapınca Hız. Adem'in yaptığı tövbe duası Arapça olarak mırıldanmış fakat Türkçe anlamını hatırlayamamıştır. İE2'nin, dersin işlendiği hafta hem Arapça olarak hem de Türkçe anlamıyla birlikte ezberleyerek okuduğu duayı aradan geçen kısa zamanda hatırlamakta zorlandığı görülmüştür. Bununla birlikte mülakat sürecinde sadece İE2,

Hiz. Adem'in tövbe duasını Arapça olarak okumuş; diğerk öğrencilerden hiçbiri Arapça veya Türkçe olarak hatırlayıp ifade edememişlerdir. Konunun işlendiğı hafta İE5, İE7, İE8, İE9, İE10, İE11 kodlu ğrencilerin Hiz. Adem'in tövbe duasını ezbere ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Buna rağmen mülakatlar esnasında kendilerinden şu cevaplar gelmiştir:

“Âdem peygamber, cennetten kovuldu dünyaya geldi; tövbe etti, namaz kıldı, dua etti yeniden cenneti kazandı. Âdem peygamberin tövbe duası diye bir dua hatırlamıyorum, bilmiyorum.” (İE5). Hiz. Âdem peygamberin tövbe duasını ezberleyip derste okuyan İE5, sorduğumuz zaman hatırlayamamış ve üstelik daha önce hiç ğrenmediğine dair bir açıklama yapmıştır.

İE7, İE9 ve İE11 Adem peygamberin kıssasını hatırlamışlar fakat daha önce derste ezbere okudukları tövbe duası kendilerine sorulduğı cevap verememişlerdir:

“Havva... Âdem peygamber. Yasak meyveyi yediler cennetten kovuldular..” (İE7).

“Havva... Allah onu cennetten kovdu. Eşini de kovdu. Âdem peygamberi...” (İE9).

Derste Hiz. Havva hakkındaki yaygın kültürdeki inanış olan “Yasak meyveyi yemeye Hiz. Adem'i ikna edip cennetten çıkılmasına sebep olduğı” algısının yanlış olduğı anlatıldığı halde akıllarına ilk gelen ismin Havva olmasının ilk öğrenmelerinin etkisiyle olduğı dşnlmştir.

“Âdem babamız var. Âdem peygamber günah işlemişti, tövbe etti. Allah'tan çok korkmuştu, ağılamıştı, duasını yazdım, okuyordum ama unuttum.” (İE11).

İE8 ve İE10 kodlu öğrenciler ise yine derste ezbere okudukları Hiz. Adem'in tövbe duasını başka dualarla karıştırıp yanlış hatırlamışlardır:

“Havva'nın eşi Âdem yasak meyveyi yemiş, şeytan vesvese vermiş, Allah cennetten kovmuş onları. Kehf suresinde Hiz. Adem'in tövbe duası var. Rabbena atına min lednke...” (İE8). İE8, Ashab-ı Kehf'in duasını, Hiz. Ademin tövbe duası diye eksik/yanlış bir şekilde okumaya çalışmıştır.

İE10 ise “Allahümme entesselam ve minkesselam...” duasını, tövbe duası diye Arapça olarak mırıldanmıştır. Yanlış dua okuduğı hatırlatılıp tekrar Hiz. Adem'in duası sorulunca da “Hazreti Adem'in tövbe duasını şu anda hatırlamıyorum. Hiz. Adem'in hata işlediğı için tövbe ettiğini biliyorum ama duasını hatırlamıyorum.” demiştir.

Aynı şekilde İE6 da Hz. Yunus'un tövbe duasını karıştırmıştır:

“Yunus peygamber tövbe etmişti. Yunus peygamberi denize atmışlardı... Yunus peygamberin tövbe duasını hep söylerim: ‘la havle vela kuvvete illa billah’ şeklinde hep söylerim.” (İE6). Görüldüğü gibi İE6 Yunus peygamberin tövbe duası diye karıştırarak tesbihat olarak okunan başka bir zikri söylemiştir. Daha sonra İE6’ya Hz. Âdem sorulunca, kıssayı Arafat bağlamında hatırlamıştır:

“Evet Âdem peygamberi hatırlıyorum. Arafat’ta Adem’le Havva buluşmuştu. Arafat’ı biliyorum gördüm.” (İE6). İE6 gibi bazı öğrencilerin, Hz. Adem’le eşinin buluştuğu yer olarak kabul edilen Arafat meydanındaki Cebel-i rahmeyi, umreye gittiklerinde bizzat ziyaret ettikleri veya çeşitli vesilelerle oranın videolarını veya resimlerini gördüklerini için olsa gerek; Hz. Âdem kıssasını daha çabuk hatırladıkları düşünülmektedir.

İE1, (umreye gitmiş olmasına rağmen) birçok cevabında olduğu gibi yine hatırlamadığını ifade etmiştir:

“Hatırlamıyorum. Ben o gün belki derse gelmemiş olabilirim.” (İE1). Şeklinde bir mazeret öne sürmüştür. Diğer öğrenciler ise Hz. Adem’in kıssasına ilişkin az-çok cevaplar vermiştir:

“Evet Âdem peygamber yasak meyveyi yemişti, Allah onu cennetten atmıştı, dünyaya gelince pişman oldu tövbe etti. Onun eşi Havva vardı, şeytan onları kandırdı, aldattı... Hz. Muhammed, Hz. Yunus peygamber de tövbe etti.” (İE3).

“Unuttum... Âdem peygamber cennetten kovuldu. Nasıl dua etti bilmiyorum.” (İE4).

Çalışma grubundaki öğrencilere “Derste beraber işlediğimiz, hata yaptığı için tövbe eden bir peygamberin Kur'an'da geçen tövbe duasını hatırlıyor musun?” diye sorduğumuzda soruya itiraz eden tek öğrenci İE12 olmuştur:

“Peygamberler hata yapmaz. Hayır olmaz, Allah kurtarır onları. Peygamberler hata yapmaz. olmaz hep doğru yaparlar hataları sıfırdır, hiç hata yapmazlar.” (İE12. Daha sonra kendisine “Cennetten kovulan Peygamber’i hatırlıyor musun?” diye sorulduğunda ise şöyle cevap vermiştir:

“Evet hatırladım. Âdem peygamber ve eşini Allah dünyaya kovdu. Havva ile ikisi birbirlerini aradılar buldular. Şeytan ona vesvese verdi, onu kandırdı. Bizi de kandırıyor, tövbe edip hatalarımızı düzeltiyoruz.” (İE12). İE12’nin Hz. Adem’in cennetten kovulmasıyla ilgili kıssayı bildiği halde “Peygamberler hata yapmaz.” diye itiraz etmesinin sebebi olarak; onun bilgiyi saklama ve geri çağırma sürecindeki sınırlılık ve dikkat becerisindeki eksikliğine sebep olan bellek kapasitesindeki kısıtlılıktan kaynaklandığı; dolayısıyla uzun süreli belleğinden bilgiyi getiremediği şeklinde açıklanabilir.

Sonuç olarak 12 haftalık ders planının uygulanması sonrasında çalışma grubuna yönelik ilk defa işlenen Hz. Adem’in tövbe duasını, Arapça metniyle doğru olarak okuyan tek öğrenci İE2 olmuş, konunun işlendiği hafta ezberleyen diğer öğrenciler mülakatların yapıldığı süreçte ya başka dualar ile karıştırmışlar ya da hatırlayamamışlardır. İE2’nin duayı günlük dualarına kattığı için hatırladığı, diğerlerinin ise tekrar etmedikleri için ezberlerini unuttukları düşünülmektedir.

Tablo 26

Kur'an'dan ve Peygamberlerden Tövbe Örnekleri ile İlgili Kazanımlarının Her Bir İşitme Engelli İçin Gerçekleşme Düzeyi

Kazanımın Gerçekleşme Düzeyi	İE1	İE2	İE3	İE4	İE5	İE6	İE7	İE8	İE9	İE10	İE11	İE12
Kazanım tam gerçekleşmiştir												
Kazanım orta düzeyde gerçekleşmiştir		✓										
Kazanım çok alt düzeyde gerçekleşmiştir	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kazanım hiç gerçekleşmemiştir.												

2.3. Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe Ünitesi ile İlgili Gerçekleşen ve Gerçekleşmeyen Kazanımların Değerlendirilmesi

Çalışma grubundaki öğrencilerin Allah’a iman ünitesindeki kazanımlarına kıyasla, bu ünite kazanımlarının gerçekleşme düzeyinin daha iyi olduğu görülmüştür. Öğrencilerden her birinin Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe ünite konularının kazanımlarına göre ayrı ayrı aldıkları puanlar ve toplu değerlendirilmesi tablo 27’de sunulmuştur.

Tablo 27

Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe Ünitesi İle İlgili Puanları

Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe										
Öğrenci	1. Duanın anlam ve önemini bilir.	2. Dua ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.	3. Fatiha süresi ve Rabbenâ dualarını bilir, anlamlarını işaret diliyle ifade eder.	4. Ashab-ı Kehf ve Muaz b. Cebel’ in duasını bilir, anlamlarını işaret diliyle ifade eder.	5. Tövbenin anlam ve önemini bilir.	6. Tövbe ederken dikkat edilmesi gereken hususları bilir.	7. Hz. Âdem ve ya Hz. Yunus peygamberlerin tövbelerini bilir, dualarını işaret diliyle ifade eder.	Ortalama	Ünite Kazanımlarının Değerlendirmesi	
İE1	4	4	3	1	3	3	2	2,8		
İE2	4	4	4	1	4	4	3	3,4		
İE3	4	4	4	1	4	3	2	3,1		
İE4	4	4	3	1	4	3	2	3		
İE5	4	3	4	1	4	3	2	3		
İE6	4	4	3	1	2	2	2	2,5		
İE7	4	4	3	1	4	3	2	3		
İE8	4	4	4	1	4	3	2	3,1		
İE9	4	4	3	1	4	3	2	3		
İE10	4	4	3	1	4	3	2	3		
İE11	3	4	3	1	4	3	2	2,8		
İE12	4	4	4	1	4	3	2	3		

Öğrencilerin dua okumak ile sure ve Kur'an okumayı veya tesbihat yapmayı karıştırdıkları görülmüştür. "Kur'an'dan dua olarak ne okursun, örnek verebilir misin?" sorusuna bazı öğrenciler Kur'an okumak, sure okumak, hatim yapmak veya zikir çekmek şeklinde cevaplar vermiştir. Öğrencilerin Kur'an okumayı veya tesbihatı dua olarak algıladıkları, zihinlerinde bu kavramlarla ilgili net bir ayrımın olmadığı tespit edilmiştir:

"Kur'an'ı hatim yapıyorum, elhamdülillah." (İE2).

"Kevser suresini biliyorum, Kureyş suresini biliyorum, İhlas suresini biliyorum, Fatiha suresini biliyorum." (İE6).

"Yasin okuyorum, Kur'an okuyorum, hatim okuyorum. Arkasından anneme babama sevabını bağışlıyorum." (İE7).

"La ilahe illallah" diye zikir çekerim, "Bismillahirrahmanirrahim" diye "estağfurullah" diye tesbih çekiyorum. Ben böyle yapıyorum." (İE9).

"Dua, Kur'an'dan sure okumak, hatim okumak, hatme devam etmek. Dua ederek Allah'tan istiyorum." (İE11).

"Türkçe duaları az biliyorum. Kur'an-ı Kerim okuyorum, Kerim okumak kolay Türkçe duaları az biliyorum." (İE11).

Öğrencilerin yeni ezberledikleri duaları çabuk unuttukları anlaşılmıştır. 12 haftalık ders planının içeriğindeki Ashab-ı Kehf'in duası, Hz. Peygamberin Muaz b. Cebel'e öğrettiği dua ve Hz. Adem'in tövbe duası; daha önce belirtildiği gibi, işitme engellilerle ilk kez işlenmiştir. Bazı öğrencilerin derslerin işlendiği süreçte ilk defa ezberleyip Arapça olarak veya Türkçe anlamları ile ifade ettikleri bilinen bu duaları, mülakatlarda kendilerine sorulunca, İE2 hariç hiçbirinin hatırlayamadığı görülmüştür. (İE8 kodlu öğrencinin Ashab-ı Kehf'in duasını Hz. Adem'in tövbe duası diye eksik ve yanlış bir şekilde diye okuması bir kazanım olarak değerlendirilmemiştir.)

Bu çalışmamızda görüldüğü gibi işitme engelliler, bellek-hafıza kısıtlılığından dolayı çabuk unutmakta veya bellek-hafızada anlamaya hizmet edecek kelime, kavram ve anlam kısıtlılığından dolayı ezberledikleri duaların Türkçe anlamlarını ifade edememektedir. Sadece çok sık tekrarladıkları sure ve duaları hatırlayabilmektedirler. Örneğin namaz kılarken sürekli Fatiha suresi ve Rabbenâ dualarını ezberden okudukları için kendilerine sorulunca namazda okudukları gibi ve çoğu zaman işiten kişiler için anlamlı gelmeyen sesler çıkararak ve

mırıldanarak okumuşlardır. Namazda sürekli okudukları için Arapçasını hatırladıkları fakat Türkçe anlamlarını hatırlayamadıkları görülmüştür. Mülakatlar esnasında ezberledikleri sureleri ve duaları işaret dili ile aktarmaları yeterli görülmüş; yazmaları talep edilmemiştir. Çünkü alanda geçirilen uzun yıllar içinde; işitme engelli yetişkinlerin okuma ve yazma becerisi üzerine yapılan başka birçok araştırmada (Girgin, 1997: 146-147; Erdiken, 2003: 94; Makaroğlu, 2012: 61-62; Tiryaki, 2014: 139-143; Özkan ve Yücel, 2021: 25-30) olduğu gibi, çok fazla yanlış yaptıklarına şahit olunmuştur. Üstelik kendilerinden yazmaları talep edilince bundan kaçındıkları da bilindiği için araştırmaya katılmaktan çekinmemeleri için böyle bir talepte bulunulmamıştır.

Alandaki araştırmalar sonucunda işitme engellilerin ezber performansı ile ilgili, özellikle ana dili Arapça olmayan işitme engellilerin Kur'an ezberlemesine ilişkin bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Ezber stratejileri konusunda normal insanlara yönelik yapılan araştırmalarda ise bireylerin ezber stratejilerini kullanmayı öğrendikten sonra kısa süreli bellek/çalışan bellek performanslarında birtakım gelişmeler olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır (Parente ve Herrmann, 1996'dan akt. Sümer Dodur ve Kızılaslan, 2020: 114). Fakat araştırmamızda böyle bir gelişme fark edilmemiştir. Çalışma grubundaki işitme engellilerin ezberledikleri Arapça dualardan ancak sürekli tekrar ettiklerini hatırlayabildikleri, ilk defa ezberledikleri duaları çabuk unuttukları; ezberledikleri Arapça duaların Türkçe anlamlarını kısmen hatırladıkları fakat bunları çoğu zaman başka konularla ilişkilendirip yorumlayamadıkları görülmüştür.

Mülakatlar boyunca çalışma grubundaki çoğu öğrenci “bildiklerini çok çabuk unutmak, hatırlayamamak, tam anlayamamak” gibi durumlardan yakınmışlardır. Aslında öğrenciler, kendileriyle ilgili bu ifadeleri kullanmamış olsalardı bile uzun yıllardır alanda elde edilen tecrübe ve alanyazında yapılan araştırmalardan dolayı zaten onların hafıza/bellek sorunları yaşadıklarının farkına varılmıştır.

Çalışma grubundaki öğrencilerin işitme kayıplarının total veya ileri derecede olduğu ve erken yaşlarda işitme kaybına uğradıkları düşünülünce, onların çalışan bellek/kısa süreli bellek performansında güçlük yaşamalarının nedeninin, işitsel girdi yetersizliğine bağlı olarak erken yaşlardaki dil ediniminde yaşadıkları güçlükten de kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu sebeple öğrencilerin çalışma belleğindeki bilgileri etkin bir şekilde koordine edemedikleri ve ilişkilendiremedikleri için güçlük çektikleri görülmüştür. Özellikle dikkat becerilerindeki eksiklikten ve bilgiyi kodlama, saklama ve geri çağırma süreçlerindeki sınırlılıktan dolayı eksik bilgileri doldurmak için geçmiş bilgilerini uzun süreli bellekten getiremedikleri (Rudner, Andin

ve Rönnberg, 2009’dan akt. Sümer Dodur ve Kızılaslan, 2020:113); çoğu zaman bu durumun onlardaki anlama/anlatma işlemleri için gerekli olan kelime ve kavram alt yapısının eksikliğine dayandığı düşünülmüştür. Mülakatlar boyunca yöneltilen sorular karşısında, i  tme engelli öğrencilerin sık sık ‘‘Hatırlamıyorum.’’, ‘‘Unuttum.’’ veya ‘‘Bu konuda bir şey bilmiyorum.’’ gibi cevaplar vermesinin altında yatan etkenin de onların bu durumlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular i  tme kaybının çalışan bellek/kısa süreli bellek performansını olumsuz etkilediğı yönündeki bulgular ile örtüşmektedir.

Dua ve tövbe kazanımlarının araştırıldığı bu kısımda, onların ezberlerini unutmalarıyla bağlantılı olabileceğı düşüncesiyle i  tme engellilere yönelik Kur’an öğretimin nasıl olduğuna dair kısa bir açıklama yapmak yerinde olacaktır:

Araştırmamızdaki   alı ma grubundaki öğrenciler gibi hiç i  tmeyen veya ileri derecede i  tme kaybı olan kişilerin Kur’an okurken Arapça harflerin mahreçlerini   ikarmasının pek mümkün olamayacağı tahmin edilebilir bir problemdir. Bu problemi a ma noktasında i  tme engelli öğrenciler parmakları ile harfleri işaret ederek ve yapabildikleri kadar dudakları ile Kur’an kursu   ğreticilerini taklit ederek Kur’an okumaya gayret göstermektedirler. Burada kar  şımızda ikinci bir problem çıkmaktadır. Kur’an okurken hangi işaret dili kullanılacak? Türk işaret dili parmak alfabesi mi yoksa Arap işaret dili parmak alfabesi mi? Çünkü daha önceden de açıklandığı gibi işaret dilleri her ülkeye özeldir ve her ülkenin kullandığı alfabeyle göre de işaret dili parmak alfabesi farklıdır.

D  B I  tme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları   zel   ğretim Programı’nın genel amaçları içeriğinde yer alan ‘‘İslam’ın temel kaynağı Kur’an-ı Kerim’i Arapça metninden doğru ve usulüne uygun parmak alfabesiyle/sesli okuyabilmeleri’’ amacı öncelikli olmakla beraber ‘‘I  tme engellilerin bu konuda karşılaşabilecekleri zorluklar da dikkate alınarak kolaylık ilkesi daima göz önünde bulundurulmalıdır.’’ anlayışı benimsenmiştir. Kolaylık ilkesi doğrultusunda, i  tme engelli öğrencilerin daha önceden eğitim gördükleri okullarda Türk işaret dili parmak alfabesini yani Latin alfabesini öğrendikleri için ‘bilinenden hareketle bilinmeyeni öğretmek’ prensibiyle Kur’an   ğretiminde Latin alfabesi ile göstermek ve yazmak esas alınmaktadır. Bu durum söz konusu program içeriğinde Kur’an-ı Kerim dersi   ğretim ilke ve yöntemlerinde de açıklanmıştır (<https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/>).

D  B tarafından i  tme engellilere yönelik kurslarda, yukarıda ifade edildiğı gibi Türk işaret dili ile Kur’an   ğretimi yapılmaktadır. Öğrenciler elif ba c  z   sürecinde ve Kur’an okumaya geçtikten sonra Arapça harflere bakıp Türk işaret dili (Latin) parmak alfabesi ile işaret

ederek okumaktadır. Örneğin: Arapça yazılan بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ cümlesindeki harflere bakarken ‘BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHİM’ şeklinde parmak alfabesiyle harfleri göstermektedir. Bu şekilde Latin alfabesiyle öğretim yapılmasına itiraz eden Kur’an eğitimcileri de bulunmaktadır. Kur’an öğretiminde Arapça harflerin tamamının işaret karşılığının Türk işaret dilinde bulunmaması problemini göz önünde bulunduran veya Arapça İşaret dilinin Kur’ân-ı Kerim’in hattına en yakın işaret dili olduğunu ve ayrıca Arap parmak alfabesinin de şekilsel olarak çok benzediğini düşünen bazı eğitimciler tarafından, dünyadaki bütün işitme engellilerin, engelsizlerde olduğu gibi Kur’an’ın asli harflerini karşılayan Arap işaret dili parmak alfabesiyle okunmasına yönelik Arap işaret dili elif-ba hazırlanmıştır. (Aydınbelge, 2021; Topçu ve Topçu, 2021). Anlaşıldığı gibi mevcut uygulamada öğrencinin bakıp-gördüğü ile işaret ettiği ve yazdığı harfler arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Zaten işitme duyusundan yoksun oldukları için Arapça harfleri mahreçlerinden doğru sesle çıkaramayan bireylerin, şekilsel olarak harflerin benzerleri olan parmak alfabesiyle değil de farklı şekillerdeki Latin alfabesiyle ifade etmeleri onların öğrenme süreçlerini nasıl etkilediği araştırılacak bir problem olarak belirmektedir. İşitme engellilere yönelik Kur’an öğretimi hakkındaki söz konusu probleme kısaca değindikten sonra bu konudaki tartışmayı ve çözümünü başka araştırmalara bırakmak daha isabetli olacaktır.

Öğrencilerin yaşayarak tecrübe ettikleri bilgilerin daha kalıcı olduğu görülmüştür. Kur’an kursunda işitme engellilere yönelik sürekli kandil programlarının düzenlenmesinin etkisiyle kandilleri tecrübe ederek öğrendiklerinden dolayı olsa gerek; öğrencilerin bir kısmı, kandil gecelerinde dua-tövbe, ibadet ettiklerini hatırlayıp mülakatlarda ifade etmiştir. Dolayısıyla sık sık tekrar eden süreçlerde, tecrübe ile yaşayarak öğrenmelerinin onlar açısından kalıcılığı anlaşılmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre genel olarak insanlar; okuduklarının %10’unu, işittiklerinin %20’sini, gördüklerinin %30’unu, hem görüp hem de işittiklerinin %50’sini, söylediklerinin %70’ini, yapıp söylediklerinin %90’ını hatırlamaktadır (Kaya, 2006:28). İşitme duyusundan yoksun işitme engelliler için bu oranlamanın nasıl olduğu tam bilinmese de görerek ve yapıp ederek öğrenmelerinin onlar açısından da daha etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Mülakat sürecinde öğrencilerin duaların Arapça metni veya Türkçe anlamını ezberleme konusunda çok başarılı olamadıkları görüldüğü için Allah’a yakarış: Dua ve Tövbe ünite kazanımlarında yer almamasına rağmen, öğrencilerin kendi ifadeleriyle dua becerileri merak edilmiştir. Bu itibarla öğrencilerle yapılan mülakatların sonunda her öğrenciye “Şimdi sen işaret dili ile dua et, hep beraber âmin diyelim.” şeklinde talepte bulunularak; dua pratikleri

görülmek istenmiştir. Öğrencilerin çoğunun günlük istek ve ihtiyaçlarına yönelik beklentilerine, endişe ettikleri şeylerden korunmaya ve sıkıntılarından kurtulmaya dair şöyle dualar ettikleri görülmüştür:

“Allah'ım beni affet, Allah'ım kızlarımı düzelt, üniversiteyi kazanmalarını nasip eyle, onlara doğru yolu nasip eyle, güzel ahlaklı olmalarını nasip eyle. Allah'ım kızlarımın aklına sahip çık beni dinlemiyorlar. Allah'ım günahlarımı affeyle... Allah'ım herkese iyilik ver, arkadaşlarımı affeyle, hastalıklarına şifa ver...” (İE1).

“Allah'ım hastalara şifa ver. Bizi depremden koru... Allah'ım çocuklarım okullarında başarılı olsun. Ailemde huzur olsun, kavga etmeyelim...” (İE3).

“Allah'ım ülkemiz sıkıntılardan kurtulsun, depremlerden kurtulsun. Dünyadaki düşmanlarımızdan Allah Türkiye'yi korusun. Rabbim düşmanlarımıza fırsat vermesin. Ülkemizdeki insanlar kardeş olsunlar, birbirini sevenler kavuşsunlar.” (İE5).

“Allah razı olsun. Allah bize yardım etsin. Allah şifa versin, Allah'ım bizi affetsin.” (İE7).

“Evlatlarım güzel ahlaklı olsun, kavga yapmasınlar, arkadaşlarıyla beraber güzel güzel geçinsinler, kazadan beladan korunsunlar, sağlıklı olsunlar. Allah ailemi korusun... Allah'ım ben Kâbe'ye gitmek isterim, para kazanmak isterim. Eşim araba almak istiyor, hayırlı bir şekilde araba alsın... Allah'ım arkadaşlarımla aramız bozulmasın, onların kalplerini kırmayayım. Allah'ım arkadaşlarıma iman ver, eğer açıklarsa kapanmalarını nasip eyle. Allah'ım ablamın başı açık, kalbine öyle bir his ver ki kapansın. Kardeşim bekar, kardeşim hayırlı bir şekilde evlensin...” (İE10).

“Allah'ıma şükürler olsun. Allah'ım tüm ülkemizi, tüm ailemizi korusun. Allah'ım namazlarımıza devam edelim. Allah'ım dualarımızı kabul eyle. İnşallah ülkemiz hakkında hayırlı-güzel olanları nasip eylesin Allah'ım. Ettiğim dualar size hediye olsun, cuma gününüz mübarek olsun, Allah'a emanet olun.” (İE11).

“Allah'ım kızımın işleri düzelsin, evlensin. Torunum da evlensin. Oğlum eşiyle mutlu olsun, gelinim hamile kalsın, çocukları olsun... Allah'ım depremde olanlara yardım et, Türkiye'yi koru. Allah'ım fakirlere yardımcı ol. Allah'ım kendi aramızda birbirimize karşı kötü davranmayalım, kötü söz söylemeyelim, nankörlük yapmayalım. Bütün insanların birbirine

karşı güzel davranması lazım, mesela Filistin'dekilere eziyet çok, sınavları ağır, çok kötü durumdalar, Rabbim Müslümanlara yardımcı olsun.” (İE12).

Yukarıdaki dua ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, işitme engelli öğrenciler genellikle kendilerinin ve yakınlarının maddi ve manevi yönden günlük istek ve ihtiyaçlarının giderilmesine, problemlerinin çözülmesine dair dualarda bulunmuşlardır. Ayrıca vatan, millet ve İslam ülkelerine yönelik de dualar etmişlerdir. Araştırmada duanın anlam ve önemi ile dua ederken dikkat edilecek hususlar başlığında da çok güzel dua ifadeleri kullandıkları görülmüştür. DİB İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'nda dua konusundaki kazanımlarda, 'işitme engellilerin dua etme becerileri kazanmalarına dair' bir madde olmasa da araştırmamız sürecinde, öğrencilerin böyle bir kazanım elde ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Tabii ki bu becerinin sadece 12 haftalık bir ders programı ile sınırlı olmayıp yıllardır kursa devam etmelerinin katkısıyla gerçekleştiği dikkatten kaçmamalıdır.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, elde edilen bulgular göz önünde bulundurularak araştırma sorularına ilişkin varılan sonuçlar ve bu doğrultuda ilgili kurum ve kuruluşlar ile araştırmacılara yönelik sunulan öneriler yer almaktadır.

1. Sonuçlar

Araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle şu sonuçlara varılmıştır:

İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Eğitim Programı İtikat dersindeki “Allah’a İman” ünitesi ve İbadet dersindeki “Allah’a Yakarış: Dua ve Tövbe” ünitesinde yer alan ve gerçekleşmesi beklenen kazanımların, işitme engelli öğrencilerin gelişimsel özellikleri ile uyumlu olmadığı görülmüştür. Özellikle Allah’ın sıfatları söz konusu olduğunda çalışma grubundaki öğrencilerin sahip oldukları gelişimsel özelliklerden kaynaklanan birçok problemin yanına; soyut kavram öğreniminin zorluğu ve işaret dilinin kapsam ve sınırlılığından kaynaklanan problemler de eklenmiştir. Bu sebeple öğrencilerin birçok kez zihinlerindeki bilgiyi işaret diline döküp anlatamadıkları görülmüş; bu durumun da bellek-hafızalarındaki anlamaya-anlatmaya hizmet edecek kelime, kavram ve anlam kısıtlılığından kaynaklandığı düşünülmüştür.

Araştırmamızda; çalışma grubundaki öğrencilerin ezberledikleri Arapça dualardan ancak sürekli tekrar ettiklerini hatırlayabildikleri, ilk defa ezberledikleri duaları/ayetleri çabuk unuttukları saptanmıştır. Ezberledikleri Türkçe anlamları ise kısmen hatırlayabildikleri fakat bunları, anlamsal çağrışım yaparak başka konularla ilişkilendirip yorumlayamadıkları anlaşılmıştır. Bu durumun, işitme engellilerin bellek-hafıza performanslarındaki kısıtlılıktan kaynaklandığı yargısına varılmıştır. Bu kısıtlılık, belleklerdeki bilgileri etkin bir şekilde ilişkilendirememeleri dolayısıyla yeni öğrendikleri bilgileri uygun bir şekilde anlamlandırmada güçlük çekmeleri veya eksik bilgilerini tamamlamak için geçmiş bilgilerini uzun süreli belleklerinden getirememeleri şeklinde tezahür etmektedir. Bu nedenle de çoğu zaman yeni öğrendiklerini önceki bilgilerinin üzerine yapılandıramadıkları görülmüştür.

Kazanımları incelenen iki üniteden, Allah’a yakarış: Dua ve tövbe ünite konularının kazanımlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bu durum, işlenen konunun içeriğinin onlar için önemine göre kazanımın gerçekleştiğini göstermektedir. Yani onlar için bilgiyi kalıcı kılan durum, günlük hayatlarında ne kadar işlerine yarayacağı durumudur. Çalışma grubundaki öğrencilerin; kendilerinin ve yakınlarının maddi ve manevi yönden istek ve ihtiyaçlarının giderilmesine, problemlerinin çözülmesine dair kendi ifadeleriyle günlük dua etme becerisi kazanmaları bu duruma örnektir. Öte yandan öğrencilerin günlük istek ve ihtiyaçları doğrultusunda dua becerileri, aslında onların duygusal öğrenmelerinin de başarılı olduğunu göstermiştir.

Çalışma grubundaki öğrencilerden ilkokul mezunu olanlar ile ortaokul veya lise mezunu olan öğrenciler arasında kazanımların gerçekleşme düzeyinde kayda değer bir fark gözlenmemiştir. Ayrıca işitme engellilere özel okullardan mezun olanlar ile kaynaştırma eğitimi alan öğrenciler arasında da öne çıkan bir fark tespit edilememiştir. Aynı şekilde kazanımlarının gerçekleşme düzeyinde, öğrencilerin yaşları itibarıyla da belirgin bir farklılık görülmemiştir.

Çalışma grubundaki öğrencilerin Allah’a iman konusunda, hem kursa gelmeden önce kayda değer bir eğitim alamadıkları hem de kendilerine zorlamayla veya korkutularak verilen birtakım bilgilerin, onların Tanrı algılarını olumsuz yönde etkilediği anlaşılmıştır. Bu olumsuz algıyı dönüştürmek için Kur’an kursunda Allah’a iman ünitesinin içeriğinde Allah’ın zati ve subuti sıfatlarını anlatmak çözüm olamayacaktır. Ayrıca Allah’ın zati sıfatlarından “vücut ve vahdaniyet” kavramlarının en basit açıklamasını karşılayan “Allah var, Allah tek ve bir” şeklinde cevaplar vermelerinin onların bu gibi kavramları tam olarak kavradıkları anlamına gelmediği de düşünülmelidir. Zira okul öncesi küçük çocuklar bile kendilerine ezberletilince bunları söyleyebilmektedir. Üstelik kendisine Allah’ın zati ve subuti sıfatları tahtaya yazdırılıp açıklanan İE5’in, Allah’ın erkek olabileceğine dair düşüncesinden dolayı, halen antropomorfik Tanrı algısına sahip olduğunun anlaşılması, onun gibi sadece bir yıldır kursa devam eden işitme engellilerin bu soyut kavramları anlayamadıkları şeklinde sınırlamak da yeterli olmayacaktır. Dolayısıyla ne kadar çok anlatılsa bile özellikle de zati sıfatlar gibi soyut kavramların onlar tarafından tam olarak anlaşılamayabileceği düşünülmektedir.

Çalışma grubundaki öğrencilerin Kur’an kursu öncesi geçmiş öğrenme deneyimlerinin, araştırma kapsamındaki ünite kazanımlarına hazır bulunuşluk anlamında herhangi bir katkısının olmadığı; tam aksine eksik veya yanlış öğrenme tecrübelerinin olumsuz etkisi olduğu görülmüştür. Okuldaki eğitimcileri veya evdeki aile bireyleri tarafından işaret dili ile eğitim

verilmediği için, sadece abdestin alınışı veya namazın kılınışının şekilsel hareketleri gibi bakıp taklit ederek öğrendikleri bazı uygulamalar haricinde, çocuklukta ve gençlikte kazanmaları gereken birçok bilgiye ulaşamadıkları görülmüştür. Zira doğru bilgiye ulaşma konusunda dezavantajlı durumda olan bu kişiler; normal bireyler gibi herhangi bir yazılı kaynaktan merak ettikleri bir konuda araştırma yapmak, okuduklarını anlamak ve yorumlamak konusunda ciddi sıkıntılar yaşadıklarından dolayı ihtiyaçları olan doğru bilgiye kendi başlarına ulaşma imkanına sahip değildir. Bu yüzden yanlış bildikleri bir konuda araştırma yaparak aydınlanma yaşamaları, farkındalık geliştirmeleri de pek mümkün gözükmemektedir. Açıkçası kendilerine ilk olarak anlatmaya çalışan aile bireyinin veya öğretmenin din anlayışı, bilgi düzeyi nasılsa çoğu zaman o kadarını benimsedikleri anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, bir konudaki ilk öğrenmelerinin çok önemli olduğu; bu öğrenmenin bilişsel, duyuşsal ve becerisel olarak gerçekleşmesi durumunda, onlar için bu bilginin adeta bir “akide” haline geldiği; bu sebeple de yanlış öğrenmelerini düzeltmenin oldukça güçleştiği kanısına varılmıştır. Bu itibarla çalışma grubundaki işitme engelli yetişkinlerin, Kur’an kursuna devam ettikleri süreçte “Allah’a iman ve dua-tövbe” kavramları hakkında yeni öğrendikleri ile geçmişe ait yanlış veya eksik öğrenmişliklerini tam anlamıyla revize edememelerine rağmen Allah’a sevgi-güven duygularında ve içtenlikle dua ve tövbe konularındaki kazanımlarında kısmen olumlu değişiklikler meydana geldiği sunucuna ulaşılmıştır.

2. Öneriler

Araştırmanın bulgu ve sonuçlarına bağlı olarak ilgililere yönelik bazı öneriler aşağıda sunulmuştur:

1- Araştırma kapsamında İşitme Engellilere Yönelik Kur’an Kursları Özel Eğitim Programı’nın iki ünitesi incelenmiş olmakla beraber, programın diğer üniteleri hakkında da fikir sahibi olunmuş; ünite içeriği ve özellikle kazanımları itibarıyla çok yoğun olduğu görülmüştür. Bu yüzden kazanımların bir kısmından feragat edilip programın yoğunluğunun azaltılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Özellikle işitme engellilerin soyut öğrenme güçlüğü dikkate alınarak ünite içerikleri hafifletilebilir. Örneğin Allah’a iman ünitesinin içeriğinde Allah’ın zati ve subuti sıfatlarının anlatılması yerine Allah’ın rahmeti, sevgisi ve kudretini ifade eden esmasının işlenmesine ağırlık verilebilir. Zaten araştırma sonucunda Esmâü’l-Hüsna (Allah’ın Güzel İsimleri) konusunun onların ilgisini daha çok çektiği ve dua ederken esmaları zikrettikleri

için kazanımının daha fazla olduğu görülmüştür. Bu sebeple yetişkinler için eğitim etkinlikleri düzenlenirken belli birtakım konulara göre değil de yetişkinlerin ilgi alanlarına göre, ihtiyaçlarına ve problemlerine çözüm sunmaya yönelik konulara öncelik verilebilir.

2- İşitme engellilere yönelik eğitim yaklaşımları açıklanırken de ifade edildiği gibi işaret dili ile desteklenmeyen yöntemlerin çok ileri derecede işitme kaybı olanlara veya hiç işitmeyenlere uygun olmadığı saptandığı için, özellikle de bu şartları taşıyan yetişkin Kur'an kursu öğrencilerine özel sınıflar oluşturulup uygun yöntem ve materyaller ile eğitim verilmesi gerekmektedir. Kur'an kurslarında imkanlar dahilinde öğrenciler, işitme kayıplarının derecesine göre farklı sınıflarda kendi seviyelerine uygun hazırlanan bir müfredat ile eğitim-öğretime tabi tutulmalıdır. Bu itibarla İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Eğitim Programı yeniden gözden geçirilip belli bir oranda işitip cihaz kullanan öğrencilere ve ileri derecede işitme kaybı olup sadece işaret dili ile iletişim kuranlara yönelik olmak üzere iki ayrı program şeklinde veya kademeli eğitim müfredatı olarak revize edilebilir. Böylece her bir öğrencinin biricik ve özgün bireyler olarak algılanması esasına dayanarak her bir işitme engellinin işitme kaybının derecesine, eğitim-kültür geçmişine ve bireysel ihtiyaçlarına göre esnek bir eğitim-öğretim programı uygulanabilir.

3- Araştırma sürecinde işitme engellilerin dikkatlerinin çabuk dağıldığı görüldüğü için ders saatlerinin süresinin kısaltılıp teneffüslerin uzatılması yönünde bir düzenleme yapılabilir.

4- Alan uzmanı akademisyenler ve işitme engelli eğitiminde tecrübeli kurs öğretmenleri tarafından çeşitli düzeydeki işitme kayıplı öğrencilerin ihtiyaçlarına, algı ve anlama seviyelerine göre ders kitapları ve görsel materyaller hazırlanmalıdır. Özellikle de akıllı tahta uygulamasında kullanılabilecek ve soyut kavram öğretimini somutlaştırmaya yardımcı olabilecek görseller hazırlanmalıdır. Örneğin; Allah'ın yaratmasını, rahmetini ve kudretini anlatmak için, anne karnındaki bebeğin gelişim videoları ya da gezegenlerin, galaksilerin fotoğrafları vb. gibi görseller hazırlanabilir.

5- İşitme engelli öğrencilere yönelik kitap ve materyallerin yanı sıra kurs öğretmenlerine yönelik; yaygın din eğitimi-öğretiminde rehberlik edebilecek, içerisinde işitme engellilerle iletişime yardımcı olacak yöntem ve tekniklerin açıklandığı, etkinliklerin ve örnek uygulamaların bulunduğu kılavuz kitaplar hazırlanmalıdır. Ayrıca alandaki öğretmenleri motive edici, onların mesleki donanımını artırıcı hizmet içi eğitimler gerçekleştirilebilir.

6- Araştırmamızda da görüldüğü gibi işitme engelliler için bilgiyi daha kalıcı hale getiren “yaparak-yaşayarak öğrenme” ilkesi benimsenerek öğrencilerin yaşamlarının eğitim sürecine

dâhil edilmesiyle öğrenmenin gerçekleşmesi sağlanabilir. Konuların öğretiminde beceri temelli eğitime özellikle dikkat edilmelidir. Ayrıca inanç öğretiminde ezber bilgiler ve davranış kalıplarının öğretilmesi yerine, öğretilen bilgilerin, öğrenciyi anlama ve düşünmeye sevk etmesi sağlanmalıdır. Ancak bu şekilde öğrencinin kazanacağı dini bilgileri sosyal ve duygusal hayatıyla ilişkilendirmesine yardımcı olunabilecektir.

7. İşitme engellilerin yaşantılarında kullandıkları kelime ve kavramlar çerçevesinde ve onlarla ilişkilendirebilecekleri kelime ve kavramlarla din öğretmelidir. Hayatlarında kullanabilecekleri az sayıdaki konu, basit ve çok tekrarlarla işlenmeli; öğretilen şeyler hakkında tanım, açıklama, ıstılah vb. beklenilmemeli ve bunları öğretmeye uğraşilmamalıdır. Ders sürecinde kullanılan işaret dilindeki kelime ve kavramların öğrenci ile aynı anlamda anlaşılıp anlaşılmadığı test edilmeli, yanlış anlaşılmalara düzeltilmeden eğitime devam edilmemelidir.

8. Araştırmanın bulgularından sonuçlarına ulaşılma sürecinde, daha önce sorulmamış ya da sorulsa bile bilimsel bir çerçevede araştırılmamış problemlere yönelik sorular ortaya çıkmıştır. Cevaplanması gereken bu sorular yapılacak yeni araştırmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle işitme engellilerin dinî gelişimine özel bir kuram geliştirildiğine dair yapılmış akademik bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Bu alandaki eksikliğin giderilmesi için işitme engellilerin dinî gelişimlerine yönelik çalışmalar yapılabilir.

9. Kur'an öğretiminde, işitme duyusundan yoksun oldukları için Arapça harfleri mahreçlerinden doğru sesle çıkaramayan işitme engellilere, harflerle şekilsel benzerliği olan Arap işaret dili parmak alfabesinin değil de Latin alfabesinin kullandırılmasının onların öğrenme süreçlerini nasıl etkilediği araştırılacak bir problem olarak belirlemektedir. Bu konuda akademik bir araştırma yapılmadan ön kabulle Türk işaret dili (Latin alfabesi) ile Kur'an öğretiminin başlatılmasının doğru olup olmadığı incelenebilir. Özellikle çalışma grubumuzdaki gibi hiç işitemeyen veya çok az işiten öğrenciler için Kur'an öğretiminde Arap işaret dili kullanımının kazanımlarının ne düzeyde olacağı da araştırılabilir.

10. İşitme engelli bireylerin kalıcı öğrenmesinin sağlanması için nasıl bir yöntem uygulanabileceğine dair çeşitli kuramlara göre araştırmalar yapılabilir. Örneğin, bilgiyi işleme kuramından hareketle, farklı düzeylerde işitme kaybı olan öğrenciler için etkili öğrenmenin/öğretmenin nasıl sağlanacağı araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Açak, M. Z. (2022). İşitme yetersizliği olan bireyler. M. Z. Açak (Ed.), *Engelli Bireyler İle İletişim* (s.71-84). İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık.

Adams, J. W. & Rohring, P.S. (2004). *Handbook to service the deaf and hard of hearing: Abridge to accessibility*. London: Elsevier Academic Press.

Akçamete, G. (2005). İşitme yetersizliği olan çocuklar. A. Ataman (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, 2. Baskı, (s.311-358). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık,

Akkaya, E. (2018). *İşitme Kayıplı Ve Tipik Gelişen 4-5 Yaşındaki Çocukların Zihin Kuramı Ve Dil Becerileri Bakımından Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Akyürek, S. (2003). *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Alsancak, F. (2017). *İşitme Engelli Bireylerin Sosyal Uyum Sorunları (Sivas Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Altuntaş, T. (2022). *Engelli Bireylerin Maneviyat Algıları Üzerine Nitel Bir Çalışma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ankara Üniversitesi (2015). *Yabancı Dil Olarak Türk İşaret Dili Öğrenci Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Aslan Bağcı, Ö. (2021). *İşitme Engelli Öğrencilerle Çalışan Öğretmenler İçin Geliştirilen Eğitim Programının Mesleki Yeterliliklerine Etkisinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

ASHB (2015). *Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı*, Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü – G&I Araştırma ve Danışmanlık.

ASHB (2023). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Nisan 2023*, Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

ASHB *Engelliler Konusunda Uluslararası Dokümanlar*. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/1-2-engelliler-konusunda-uluslararasi-dokumanlar/> (Erişim Tarihi: 15 .08.2024).

Atay, M. (1999). *İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler*, İstanbul: Özgür Yayınları.

Atmaca, U. (2019). *Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Çalışan Öğretmenlerin İşitme Kayıplı Bireylere Verilen Destek Hizmetlerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Atık, A. (2016). *Ernest Harms ve Goldman'ın Dini Gelişim Kuramları Bağlamında Dini İçerikli Çocuk Kitapları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aydın, M. Ş. (Ed.), (2017). *Dinim İslam Temel Bilgiler* (4. Baskı), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/1016, Mesleki Kitaplar/76.

Aydınbelge, E. (2021). *İşitme Engelliler İçin İşaret Dili Kur'an Elifbası*, Hayrat Neşriyat, Isparta.

Bahçekapılı, M. (2012). *Bio-Psiko-Sosyal Açından Dinin Ruh Sağlığı ve Engellilik Üzerindeki Etkisi*, Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri 5-6 Nisan 2012, İstanbul.

Başkonak, M. ve Erol, A. (2013). *İşaret Diliyle Din Eğitimi Çalışmaları: Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü*, Engelsiz Bilişim 2013 Sempozyumu, 10-12 Eylül 2013, İstanbul.

Başkonak, M. (2016). *Türkiye'deki Lise Mezunu İşitme Engellilerin Din Eğitiminde Karşılaştıkları Güçlüklerin Öğrenci ve Eğitimci Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Başkonak, M. (2020). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Engelli Bireylere Yönelik Politika, Hizmet ve Mevzuatı. S. Turan (Ed.), *Engellilik ve Dinler - Kutsayıcı ve Lanetleyici Geleneklerden Yeni Yaklaşımlara*, (s. 139-167), İstanbul: Okur Akademi.

Başkonak, M. (Ed.), (2021). *Türk İşaret Dili Din Terminolojisi*. <https://www.dinisaret.com/> (Erişim Tarihi: 20.08.2024)

Barışık, E. (2012). *Türk İşaret Dili Kılavuzu*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Bedir, F. N. (2017). Yetişkinlerin Çocukluk Anılarındaki Tanrı İmgesinin Analizi, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2017/2, C. 16, Sayı: 32, s. 717-740.

Bilici, R. (2016). *Engellilerde Dini Tutum Ve Davranışlar (Van Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 29. Baskı.

Büyükköse, D. (2012). *Normal İşiten ve İşitme Engelli Çocukların Kavram Gelişimlerinin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Chomsky, N. (2002). *Dil ve Zihin*. A. Kocaman (Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Creswell, J. W. (2019). *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*. 2. Baskı, (H. Özcan, çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Darıca, N. ve Şipal, F. (2011). *İşitme Engelli Çocuklarda Gelişim ve Eğitsel Müdahale*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.

DİB (2013). *Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü* (1. Baskı), Ankara: DİB Yayınları. [Http://Engelsiz.Diyanet.Gov.Tr](http://Engelsiz.Diyanet.Gov.Tr) (Erişim Tarihi: 18.06.2022).

DİB (2019). *Diyanet İşleri Başkanlığı Engellilere Yönelik Manevi Danışmanlık Hizmetleri Yönergesi*, Onay Tarihi: 28 Haziran 2019.

DİB (2021). *İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı*, Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Daire Başkanlığı. Onay Tarihi: 24.08.2021.

DİB Din Hizmetleri Raporları <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/384> (Erişim tarihi: 12. 07. 2024)

Doğan, M. (2011). *İşitme Kayıplı Çocukların ve Normal İşiten Çocukların Çalışma Belleği ve Kısa Süreli Bellek Yönünden İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Doğan, M. ve Akkaya, E. (2022) İşitme Yetersizliği Olan Çocukların Gelişim Özellikleri. H. Gürgür ve P. Şafak (Editörler) *İşitme ve Görme Yetersizliği*, (5. Baskı), (s.33-65). Ankara: Pegem Akademi Yay.

Engelliler Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 5378 Kabul Tarihi: 1/7/2005, <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat?Mevzuatno=5378&Mevzuattur=1&Mevzuattertip=5> (Erişim Tarihi: 15.07.2022).

Erdiken, B. (1996). *Anadolu Üniversitesi İÇEM Lise Düzeyindeki İşitme Engelli Öğrencilerin Yazılı Anlatım Becerilerinin Geliştirilmesinde İşbirliği-Gözlem Yöntemi İle Anlatım Yönteminin Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Etbaş, D. A. (1999). *Özürlü Çocukların Din Eğitimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Giorgi, A. (1997). The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(2), 235-260. <https://doi.org/10.1163/156916297X00103> (Erişim tarihi, 20 Haziran 2024).

Girgin, C. ve Kemaloğlu, Y. (2022). İşitme Yetersizliği Olan Çocuklara Yönelik Eğitim Ortamları ve Eğitimlerinde Kullanılan İletişim Yaklaşımları, H. Gürgür ve P. Şafak (Editörler), *İşitme ve Görme Yetersizliği*, 5. Baskı, (s. 67-98). Ankara: Pegem Akademi Yay.

Girgin, Ü. (1997). *Eskişehir ili ilkokul 4. ve 5. sınıf işitme engelli öğrencilerinin okumayı öğrenme durumlarının çözümleme ve anlama düzeylerine göre değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Gregory S. (1995). *Deaf children and their families*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gündoğan, S. (2023). *İşitme Engelli Bireylerin Ebeveynlerinde Dini Başa Çıkma Süreçlerinin İncelenmesi (Hakkari Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hakkari Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Hakkari.

Gül, E. (2005). *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gün, A. (2015). İşitme Engelliler Ortaokulunda Okuyan Öğrencilerin Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutum ve Değerlendirmeleri: Amasya ve Samsun Örneği. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (28), 61-92.

Gürboğa, Ç. ve Kargın, T. (2003). İşitme Engelli Yetişkinlerin Farklı Ortamlarda Kullandıkları İletişim Yöntemlerinin/Becerilerinin İncelenmesi, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 36, Sayı:1-2, 51-64.

Hayta, A. (2006). Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2006, 4 (12), 29-63.

Meristo, M. & Hjelmquist, E. (2009). Executive functions and theory-of-mind among deaf children: Different routes to understanding other minds? *Journal of Cognition and Development*, 10(1-2), 67–91. <https://doi.org/10.1080/15248370902966552>

Howley, M. & Howe, C. (2004). Social interaction and cognitive growth: An examination through the role taking skills of deaf and hearing children. *British Journal of Developmental Psychology* 22(2), 219–243. <https://doi.org/10.1348/026151004323044582>

İşıkdoğan, D. (2022). *Din Ve Eğitim Bağlamında Bir Değer Olarak İnsanda Güven Duygusu*, *Dicle İlahiyat Dergisi*, Cilt: Xxv, Sayı: 2022/1, 14-32.

İSAM (2022). İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı. <Http://Ktp.İsam.Org.Tr/?Url=Tezilh/Findrecords.Php> (Erişim Tarihi: 15-27 Ağustos 2022 ve 20-29 Haziran 2024).

Kara, E. (2003). *Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Bu Konuyla İlgili Dinî Tutumları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Karaca, F. (2007). *Dinî Gelişim Teorileri*, İstanbul: Dem Yayınları.

Karagöz, İ. (2003). *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, (20-21 Aralık 2003) Sempozyumu Kitapçığı, Ankara.

Karaköse, D. (2012). *Normal İşiten ve İşitme Engelli Çocukların Kavram Gelişimlerinin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karasu, T. (2013). *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Sürecinde Engelliler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kaya, E. (2019). *İşitme Ve Görme Engellilere Yönelik Yaygın Din Eğitimi Veren Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri Ve Beklentileri (İstanbul Müftülüğü Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, Z. (2006). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme* (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kemaloğlu, Y. K. (2022). İşitme Yetersizliği: Tanım, Sınıflama, Yaygınlık ve Nedenleri. H. Gürgür ve P. Şafak (Editörler), *İşitme ve Görme Yetersizliği*, (s. 1-32). Ankara: Pegem Akademi Yay. (5. Baskı).

Kılıç, M. (2020). *İşitme Kayıplı Çocukların Dil Gelişimlerinin Desteklenmesine Yönelik Aile Gereksinimlerinin Belirlenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Koç, M. (2018). Psikolojik Ve Pedago-Sosyo-Teolojik Açidan Güven: Din ve Değerler Psikolojisi Perspektifinden Analizler, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, Cilt 17, Sayı 33, 1- 38.

Köylü, M. (2020). *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, (4. Baskı). İstanbul: Dem Yayınları.

Kumaş, Ö. A. ve Sümer, H. M. (2017). İşitme Engelli Olan ve Olmayan Öğrencilerin Toplama ve Çıkarmadaki İşlem Hataları. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(1), 1-12.

Kuvancı, C. (2021). “Dil Oyunları Kuramı Ne Önermektedir?” *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 11(2), 2021, 377- 390.

Küçük, M. (2022). *İşitme Engellilere Özel Dualar Ve Sureler*, Ankara: DİB Yay. 2272 Mesleki Kitaplar.

Küçükkaragöz, H. (2005). *Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi*, B. Yeşilyaprak (Ed.), Gelişim Ve Öğrenme Psikolojisi. (s. 77-109). Ankara: Pegem Akademi.

Lewis, H. (2007). *Deaf Liberation Theology*, Routledge, Publisher Of Professional & Academic Books, London.

Lynas, W. (1994). *Communication Options In The Education Of Deaf Children*. London: Whurr Publishers Ltd.

Lund, N. (2003). *Language and Thought*, New York: by Routledge.

Makaroğlu, B. (2012). İşitme Engelli Yetişkinlerin Türkçe Bıçimbilimi Farkındalığı. *Dil Edebiyat Eğitimi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, 53-63.

Marshall, C. & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. New York: Sage.

Melekoğlu, M. A. (Ed.), (2018). 28. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yay.

MEB (2003). “İşitme Engellilerin Eğitiminde Öğretmen El Kitabı”, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB (2008). *Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi İşitme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı*, Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü, Ankara.

MEB (2021). *İşitme Yetersizliği Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı*, Özel Öğretim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2017). Din Eğitimi Alanı- Türk İşaret Dili İle Dini Kavramlar Öğreticiliği Kurs Programı, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü.

Mohad, A., Mohd Mokhtar, R. & Nizaita, O. (2018). *The Religious Practices Of Deaf Muslims In Malaysia: A Case Study At The Special Education School*. Insancita: Journal Of Islamic Studies In Indonesia And Southeast Asia, Volume 3(1), February, Pp.51-64. Bandung, 2018

Musayev, İ. (2018). *Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Din Eğitimi*. S. Özdemir ve M. Başkonak (Editörler), Özel Eğitimde Din Eğitimi (s. 277-306). Ankara: Grafiker Yayınları.

Nunes, T. (2020). Deaf Children, Special Needs, and Mathematics Learning. In: Lerman, S. (eds) *Encyclopedia of Mathematics Education*. Springer, Cham. (181-183)

Obuz, F. (2015). *İşitme Engelli Ergenlerde Engelleriyle İlgili Dini Atıfları İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

Oğultürk, N. (2012). *Engelli Çocukların Eğitim Gereksinimleri*. (s. 469-482), Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu (18-19 Mayıs 2012), Ankara.

Oruç, C. (2016). “Piaget’nin Bilişsel Gelişim Kuramının Erken Çocukluk Din Eğitimine Yansımaları: Ronald Goldman’ın Bulguları Çerçevesinde Din Eğitiminin İmkânı”, *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Kongresi* (s. 373-384).

Önel, Z. B. (2022). *Özel Eğitim Meslek Liselerindeki İşitme Engelli Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Karşılaştıkları Problemler (Kayseri, İzmir, Samsun İli Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Özateş Gelmez, Ö. S. (2018). “Engelliliğe İlişkin Varsayımların Keşfi: Görmezden Gelme ya da Normal Dışı Görme”, *Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)* Cilt 5, Sayı 5, s. 192-200.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Resmî Gazete Tarihi: 07.07.2018 Resmî Gazete Sayısı:30471

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24736&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

(Erişim Tarihi: 15.08.2024).

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2012). T.C. Resmî Gazete, 28360, 21 Temmuz 2012.

Özkan, A. (2017). *İşitme Engelliler Ortaokullarında Görev Yapan Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Karşılaştığı Problemler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu

Özkan, H. B. ve Yücel, E. (2021). *İşitme Yetersizliği Olan Çocuklarda Dil ve Okuduğunu Anlama Becerileri Arasındaki İlişki*. Turkish Journal Of Audiology And Hearing Research, 4(1), 25-30.

Özkan, Z. U. (2014). *İşitme Engelli Çocuklar İçin Din Eğitimi Seti (6 kitap)*. Ankara: DİB Yayınları /1033, Çocuk Kitapları/265.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, çev.). Ankara: Pegem Akademi.

Pavlova, S. (2021). *Contemporary Religious Education For People With Hearing Disabilities In Bulgaria As Church Social Pastoral Care*. 10.56177/epvl.ch27.2021.en. (Erişim Tarihi: 01.08.2023)

Peterson, C. C., & Siegal, M. (2000). Insights into Theory of Mind from Deafness and Autism. *Mind and Language Journal*, 15(1), 123–145. doi:10.1111/1468-0017.00126

Piştav Akmeşe, P. ve Kayhan, N. (2018). *İşitme Engelli Bireylerin Eğitiminde Öğretimsel Düzenlemeler ve Türk İşaret Dili Kullanımı Hakkında Öğretmen Görüşleri*, 28. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı (s. 148-156), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yay.

Polat, F. (1995). *İşitme Engellilerin Eğitiminde Kullanılan Yöntemler*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 01, s. 24-32.

Qi, S. & Mitchell, R. E. (2012). Large-scale academic achievement testing of deaf and hard-of-hearing students: Past, present, and future. *Journal of deaf studies and deaf education*, 17(1), 1-18.

Salman, M. (2018). Engelliliğe kavramsal Bakış, E. Purutçuoğlu (Ed.), *Engellilik ve Sosyal Hizmet* (s. 3-25). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yay.

Selçuk, R. (2021). *Soyut Kavramların Oluşumu Açısında Ahlaki Bir Kavram Olarak Güven*, Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 10, s. 70-77.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, (12. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.

Spencer, P.E. & Marschark M. (2006). Advances in the spoken language development of deaf and hard-of-hearing children. New York: Oxford University Press.

Sümer Dodur, H. M. ve Kızılaslan, A. (2020). *Çalışan Bellek ve İşitme Yetersizliği Olan Bireyler*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Sonbahar Özel Sayı, s. 110-119.

Sümer, H. M., Kargın, T., ve Güldenoğlu, İ. B. (2017). *Kaynaştırma Ortamındaki İşitme Engelli Öğrencilerin Sözcükleri Anlamsal İşleme Becerilerinin İşiten Okuyucularla Karşılaştırılması*. Özel Eğitim Dergisi, 18(3), 421-441.

Sylvana, P. (2020). Contemporary Religious Education For People With Hearing Disabilities In Bulgaria As Church Social Pastoral Care. *Education, Society, Family. Interdisciplinary Perspectives and Analyses*, D. Opriş, I. Scheau, O. Moşin (Eds.) (pp.197-205), Bucharest: Eikon Publishing House.

Şerefli, İ. (2008). *30-40 Yaşlar Arası Kişilerde İnanç-Korku İlişkisi (Sakarya Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Taştekin, A. (2016). Dil Psikolojisinin İlgi Alanları. *Journal of Turkish Studies* cilt: 11, Sayı: 4, s. 987-1000.

TDV İslam Ansiklopedisi, İman Maddesi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?Q=İman> (Erişim Tarihi: (18.07.2022))

TDV İslam Ansiklopedisi, Allah Maddesi.
<https://islamaniklopedisi.org.tr/arama/?Q=Allah> (Erişim Tarihi: (21.07.2022))

Tiryaki, E. N. (2014) *Ortaokulda Öğrenim Gören İşitme Engelli Öğrencilerin Türkçe Eğitiminin ve Okuma-Yazma Becerilerinin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tosun, C. (2017). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, (9. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Topçu. S. ve Topçu, L. (2021). *İşaret Dili İle Tecvidli Kur'an-I Kerim Cüzü*. Tekin Kitabevi, Konya.

Treloar, L. (2012). *Engellilik, Dini İnançlar ve Kilise: Engelli Yetişkinlerin ve Aile Bireylerinin Deneyimleri*. (M. Bahçekapılı, Çev.) İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, Cilt: 27, s. 211-230.

Trezek, B., Wang, Y. & Paul, P. (2010). Reading and deafness. Theory, research and practice. Education and Science. 9(3). doi.org/10.3390/educsci9030216 (Erişim tarihi: 15 Haziran 2024).

Tüfekçioğlu U. (1989). *Farklı İki Eğitim Ortamında Sözel İletişim Eğitimi Gören İşitme Engelli Öğrencilerin Konuşma Dillerinin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Tüfekçioğlu, U. (1998). İşitme Engelliler, *Özel Eğitim*, S. Eripek (Ed.), Eskişehir: A. Ü. Açık Öğretim Fakültesi, Yayın No: 1018.

Türk İşaret Dili. (2015) <https://orgm.meb.gov.tr/www/turk-isaret-dili-sozlugu-yayimlandi/icerik/541> (Erişim Tarihi:27.06.2024)

_Türk İşaret Dili Sözlüğü https://orgm.meb.gov.tr/dosyalar/00012/tid_sozluk.pdf (Erişim Tarihi: 05.06.2024)

Uğurlu, E. (2014). *Engellilerin Eğitim Hayatında Yaşadığı Zorluklar*. Eğitime Bakış: Eğitim, Öğretim ve Araştırma Dergisi, Sayı: 31, s. 72-74.

Ulu Dikilitaş, F. (2022). *İşitme Engellilik Ve Maneviyat*. Ankara: Sonçağ Akademi.

Ünal, V. (2018). Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Aralık 2018, 22 (3): 1457-1482.

Vygostky, L. S. (1998). *Düşünce ve Dil*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

World Health Organization (WHO) (1980). *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps: A Manual of Classification Relating to the Consequences of Disease*. Geneva: World Health Organization. <https://iris.who.int/handle/10665/41003> (Erişim tarihi 20 Ağustos 2024).

Woolfe, T., Want, S.C., & Siegal, M. (2002). *Signposts To Development: Theory Of Mind In Deaf Children*. Child Development. 73, 768–778.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (12. Baskı), Ankara: Seçkin Yay.

YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/Ulusaltezmerkezi/> (Erişim Tarihi 10-18 Temmuz -2022 ve 20-29 Haziran 2024).

Yüce, M. (2022). *İşitme Engelli Bireylerin Diyanet İşleri Başkanlığının Sunduğu Din Hizmetlerine Yönelik Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

EKLER

EK 1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

BÖLÜM I: İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN KİŞİSEL BİLGİLERİ İLE İLGİLİ SORULAR

- 1.S- Kaç yaşındasınız?
- 2.S- Eğitim durumunuz nedir?
- 3.S- Medenî durumunuz nedir? (Evli, bekar, dul)
- 4.S- Ne zaman işitme engelli oldunuz? (Doğuştan – sonradan)
- 5.S- Ailenizde başka işitme engelli var mı?
- 6.S- Yakınlarınız işaret dili biliyor mu? (Ailenizdeki ve arkadaş çevrenizdeki kişiler ile nasıl iletişim kuruyorsunuz?)
- 7.S- Daha önceden ailenizde veya okulda dini konularda eğitim aldınız mı?
- 8.S- Kaç yıldır Kur'an kursuna geliyorsunuz? Kur'an kursu eğitimine devam etmeye başladıktan sonra, dini konularda bilgi ve duygularınızda değişiklik oldu mu?
- 9.S- Diyanet Tv'de işitme engelliler için programlar var. İnternette işaret dili videolar var. Bunlardan dini konuları seyrediyor musunuz?

BÖLÜM II: ALLAH'A İMAN VE DUA-TÖVBE KONULARININ ÖĞRENİMİNE DAİR SORULAR

- 1.S- Allah'a imanın önemi nedir?
- 2.S- Allah'ın zati sıfatları deyince aklınıza ne geliyor? Neler söylersiniz?
- 3.S- Allah'ın subuti sıfatları deyince aklınıza ne geliyor? Neler söylersiniz?
- 4.S- Allah'ın isimlerinden (Esmâü'l-Hüsna) örnekler verir misin?
- 5.S- Allah'a iman etmek bize ne kazandırır? (Allah'a iman ettiğinizi ifade ediyorsunuz, içinizde nasıl bir duygu oluyor, ne hissediyorsunuz?)
- 6.S- Sizce “dua” ne demek?
- 7.S- Ne zaman, hangi durumlarda dua edersiniz?
- 8.S- Dua ederken nelere dikkat edersiniz?

9.S- Kur'an'dan ve peygamber dualarından örnek verebilir misin?

10.S- Sizce “tövbe” etmek ne demektir? Ne zaman, niçin tövbe ederiz?

11.S- Tövbe ederken dikkat etmek gereken hususlar nedir?

12.S- Kur'an'dan ve peygamberlerden tövbe örnekleri biliyor musunuz?

Katılımınız için teşekkür ederim.

EK 2. Aydınlatılmış Onam Formu

Araştırmanın Adı: İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kurslarına Devam Eden Bireylerin "Allah'a İman ve Dua-Tövbe" Öğrenimi.

Sayın gönüllü,

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Bilim Dalında yapılan yukarıda adı yazılı araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir.

Bu araştırmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu çalışma için size ödeme yapılmayacak, sizden de ücret talep edilmeyecektir. Araştırmaya katılmayı kabul etmemeniz ya da araştırmadan çekilmeniz durumunda herhangi olumsuz bir durumla karşı karşıya kalmayacaksınız.

Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler araştırmanın amacı için kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Veri kaybı yaşamamak adına görüşmeler izniniz dâhilinde video kayıt cihazı ile kayıt altına alınacaktır.

1. Araştırma ile ilgili Bilgiler

- a. Araştırmanın Nedeni: Yüksek Lisans tez çalışması
- b. Araştırmanın Amacı: "İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı"ndaki "Allah'a İman" ve "Allah'a Yakarış: Dua-Tövbe" konularını, işitme engelli yetişkin bireylerin ne kadarını kazandıkları, öğrendiklerini nasıl anlamlandırdıkları, Ankara ili örneğinde incelenerek işitme engellilere yönelik din eğitimi alanında yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktır.
- c. Araştırmaya Katılma Koşulları: İşitme engellilere yönelik Kur'an kurslarına devam eden; işaret dili bilen ve 25-65 yaş arası olan bireyler.
- d. Araştırma Uygulaması: İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Eğitim Programı İtikat dersindeki "Allah'a İman" ve İbadet dersindeki "Allah'a Yakarış: Dua ve Tövbe" konuları işlendikten sonra işitme engelli yetişkin öğrenciler ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılacaktır.
- e. Araştırmaya Katılması Beklenen Gönüllü/Katılımcı Sayısı: 13 kadın, 7 erkek
- f. Araştırmada Tahmini Mülakat Süresi: 60 dk.

2. Çalışmaya Katılım Onayı

Çalışma hakkında yazılı açıklamayı okudum ve daha iyi anlayabilmem için aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından işaret dili ile aktarım yapıldı. Soru sormam ve karar vermem için imkân sağlandı ve yeterince süre tanındı. Kişisel bilgilerimin korunacağı ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan çalışmayı bırakabileceğimi ve bıraktığımı takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

İmza/Tarih

İmza/Tarih

Katılımcının Adı/soyadı

Araştırmacının Adı/soyadı

X X X X X

EK 3. Etik Kurul Onay Belgeleri

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : 85434274-050.04.04 / 793034
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında

16.01.2023

Sayın Hilal YAZICI

İlgi: 29/12/2022 tarihli başvurunuz.

“İşitme Engellilere Yönelik Kuran Kurslarına Devam Eden Bireylerin Allah’a İman ve Dua-Tövbe Öğrenimi” başlıklı teziniz ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulunun 09/01/2023 tarihli toplantısında alınan 02/08 sayılı kararın bir örneği ilişikte gönderilmektedir.

Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 09/01/2023

Toplantı Sayısı : 02

Karar Sayısı : 08

08- Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Hilal YAZICI**'nin "İşitme Engellilere Yönelik Kuran Kurslarına Devam Eden Bireylerin Allah'a İman ve Dua-Tövbe Öğrenimi" başlıklı teziniz ile ilgili 29.12.2022 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Hilal YAZICI**'nin "İşitme Engellilere Yönelik Kuran Kurslarına Devam Eden Bireylerin Allah'a İman ve Dua-Tövbe Öğrenimi" başlıklı teziniz ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ÖZET

Bu araştırma, işitme engellilere yönelik Kur'an kurslarında "Allah'a iman ve dua-tövbe" ünite kazanımlarının gerçekleşme düzeyini ve bu düzeyi etkileyen olguları tespit etmek amacıyla; nitel araştırma yaklaşımlarından durum (örnek olay) çalışması ile gerçekleştirilen uygulamalı bir araştırmadır.

Alanında ilk olma özelliği taşıyan bu araştırma ile, "İşitme Engellilere Yönelik Kur'an Kursları Özel Öğretim Programı'ndaki "Allah'a İman" ve "Allah'a Yakarış: Dua-Tövbe" ünite kazanımlarının ne düzeyde gerçekleştiği incelenerek işitme engellilere yönelik din eğitimi-öğretimi alanında yapılacak çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır. Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı başlığında "engelliler" temasıyla yapılmış araştırmalarda, benzer bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırmanın verilerini elde etmek için oluşturulan çalışma grubu, Ankara ili Çankaya Müftülüğü'ne bağlı bir Kur'an kursuna devam eden; hiç işitmeyen veya ileri derecede işitme kaybı olan 25-65 yaş arasındaki işitme engelli öğrenciler arasından seçilen 12 kadın olarak belirlenmiştir. Çalışma grubuna; araştırmacı tarafından oluşturulan, 12 haftalık ders planı, haftada iki saatlik (40+40 dk.) dersler halinde uygulanmıştır. Uygulamanın hemen ardından öğrencilerin kazanımlarını ölçmek ve bu kazanımlara etki eden ders dışı olguları tespit etmek için sözlü sınav amacıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. İşitme engellilerin okuma ve yazma becerilerinin normal işiten bireylere göre çok daha kısıtlı olmasından dolayı, öğrencilerin kazanımlarını ölçmek için yazılı sınav tercih edilmemiştir. İşaret dili ile gerçekleştirilen görüşmelerin görüntü kayıtlarının deşifresi Türkçe gramer kurallarına uygun bir şekilde yazıya aktarılmaya çalışılmış, elde edilen bulgular içerik analizi ile yorumlanmıştır.

Araştırma sonucunda çalışma grubunun çoğunluğu için; ilk defa işlenen konuların kazanımlarının hiç gerçekleşmediği, ilgilerini çeken ve günlük hayatta kullandıkları bilgiler ile sık sık tekrar ettikleri ezber dualar haricinde bildiklerini çok çabuk unuttukları, ezbere ifade ettikleri konular ile bağlantılı başka konular arasında anlamsal çağrışım yapamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Kazanımların gerçekleşme düzeyinde; öğrencilerin yaşları ve eğitim durumlarının anlamlı bir etkisinin olmadığı; daha önceden ailelerinde veya mezun oldukları okullarda aldıkları din eğitiminin de herhangi bir katkısının olmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşitme Engelli Birey, Yaygın Din Eğitimi, Allah'a iman, Dua-Tövbe Öğrenimi.

ABSTRACT

This research is an applied study carried out using the phenomenology method, one of the qualitative research approaches, in order to determine the level of realization of the unit acquisitions of "faith in Allah and prayer-repentance" in Quran courses for the hearing impaired and the facts affecting this level.

This research is the first in its field. It aims to contribute to studies to be conducted in the field of religious education and teaching by examining the level of acquisition of the units "Faith in Allah" and "Invoking Allah: Prayer and Repentance" in the special education program of Quran courses for the hearing impaired. No study similar to this thesis topic was encountered in the studies conducted under the theme of "disabled" within the scope of the Department of Philosophy and Religious Sciences. The study group, which was created to obtain the data for the research, was determined as 12 women selected from hearing-impaired students between the ages of 25-65 who were completely deaf or had severe hearing loss and were attending a Quran Course of Çankaya Mufti's Office in Ankara. The 12-week lesson plan, developed by the researcher, was applied to the study group as two-hour (40+40 min.) lessons per week. Immediately after the application, semi-structured interviews were conducted to measure the students' acquisitions and to identify the extracurricular events that affected these acquisitions. Since the reading and writing skills of hearing-impaired individuals are much more limited than those of individuals with normal hearing, a written exam was not preferred to measure the students' acquisitions. The video recordings of the interviews conducted in sign language were tried to be transcribed by Turkish grammar rules and the findings obtained were interpreted with content analysis.

As a result of the research, it was concluded that for the majority of the study group; the gains of the subjects covered for the first time were not realized at all, they quickly forgot what they knew except for the information that they were interested in and used in daily life and the frequently repeated memorized prayers, and they could not make semantic associations between the subjects they memorized and other related subjects. It was understood that the students' ages and graduations did not have a significant effect on the level of realization of the acquisitions; and the religious education they had received in their families or in the schools they graduated from did not contribute in any way.

Keywords: Hearing Impaired Individual, Non-Formal Religious Education, Faith in God, Prayer-Repentance Learning.